

TÜRKİYE'DE TOPLU KATALOG ÇALIŞMALARI

O. Tekin AYBAŞ

Hacettepe Üniversitesi
Mezuniyet Sonrası Eğitimi Fakültesi
Yönetmeliği'nin
Kütüphanecilik Bölümü İçin Öngördüğü

DOKTORA TEZİ
Olarak Hazırlanmıştır.

Ankara
Şubat - 1978

Mesef Başkanlığına,

İşbu çalışma, jürimiz tarafından, Kütüphanecilik Bölümünde DOKTORA TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan : _____

Üye : _____

Üye : _____

Üye : _____

Üye : _____

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım. ___/___/ 1978.

Dekan

Ö N S Ö Z

Kütüphanelerarası işbirliği faaliyetlerinin ağırlık kazanmış bir ögesi olan toplu katalog çalışmaları, özellikle gelişmiş ülkelerde büyük boyutlara ulaşmıştır. Bir kütüphanenin koleksiyonunu, örgütlenme boyutlarına bağlı olarak, birçok kütüphane ve kişinin kullanımına açabilen toplu kataloglar, eserlerin sayısal artışına bağlı olarak değer kazanmağa başlamışlardır. Eserlerin sayısal artışı, bilimsel ve teknolojik alanlarda ulaşılan aşamalarla doğru orantılıdır. Bilimsel çalışmalar arttıkça, bunlara yönelik eserlerin sayısında da artışlar görülmüş ve bu artış bir takım sorunları beraberinde getirmekte gecikmemiştir. Ortaya çıkan sorunlar önce bilim adamları ve araştırmacıları etkilemiş, onları, yayınlandığını duydukları eserleri satınalamaz duruma getirmiştir. Önceleri, kütüphaneler bu soruna çözüm getirir gibi olmuş ve bilim adamlarınının gereksinme duydukları eserleri koleksiyonlarına ilave etmeğe başlamışlardır. Ne var ki, bilimsel yayınların sayısında görülen hızlı artış temposu, zamanla kütüphaneleri de zor

durumlara sürüklemiş ve çözüm yolları aramağa yöneltmiştir. Bulunan çözüm yollarının en bilinçli ve geçerli olanı toplu katalog girişimleri biçiminde kendisini göstermiş, önceleri yerel olarak başlatılan çalışmalar, zamanla bölgesel, ulusal ve hatta uluslararası boyutlara ulaşmıştır.

Gelişmiş ülkelerin toplu katalog konusunda yaptığı girişimler oldukça doyurucu sonuçlar vermiş ve bilim adamları ile diğer araştırmacıları gereksinme duydukları bir dokümana ulaşamama gibi bir darboğazdan kurtarmıştır. Bu ülkelerde başlatılan toplu kataloglar, günün teknolojik koşullarına ayak uydurma gereğini duymuşlar ve çalışmalarını daha verimli, daha doyurucu bir biçime dönüştürebilmek için bilgisayar, mikrofilm ve mikrofiş gibi günün teknolojik bulgularını kullanmağa yönelmişlerdir.

Türkiye'de, özellikle Cumhuriyet döneminde yapılan toplu katalog girişimleri süresiz ve verimsiz olmuştur. Ekonomik kaynakların kısıtlı olduğu bir ülkede iyi örgütlenmiş toplu katalogların ülke ekonomisine olduğu kadar, bilimsel çevrenin gereksinimleri için de oldukça büyük yararlar sağlayacağı kabul edilmelidir. Özellikle büyük şehirlerde, üniversitelerin bulunduğu kentlerde, birkaç yüz metrede bir yer alan kütüphanelerde aynı eserlerden bulunması, ya da bir araştırmacının birkaç yüz metre ilerisindeki bir kütüphanede, özenle aradığı ve bulamadığı için dış ülkelere getirtme yoluna gittiği bir eserin

var olduğunu bilememesi gibi faktörler, Türkiye için toplu katalogların gereğini bir kez daha vurgulamaktadır.

Bu çalışma, ülkemiz kütüphanelerinde saklı duran, özellikle dış kaynaklı dokümanları değerlendirme ve bunları kullanıma açma konusunda vazgeçilmez bir araç olan toplu katalogların gereğini ortaya koymak ve çözüm yolları önermek amacıyla hazırlanmıştır. Umarız bu konuda ortaya koyduğumuz görüş ve öneriler gereken ilgiyi görür ve Türkiye kütüphaneleri, dolayısıyla bilim adamları ve araştırmacılar, toplu katalogların sağladığı olanaklardan gereğince yararlanma yoluna giderler.

Ortaya çıkan her eserde olduğu gibi, bu çalışmada da çeşitli kurum ve kişilerle değişik koşullar altında, değişik yer ve zamanlarda ilişkiler kuruldu, yardım ve görüş istendi. TÜRDOK fotokopi servisi elemanları, gereksindiğimiz dokümanları çok kısa bir sürede sağlama başarısını gösterirken karşılığında bir teşekkür bile beklemediler. Tez yönetmenimiz, Prof. Dr. Osman Ersoy, her vesile ile destek oldular. Doç. Dr. İlhan Kum, Doç. Dr. Adil Artukoğlu ve Dr. Nilüfer Tuncer konuyla yakından ilgilendiler ve değişik aşamalarda ortaya koydukları görüş ve eleştirileriyle çalışmamıza yön verdiler.

Gerek yukarıda ismen anılan öğretim üye ve görevlilerine, gerekse tezin hazırlanmasında emeği geçen diğer kişilere, şükran ve teşekkürlerimizi iletmeyi bir borç biliriz.

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u> <u>N°.</u>
ÖNSÖZ	iii
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR	ix
I. BÖLÜM	
GİRİŞ	1
Konunun Önemi	1
Konunun Açıklanması	5
Çalışmanın Amacı	9
Çalışmanın Kapsamı	10
Çalışmanın Yöntemi	12
Başvurulan Kaynaklar	14
Terimlerin Açıklanması	16
I. Bölümün Dip Notları	18
II. BÖLÜM	
TOPLU KATALOGLAR	22
Tanımı	22
Görevleri	31
Türleri	41
Yerel Toplu Kataloglar	43
Bölgesel Toplu Kataloglar	45
Ulusal Toplu Kataloglar	47
Uluslararası Toplu Kataloglar	49
II. Bölümün Dip Notları	51
III. BÖLÜM	
TOPLU KATALOGLARIN EVRİMİ VE TÜRKİYE'DE CUMHURİYET DÖNEMİNE KADAR DENENEN TOPLU KATALOG GİRİŞİMLERİ	54
Toplu Katalogların Evrimi	54

Türkiye'de Cumhuriyet Dönemine Kadar Denenen Toplu Katalog Girişimleri	71
III. Bölümün Dip Notları	83

IV. BÖLÜM

DEĞİŞİK ÜLKELERİN GÜNCEL TOPLU KATALOG GİRİŞİMLERİNDEN ÖRNEKLER VE BU ÇALIŞMA- LARIN TÜRKİYE'DE UYGULANACAK TOPLU KATA- LOG GİRİŞİMLERİNE TUTAĞI IŞIK	86
Amerika Birleşik Devletleri	88
Hollanda	97
İngiltere	101
Güney Afrika	106
Uluslararası Toplu Katalog Çalışmaları	109
IV. Bölümün Dip Notları	112

V. BÖLÜM

TÜRKİYE'DE CUMHURİYET DÖNEMİNDE GİRİ- ŞİLEN TOPLU KATALOG DENEMELERİ	117
M.E.B. Kütüphaneler Tasnif Komisyonu'nun Girişimleri	118
Millî Kütüphanenin Ulusal Toplu Katalog Çalışması	119
Toplu Tıp Katalog Girişimi	121
Sürelî Yayınlar Toplu Katalog Çalışmaları	122
Millî Kütüphanenin Girişimleri	123
Tıp ve Veteriner Toplu Katalogu	125
TÜRDOK'un Toplu Katalog Çalışmaları ...	125
Kişisel Toplu Katalog Girişimleri	132
V. Bölümün Dip Notları	139

VI. BÖLÜM

TÜRKİYE'DE GEREKSİNMELERE CEVAP VEREBİLECEK ULUSAL TOPLU KATALOG ÇALIŞMALARINDA İZLENECEK YÖNTEMLER	142
---	-----

Sorumlu Kurumun Oluşturulması	146
İştirakçi Kütüphanelerin Saptanması	155
Kütüphanelerin Örgütlenmesi	158
Bilgi Kaynaklarının Saptanması	164
Toplu Kataloğun Geçireceği Temel Aşamalar	168
Toplu Kataloğun Çalışması	173
VI. Bölümün Dip Notları	180
VII. BÖLÜM	
BULGULAR - ÖNERİLER - SONUÇ	182
Bulgular	182
Öneriler	190
Sonuç	199
ÖZET	202
ABSTRACT	208
KAYNAKLAR	214

KISALTMALAR

a.g.	adı geçen
a.g.e.	adı geçen eser
a.g.m.	adı geçen makale
a.g.t.	adı geçen tez
A.Ü.	Ankara Üniversitesi
AGRIS	International Information System for Agricultural Science and Technology
ALA	American Library Association
c.	cilt
Colo.	Colorado
COM.	Computer Output Microprint
D.T.C.F.	Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi
Doç.	Doçent
Dr.	Doktor
ed.	editör
Fak.	Fakülte
haz.	hazırlayan
hazl.	hazırlayanlar
IATUL	International Association of Technical University Libraries
Inc.	Incorporated
ISBN	International Standard Book Number
ISO	International Standardization Organization
İst.	İstanbul

LASER	London and South Eastern Library Region
LC	Library of Congress
M.E.B.	Millî Eğitim Bakanlığı
Md.	Müdür
NOSP	Nordisk Samkatalog over Periodika
OCLC	Ohio College Library Center
ODTÜ	Orta Doğu Teknik Üniversitesi
rev.	revised
s.	sayfa
ss.	sayfalar
TBTAK (TÜBİTAK)	Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu
TKDB	Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni
TURDOK	Türkiye Bilimsel ve Teknik Dokümantasyon Merkezi
UNESCO	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization
UNISIST	United Nations Intergovernmental Programme for Cooperation in the Field of Scientific and Technological Information
Üniv.	Üniversite
y.a.g.e.	yukarıda adı geçen eser
y.a.g.m.	yukarıda adı geçen makale
y.a.g.t.	yukarıda adı geçen tez
yay.	yayınlayan
Yd.	Yardımcısı

I. B Ö L Ü M

G İ R İ Ő

Konunun Önemi :

İçinde bulunduğumuz yüzyılı "evrensel çağ" olarak adlandıracak olursak, biraraya gelmenin, güncel ve genel sorunları tartışmanın ve yardımlaşmanın da bu çağın gereklerinden olduğunu kabul etmemiz gerekir. Yaşadığımız toplumun bireyleri ya da bir bütünün parçaları olarak, evrensel çağın gereklerinden olan toplum sorunlarının çözülmesinde herkes üzerine düşeni yapmak zorunluluğunu duymaktadır. 1/

Evrensel sözcüğü, belki de, kütüphanelerin güncel durumunu tanımlamak için de kullanılabilir. Bu görüşü kanıtlayan eylem, tüm kütüphanelerin birbirleriyle işbirliği yapma gereksinmesini duymalarında, kütüphanecilerin zaman zaman biraraya gelip bir bütün olarak kütüphane sorunlarını tartışıp çözüm yolları aramalarında, koleksiyonlarını birbirlerine açmalarında ve mevcut olanaklarıyla birbirlerinin gereksinmelerini karşılama yarışlarında görülebilir. 2/

Yukarıda, gelişmiş ülkelerdeki kütüphanecilik anlayışının bir portesini yansıtan görüş Türkiye için de geçerli'midir ve bu görüşün açık bir resmini çizme olanağı var'mıdır? Bir ülkedeki kütüphanelerin evrimi incelenecek olursa, söz konusu ülkedeki her kütüphanenin, genel ya da ilgi alanlarına giren konularda yayınlanabilecek tüm yayınları sağlayabilmek amacıyla kurulduğu görülür. Kütüphanelerin ortaya çıkış tarihine kadar inen bu görüş, her kütüphaneye, dört duvar arasında, hiç kimseye muhtaç olmadan, bilgi kaynaklarını toplayıp hizmet verdikleri toplumun kullanıcılarına açma görevini yüklemişti. Ne var ki bu görüş, bilimin ilerlemesi ve özellikle bilimsel ve teknik yayınların büyük ölçüde artmasıyla yeni boyutlar kazandı. Batıda, kütüphaneleri işbirliğine yöneltme şeklinde biçim değiştiren bu görüş, Türkiye'nin birçok kütüphanesi için hala geçerlidir. Çünkü kütüphanelerarası işbirliği çabaları, mevzuat yetersizliği, organizasyon eksikliği ve yetişmiş eleman azlığı gibi nedenlerle istenilen düzeye ulaşamamaktadır. Hala birçok kütüphane, dört duvar arasında, hangi yöntem ve amaçla olursa olsun, sağlayabildiği, güncelliğini yitirmiş veya yitirmek üzere olan yayınlarla kullanım beklemektedir.

Gelişmiş ülkelerde, yayınlarda görülen bu hızlı artış ve bu yayınlara duyulan gereksinmenin yarattığı yeni durum, söz konusu ülkelerin kütüphanecilerini genel bir sorunla karşı karşıya getirmekte gecikmedi. Bu sorun aslında birleştirici

bir unsurdu. İçerisinde ivedi çözüm bekleyen güncel sorunlar vardı. Bilim adamları ve araştırmacıların gereksinimleri nasıl karşılanacaktı? Kendi kütüphanelerinde bulunmayan yayınlar nereden ve nasıl sağlanacaktı? Bu yayınların yerel kütüphanelerde var olup olmadığı nasıl saptanacaktı? Meslek sorumluluğu duyan her kütüphaneci zamanla birbirine aynı soruları sorar oldu. Nitekim sık sık tekrarlanan bu sorunlar önce çözüm yolları için öneriler şekline dönüştü, daha sonra da uygulamaya konuldu.

Böyle bir girişimin başlatılmasında bilgi kaynaklarının da değişik biçimlerde piyasaya sürülmeye başlaması önemli bir etken olarak görülür. Kaynakların tümünü satın alacak gücü kim bulabilirdi? Ayrıca, bilim adamları ve araştırmacılar, çağın gerektirdiği biçimde çalışmalara başladıkları ve zorunlu olarak bilgi kaynaklarına duydukları gereksinme arttığı için, onlardan da, sürekli bir zorlama geliyordu. Bütün bu gelişmeler ve gereksinmeler iki eşdeğer sorunu da beraberlerinde getirmede gecikmedi : yer ve para sorunu. Hiçbir kütüphanenin ne fiziksel, ne de parasal durumu bu artış hızına yetecek güçte değildi. Bu güçsüzlük, Batı kütüphanecilerinin ortak bir sorunu olarak ortaya konunca, tek çözüm yolu olarak "işbirliği" kavramı etrafında birleşildi. Ne var ki işbirliği, cesaret ve yeni fikirlerin denenmesini gerektiriyordu. Bu da, "korcu" ve "bana ne" kavramlarını işbirliğinin iki büyük düşmanı olarak ortaya çıkarıyordu. 3/

Cesaret ve yeni fikirlerin denenmesine yatkınlık yanında, ortak çalışmaya duyulan istek de, kütüphanelerarası işbirliğinin başarılı ve doyurucu bir biçimde gelişmesini etkileyen en önemli unsur olarak kendisini gösterdi. Ülkemizde, kütüphanelerarası işbirliğinin gelişmemiş olması, ya da sadece kişisel ilişkilere dayalı kalması, ne cesaretsizlikten, ne de yeni fikirlerin denenmesine yatkın olunmadığından değildir. Bizce en büyük etken, kütüphanecilik alanında ortak çalışmayı gerektiren koşulların yaratılmamış olmasıdır. Şayet bu koşullar yaratılmış olsaydı, kütüphaneciler biraz cesaret, biraz deneme, biraz da istek duyarak işbirliği yolları ve yöntemleri ararlardı.

Batı dünyasında işbirliği konusunda görülen kadenli gelişmeler ülkemizde pek görülmediği için tez konumuzu oluşturan "Türkiye'de Toplu Katalog Çalışmaları" nı da işbirliği kavramının diğer alanlarından soyutlamak kolay değildir. Toplu katalog çalışmaları da, diğer işbirliği alanları gibi ya ihmal edilmiş ya da sistensiz başlatıldığı için başarısız ve süreksiz olmuştur. Oysa, tüm işbirliği girişimlerinden beklenen en önemli sonuç, kütüphane kaynaklarının müştereken kullanımını sağlayacak yolların aranmasında ağırlık kazanır. Bu ağırlık, işbirliğinin kilit noktası olan toplu katalog çalışmaları şekline dönüştüğünde beklenen amaç kendiliğinden oluşur. Bu da, toplu katalog denemelerinin, işbirliği girişimlerinde ne denli kaçınılmaz bir faktör olduğunu bir kez daha doğrular.

Konunun Açıklanması :

Toplu kataloglar, ulusal enformasyon sistemlerinde ağırlık kazanmış bir araçtır. Bulunduğu bölgenin ya da tüm ülkenin standartlaşma ve işbirliği gibi oldukça önemli kütüphane sorunlarının belirli ölçülerde çözümlenmesine hazırladığı olanaklar da oldukça önemlidir. Bunlara paralel olarak ulusal ve uluslararası düzeyde işbirliği projelerinin gerçekleştirilmesinde ve sağlıklı bir biçimde yürütülmesinde kaçınılmaz bir öge oldukları da ortadadır.

Toplu kataloglar, buna katılan kütüphanelerin sürekli ve düzenli olarak koleksiyon durumlarını merkeze bildirmeleriyle yaşar ve başarılı olur. Başarıları, isteklere verdikleri somut karşılıkların sayısı ve niteliği ile orantılıdır. İsteyen her kütüphane toplu katalog çalışmalarına katılamaz, katılmamalıdır. Ulusal ve uluslararası kütüphanecilik anlayışının simgesi olarak oluşturulmuş yöntemleri ve standartları uygulamaktan uzak kalmış kütüphaneler, toplu katalog çalışması kapsamına alınsalar bile, büyük umutlarla ve büyük yatırımlar yapılarak başlatılan çalışmalar istenilen amaca ulaşmadan çözümlenip gider. Bu nedenle, toplu katalog çalışması yapacak olan ülkeler, öncelikle ulusal, bölgesel veya yerel düzeyde katılımı düşünülen kütüphanelerin sorumlularını bir araya getirip böyle bir çalışmanın amacını ve gereklerini ortaya koymak zorundadırlar.

Toplu katalog merkezleri istenilen zamanda ve istenilen yerde başlatılamıyacağına göre, isteyen her kuruluş da böyle bir çalışmayı yerel, bölgesel veya ulusal düzeyde duyurmadan, gerekli prensipler üzerinde anlaşmaya varmadan başlatamaz. Her atılımda olduğu gibi, toplu katalogu oluşturma yoluna giderken de bir takım zorunlu koşulların yerine getirilmesi gerekmektedir. Kütüphanelerle ilgili altyapı sorunlarının ortaya çıkartılıp çözümlenmesi, gerekli koşulların ağırlığını taşımaktadır. Bunlar kataloglama kurallarında ülke çapında bütünleşme ve işbirliği kullanılan malzemelerde, örneğin katalog fiş boyutlarında standartlaşma, kütüphaneciler arasında işbirliği kavramına inanç ve uygulama isteği, kütüphanecilerin eğitim düzeyi ve sorumluluk duygusunun yerleşmesi, yasa ve yönetmeliklerin hazırlanması şeklinde belirlenebilir.

Ülkemizde girişilen toplu katalog denemelerinin süreklilik kazanamamış olmalarının en önemli nedenlerinden bir bölümü, yukarıda sıralanan kütüphanelerle ilgili altyapı sorunlarını çözümlenmeden işe başlanmış olunmasındandır. Bu konuda L. Brummel'in aşağıdaki görüşleri de bu yargıyı kuvvetlendirmektedir :

"Kütüphanecilik konusunda, uygulama alanında genel bir formasyon almadan, toplu katalog hazırlamaya girişilmemesi fikrindeyim. Fakat diğer taraftan bir memlekette toplu kataloglar kurmak ve özellikle bunları aktüel halde tutmak bahis konusu olduğu zaman, pek çok kütüphanenin devamlı olarak işbirliği hesaba katılmıyorsa pratik kütüphane-

cilik formasyonu hemen hemen hiçbir işe yaramamak tehlikesi ile karşı karşıya kalır." 4/

Bu görüşü gözönüne alarak bir toplu katalog projesine başlamadan önce, yapılacak atılımın başarılı ve doyurucu olabilmesi için uygulanacak yöntemin ve ulaşılabilecek amacın çok iyi belirlenmesi gereği üzerinde durulmaktadır. Aksi halde, bir ülkenin tüm kütüphaneleri, araştırmacıları ve bilim adamları ile kültürel ve bilimsel gelişmesi üzerinde çok büyük yankıları olabilecek bu büyük atılım birkaç yıllık uğraş sonunda terkedilme ya da güncelliğini yitirme durumuyla karşı karşıya kalır.

Türkiye'de, ulusal düzeyde bilgi akımını sağlayacak bir enformasyon sisteminin uygulanmasının düşünülüp konuşulduğu günümüzde, çağdaş anlamda toplu katalog çalışmalarının başlatılması zorunludur. Günümüzde, Millî Kütüphanenin sorumluluğu altında yürütülmek istenilen "yabancı dil eserler toplu kataloğu" ile TÜRDOK tarafından başlatılan büyük şehirlerin çeşitli kütüphanelerindeki süreli yayınlar toplu katalog çalışması, ülkemizde bu alanda yürütülmekte olan girişimler olarak gösterilebilir. Kütüphanelerimizde saklı bulunan bilgi potansiyelinin kullanım açısından değerlendirilmesinde, herhangi bir araştırmacının, bilim adamı ve okuyucunun başvurmak veya bir bütün olarak kullanmak istediği bir yapıtın bulunduğu kütüphanenin saptanmasında büyük katkıları olacağı şüphe gö-

türmeyen bu çalışmalar ayrıca, yurtiçi ve yurtdışı ödünç kitap alıp verme işleminin kolaylaştırılmasında, kitap satın alınmasında işbirliği projelerinin geliştirilip yürütülmesinde, pahalı ve kullanımı sınırlı yayınların mükerrer satın alınmalarının önlenmelerinde de varlıklarıyla büyük rol oynamalıdırlar.

Ülkemiz kütüphanelerinde mevcut ve bu kütüphane koleksiyonlarına her geçen gün yapılan ilavelerin oluşturduğu bilgi potansiyelini işler hale getirmenin, kütüphaneler arasında somut işbirliği projelerini geliştirmenin, bilim adamları ve araştırmacıların enformasyon gereksinmelerine bölgesel ya da yurtiçi olanaklarla cevap verebilmenin en ucuz, en çabuk ve en doyurucu yolu toplu katalog merkezlerinin oluşturulmasına bağlıdır.

Enformasyon hizmetlerinin yürütülmesindeki fonksiyonu ve işbirliği anlayışına getirdiği hareket ve kolaylığın yanısıra, sağladığı ekonomi, toplu kataloğa değer kazandırmıştır. Bu değer açısından bakıldığında, ülkemizde mevcut toplu katalog çalışmalarının yetersiz olduğu görülür. Ol halde, yukarıda yer verilen görüşlerin gerçekleşmesine olanak sağlayacak bir toplu katalogun ya da toplu katalog ağıının tezelden örgütlenmesi şarttır. Böyle bir örgütlenmenin Türk bilim ve araştırma yaşantısına ve de kütüphaneciliğine büyük katkıları olacağı varsayımından hareket ederek, altyapı sorunları çözümlenmiş, ülke gerçek-

lerine ters düşmeyen toplu katalog projesinin ya da projelerinin çağdaş düzeyde nasıl gerçekleştirileceğini göstermek gerekmektedir. Somut bir ülke gereksinmesi biçiminde ortaya çıkan bu sorunun çözümlenmesi konusunda gerekli koşulları belirlemek ve desteklemek, kütüphanelerimizde mevcut bilgi potansiyellerini kullanıma açma açısından zorunludur.

Çalışmanın Amacı :

Türkiye'de, Cumhuriyet döneminde, toplu katalogların bilimsel yaşamdaki yeri oldukça erken sayılabilecek bir dönemde, 1927 yılında, hissedilmiş ve envanter niteliğinde de olsa toplu katalog çalışmalarına girilmiştir. Daha sonra, 1951 yılında Türkiye'ye davet edilen ve Mart 1952 tarihine kadar burada incelemelerde bulunduktan sonra, Türkiye'deki Kütüphaneleri Geliştirme Programı ^{5/} adı altında bir rapor sunan Kentucky Üniversite Kütüphanesi müdürü Dr. Lawrence S. Thompson'un toplu katalog konusundaki önerisine bağlı olarak 1953 yılında Millî Kütüphanenin sorumluluğu altında yabancı dil eserler ulusal toplu katalogunun oluşturulması yoluna gidilmiştir.

Yukarıda değinilen girişimlerin ardından kişisel çabalar ve örgütsel denemeler görülmeye başlamış ve toplu katalogların bilimsel yaşamdaki rolü ağırlığını ortaya koymuştur. Ne var ki, Türkiye'de bugüne değin girilen ulusal toplu katalog denemeleri yetersiz kalmıştır.

Ülkenin mevcut olanakları iyi değerlendirildiğinde ve kütüphanelerin organizasyon sorunları belirlenip çözümlendiğinde, gereksinmelere cevap verebilecek ulusal toplu katalog girişimlerinin başarılı bir biçimde yürütülmesi olasılığı mevcuttur. Böyle bir varsayımdan hareket edilerek ve ülke koşulları gözönünde tutularak, Türkiye için gerekli ve ulusal nitelikte olması gereken toplu katalog çalışmalarının neler olduğunu göstererek bunların örgütlenmesinde ve toplu kataloglardan beklenen tüm fonksiyonları yerine getirmesinde gerekli olan koşulları ortaya koymak bu çalışmada güdülen başlıca amaçtır.

Çalışmanın Kapsamı :

Kütüphanelerarası işbirliğinin ana ögelerinden olan toplu kataloglar, günümüzde bilgi akımının öngördüğü en önemli araçlardan biridir. Çağdaş kütüphanecilik düzeyine erişmiş ülkeler, toplu katalog sorunlarını çözümlenmekte oldukları adımlar atmışlar ve kütüphanelerarası örgütlenmenin kaçınılmaz ögesi olan bu aracı günlük kütüphanecilik işlemleri arasına sokmuşlardır.

Çalışmamız sırasında toplu katalogun tanımı konusunda ortaya atılan değişik görüşler dile getirildikten sonra fonksiyonları ve türleri ele alınıp incelenecektir. Toplu katalogların evrimine geniş bir biçimde değinirken, Türkiye'de, Cumhuriyet öncesi dönemde yapılmış girişimler de ortaya konacaktır. Daha sonra, toplu kataloglar konusunda

ileri aşamalar yapmış ülkelerin günümüze kadar gelmiş güncel çalışmalarından örnekler verilecektir.

Ayrı bir bölümde, Türkiye'de, Cumhuriyet döneminde denenen toplu katalog girişimleri ayrıntılı olarak ele alınacaktır. Durum saptaması niteliği taşıyacak olan bu bölümde, denenen girişimlerden günümüzde de devam etmekte olanların eleştirisi yapılacaktır.

Ülkemizin toplu kataloglara olan gereksinmesi göz önüne alınarak, ayrı bir bölümde ve çalışmanın amacını cevaplandıracak bir biçimde, günün koşullarına cevap verebilecek düzeyde toplu katalog çalışmalarında izlenmesi gerekli yöntemler üzerinde durulacaktır. Örgütlenme ilkeleri üzerinde durulurken, toplu katalogu başlatma sorumluluğu üzerine alacak kurum ile toplu kataloga katılması düşünülen kütüphanelerin seçimi konusunda izlenecek yöntem gösterilecektir. Ayrıca, toplu katalogları başlatıp yürütmekle yükümlü olan kurumla, toplu kataloga katılan kütüphanelerin, başlatılan girişimleri düzenli ve sürekli bir biçimde yaşatma konusunda izlemesi gerekli yollar saptanacaktır.

Çalışmanın öneriler ve sonuç bölümünde ise, ülke çapında yapılmakta olan bilimsel çalışmaları, zaman, para ve kaynak yönünden etkileyebilecek olan toplu katalog girişimlerinin örgütlenmesinde, sürekli ve doyurucu bir biçimde yaşamasında ve fonksiyonel olmasında gerekli görülen

ögeler, öneriler biçimde dile getirilecektir.

Çalışmanın Yöntemi:

"Kütüphanecilik alanında yapılan araştırmalar mesleğin felsefesine temel teşkil eden görüşleri ortaya çıkararak bilinen ve tekrarlanan bazı temel sorunların çözümlenmesine olanak yaratabilmek amacıyla yapılmaktadır. Yeni ve bilinmeyen bazı gerçeklerin araştırılması yanında, yapılan çalışmalar, genellikle mevcut olan kütüphane durumlarını inceleyip onları daha iyiye götürme amacını taşır." 6/

Bohdan S. Wynar'ın yukarıda belirttiği gibi, kütüphanecilik alanında yapılan araştırmaların büyük bir çoğunluğu mevcut olan kütüphane sorunlarını inceleyip onları daha iyiye götürme amacını taşımaktadır. Bu çalışmada biz de, yukarıda ortaya konulmanın dışında birşey yapamadık. Bilimsel araştırmalarda olduğu kadar kütüphane ekonomisinde de tüm ülkeyi etkileyen oldukça önemli bir fonksiyona sahip olan toplu kataloglar üzerine eğilmeyi ve ülkemizde çağdaş düzeyde örgütlenmiş toplu katalogların oluşturulmasına ışık tutmayı amaçladık. Bu amacın gerçekleşmesi için değişik araştırma yöntemlerine başvurmak zorunda kaldık.

Örneğin, tarihi yöntem ve tanıtımsal gözden geçirme yöntemi (descriptive survey) çalışmamız sırasında özellikle yararlanmak gereğini duyduğumuz iki araştırma yöntemi oldu. Cavit Orhan Tütengil, Sosyal Bilimlerde Araştırma ve Metod. 7/ adlı yapıtıyla sosyal bilimler alanında yapılacak tüm

araştırmalara ışık tutmayı amaçlarken, tarihî yöntem konusunda tanınmış bilginlerin görüşlerine eserinde yer vermektedir. Örneğin, Auguste Comte'nin bu konudaki görüşlerini aktarırken şöyle demektedir :

"Comte'a göre sosyolojinin metodu "Tarihî Metod" dur. Sosyal hadiselerin birbiri ardısıra gelmesi ve "bugün"ü anlayabilmenin "geçmiş bilgisi"ni (dün) zorunlu kılması sosyoloğu bu metodu kullanmaya götürür. Zira,

1. Sosyolojik araştırma, sosyal kurumların gelişmesinin ataştırılmasıdır.
2. Her sosyoloji araştırması "zaman boyutu" nu gerektirir. Çünkü, günümüzün karmaşık sosyal olayları, tarihî geçmişlerinin bir fonksiyonu olarak ortaya çıkmaktadır.
3. Bugün'ü anlamak için dün'ü bilmek şarttır. Ne var ki, bu ifrata düşülmeden yapılmalıdır." 8/

Toplu katalogların bugününü daha somut bir biçimde anlayabilmek daha açık bir deyişle bugününe ulaşana kadar geçirdiği aşamaları izleyebilmek için tarihî yöntemi kullandık. Bu arada toplu katalogların mevcut durumlarını saptayabilmek ve dün'ü ile bağlantı kurabilmek için de tanıtımsal gözden geçirme (descriptive survey) yöntemini kullanmak, daha doğrusu, tarihî yöntemin açık bıraktığı alanları bir ikinci yöntemle kapatmak istedik.

Doç. Dr. İlhan Kum, Türkiye'de Tıp Kütüphaneleri 9/ adlı doçentlik tezinde "descriptive" sözcüğünü "betimleme" ve "survey" sözcüğünü de "tarama" olarak almış olmasına rağmen, terimlerin Türkçe karşılıkları dışında, kullan-

duğumuz yöntemin tanımı ve ilkeleri konusunda kendisiyle aynı görüşü paylaştığımızı belirtmek isteriz. Dr. Kum, adı geçen doçentlik çalışmasının giriş bölümünde bu yöntem için şöyle yazmaktadır :

"Bilindiği gibi, bu yöntemlerden yararlanılarak yürütülen araştırmalar, olayların, objelerin, varlıkların, kurumların, grupların ve çeşitli alanların (ne) olduğunu betimleyen incelemelerdir. Bu yöntemler kullanılarak yapılan araştırmalar var olan olayların daha önceki olay ve koşullarla olan ilişkilerini de dikkate alarak, durumları arasındaki etkileşimi ortaya çıkarmaya çalışır." 10/

Araştırmamızı yürütebilmek için seçtiğimiz bu yöntemlerin ışığı altında toplu katalogların tanımını, evrimini, değişik ülkelerdeki durumunu ve örgütlenme ilkelerini saptayabilmek için geniş çapta bir bibliyografik taramaya giderek gerekli verileri sağladık. Ayrıca, gözlem ve görüşme yöntemlerinden de yararlanarak çalışmayı sürdürdük. Gözlemlerimiz daha çok İngiltere ve Hollanda'daki birkaç toplu katalog merkezinde gerçekleştirilmiş, görüşmeler ise büyük şehirlerin süreli yayınlar toplu katalogunu hazırlayan TÜRDOK ile "Yabancı Dil Eserler Toplu Kataloğu" çalışmasını yürüten Millî Kütüphane'de yapılmıştır.

Başvurulan Kaynaklar :

İşbirliğinin ana ögesi olduğunu söylediğimiz toplu kataloglarla ilgili kaynak saptanmasında anahtar sözcük olarak, "işbirliği", "toplu katalog" ve "süreli yayınlar toplu kataloğu" kavramlarını esas olarak alıp araştırmamıza ışık

tutacak belgeleri saptadık. Toplu katalogların tanımı, türleri, fonksiyonları, örgütlenme ilkeleri, değişik ülkelerdeki ilginç örnekler ve evrimi ile ilgili belgelerin saptanmasında Library Literature 11/, Library Science Abstracts 12/ ve bu yayının devamı olan Library and Information Science Abstracts 13/ adlı, doğrudan mesleğe yönelik bibliyografik yayınlardan geniş ölçüde yararlandık. Ayrıca, UNESCO Bulletin for Libraries 14/ adlı süreli yayını tarayarak dünyanın değişik ülkelerindeki güncel toplu katalog çalışmalarını izleme olanağını sağladık.

L. Brummel'in Toplu Kataloglar 15/ adlı eseri ile Silvene Willemin'in Technique of Union Catalogues 16/ adlı yapıtından çalışmamıza yön veren değerli kaynaklar olarak yararlandık. Ayrıca, Yadviga Kuncaitis tarafından 1968 yılında hazırlanan Union Catalogs and Bibliographic Centers, A State-of-the-Art Review 17/ adlı çalışma, toplu kataloglarla ilgili mevcut kaynakları değerlendirdiği için bir hayli yararlı oldu.

Konuyla ilgili yerli kaynakların saptanmasında Abdullah Savaşçı ile Nurten Eke'nin Türk Kütüphanecilik Bibliyografyası 18/ adlı çalışmaları, Türkiye Bibliyografyası 19/, Türkiye Makaleler Bibliyografyası 20/, Yeni Yayınlar Aylık Bibliyografya Dergisi 21/ ve Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni 22/ taranmış fakat doyurucu kaynaklara yeterince rastlanmamıştır. Yerli çalışmalar içinde Doç. Dr. Adil

Artukoğlu'nun Türkiye'de Kütüphaneler Arası İşbirliği 23/ adlı doçentlik tezi ile Aysel Tolun'un, Toplu Katalog ve Türkiye'de Toplu Katalog Çalışmaları 24/ adlı lisans tezi çalışmamıza ışık tutan değerli kaynaklar arasında yer almıştır.

Çalışmamızın bir bütün olarak biçiminin saptanmasında, kağıt boyutlarının hesaplanmasından tezin çoğaltılıp ciltlenmesine kadar geçen eylemlerde Hacettepe Üniversitesi, Mezuniyet Sonrası Eğitimi Fakültesi'nin Bilim Uzmanlığı ve Doktora Tezlerinin Yazılmasında, Teksirinde ve Ciltlenmesinde Gözönünde Tutulacak Standartlar (Esaslar) Yönergesi 25/ adlı yayına sadık kalınmıştır. Söz konusu yayının kapsamı dışında kalan konularda da, ülkemiz araştırmacıları ve eğitim kurumları arasında oldukça geniş bir kullanım alanı bulan Kate L. Turabian'ın, A Manual for Writers of Term Papers, Theses and Dissertations 26/ adlı eserine bağlı kalınmıştır.

Terimlerin Açıklanması :

Birçok bilimsel alanda olduğu gibi kütüphanecilik konusunda da, Batı dillerinde kullanılan terimlerin Türkçe karşılıkları dilimizde henüz oturmamıştır. Bu nedenle yabancı literatürde karşılaştığımız bazı terimlerin Türkçe karşılıkları kullanılırken ülkemizde en yaygın kullanma şekli benimsenmiş ve yeri geldikçe, bu sözcükleri yabancı literatürlerde geçen şekilleriyle birlikte vermek uygun.

görülmüştür. Bu konuda ayrıca Doç. Dr. Berin U. Yurdadoğ'
un Kitaplık Bilim Terimleri Sözlüğü 27/ ile Dört Dilde Kü-
tüphaneçilik Terimleri Sözlüğü'nden 28/ yararlanılmıştır.

I. BÖLÜMÜN

DİP NOTLARI

- 1/ Fischer, Margaret Mary, "Library Cooperation".
Catholic Library World, 39 : 332 (Ocak 1968).
- 2/ a.g.e., s. 332.
- 3/ a.g.e., s. 333.
- 4/ Brummel, L. Toplu Kataloglar. Ankara : Güzel İstanbul Matbaası, 1963, s. 5.
- 5/ Thompson, Lawrence S. Türkiye'de Kütüphaneleri Geliştirme Programı. İstanbul : Millî Eğitim Basımevi, 1952.
- 6/ Wynar, Bohdan S. Research Methods in Library Science. Littleton, Colo. : Libraries Unlimited, Inc., 1971, s. 9.
- 7/ Tütengil, Cavit Orhan. Sosyal Bilimlerde Araştırma ve Metod. Genişletilmiş ve gözden geçirilmiş 3. baskı. İstanbul : İst. Üniv. İktisat Fak., 1975.
- 8/ a.g.e., s. 54.
- 9/ Kum, İlhan, "Türkiye'de Tıp Kütüphaneleri" (Basılmamış Doçentlik Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal ve İdari Bilimler Fakültesi, Kütüphanecilik Bilim Dalı, 1974).
- 10/ a.g.t., s. 8.

- 11/ Library Literature. New York : The H.W. Wilson Company, 1936-
- 12/ Library Science Abstracts. London : Library Association, 1950-1969.
- 13/ Library and Information Science Abstracts. London : Library Association, 1969-
- 14/ UNESCO Bulletin for Libraries. Paris : UNESCO, 1947-
- 15/ Brummel, y.a.g.e.
- 16/ Willemin, Silvene. Technique of Union Catalogues. Paris : UNESCO, 1966.
- 17/ Kuncaitis, Yadviga. Union Catalogs and Bibliographic Centres; A State of-the-art Review. Columbus, Ohio: The State Library of Ohio, 1968.
- 18/ Savaşçı, Abdullah; Eke, Nurten. Türk Kütüphanecilik Bibliyografyası. Ankara : Güven Matbaası, 1976.
- 19/ Türkiye Bibliyografyası 1928-1938. İstanbul, Devlet Basımevi, 1939, 2 cilt.
- Türkiye Bibliyografyası. İstanbul : Maarif Basımevi; Ankara : Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1935-
- 20/ Türkiye Makaleler Bibliyografyası. İstanbul : Millî Eğitim Basımevi; Ankara : Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1952-

- 21/ Yeni Yayınlar, Aylık Bibliyografya Dergisi. Ankara: Muharrem ve Şefika Mercanlıgil, Temmuz 1956 - Haziran 1972; Üniversite Kütüphanecilik Bölümü Mezunları Derneği, Temmuz 1972-
- 22/ Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni. Ankara : Türk Kütüphaneciler Derneği, 1952-
- 23/ Artukoğlu, Adil, "Türkiye'de Kütüphaneler Arası İşbirliği" (Basılmamış Doçentlik Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Kütüphanecilik ve Dokümantasyon Enstitüsü, 1973).
- 24/ Tolun, Aysel, "Toplu Katalog ve Türkiye'de Toplu Katalog Çalışmaları" (Basılmamış Lisans Tezi, A.Ü. Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Kütüphanecilik Enstitüsü, 1960).
- 25/ Hacettepe Üniversitesi, Mezuniyet Sonrası Eğitim Fakültesi. Bilim Uzmanlığı ve Doktora Tezlerinin Yazılmasında, Teksirinde ve Ciltlenmesinde Gözönünde Tutulacak Standartlar (Esaslar) Yönergesi. Fakülte Kurulu'nun 3.9.1975 tarih ve 17 sayılı kararıyla kabul edilmiştir.
- 26/ Turabian, Kate L. A Manual for Writers of Term Papers, Theses and Dissertations. 4. genişletilmiş baskı. Chicago : The University of Chicago Press, 1973.

- 27/ Yurdadoğ, Berrin Ő. Kitaplık Bilim Terimleri Sözlüğü.
Ankara : Ankara Üniversitesi Basımevi, 1974. (Türk
Dil Kurumu Yayınları : 394).
- 28/ Dört Dilde Kütüphanecilik Terimleri Sözlüğü (Voca-
bularium Bibliothecarii). Ankara : Türk Tarih Kurumu
Basımevi, 1959. (Millî Kütüphane Yayınları).

II. B Ö L Ü M

TOPLU KATALOGLAR

Türkiye'nin gelişmekte olan bir ÷lke olduğu, döviz kaynaklarının sınırlı, kütüphane bütçelerinin kısıtlı olduğu gerçeği kabul edilecek olursa, kütüphane koleksiyonlarını müşterek kullanıma açma olanağını yaratan toplu katalogların önemi böyle bir ÷lke için kendiliğinden ortaya çıkar.

Toplu katalogları tanımak ve Türkiye için gerekli modeli seçebilmek için öncelikle bunların tanımı, görevleri ve türleri üzerinde durmak gerekir.

Tanımı :

Ulusal hatta uluslararası düzeyde bilgi alışverişinin düzenlenmesi, bilim adamları ile araştırıcıların enformasyon gereksinmelerine doyurucu cevaplar bulmalarında oldukça olumlu bir ortam yaratmıştır. Gelişmiş ÷lkeler, araştırma potansiyelini istenilen düzeye getirebilmek için, uzay çağı koşullarının gerektirdiği laboratuvar ve araştırma istasyonlarını yeryüzünde ve uzayda gerçekleştirirken, bu merkezlerde yapılacak çalışmalarını destekleyecek

yeterli ve gerekli bilgi kaynaklarını zamanında sağlayabilmek amacıyla, ulusal düzeyde enformasyon sistemleri geliştirmeyi de ihmal etmemişlerdir.

Ulusal, hatta uluslararası düzeyde bilgi akımının gerçekleşmesini amaçlıyan enformasyon sistemlerinin planlayıcıları, istenilen bilginin en doğru, en çabuk ve en ucuz biçimde ilgilenen kişiye ulaşmasını temel öge olarak benimsemişler ve bu alandaki çalışmalarını, bu amaca ulaşacak biçimde düzenleme yolunu seçmişlerdir.

Gelişmiş ülkelerde bilgi akımını düzenlemeyi amaçlayan ulusal ve uluslararası sistemler, amaçlarını gerçekleştirebilmek ve araştırmacılara doyurucu olanaklar yaratabilmek için, teknik yöntemlerin tümünden yararlanma yoluna gitmektedirler. Telefon, teleks, televizyon, mikro malzemeler, manyetik bantlar, delikli kartlar ve bilgi sayarlar gibi tüm teknik olanaklar, bu ülkelerde araştırmacıya hizmet ilkelerini gerçekleştirmek için bilgi ünitelerince kullanılan birer araçtır. Ne var ki, bu araçları söz konusu amaçlarına hizmet için kullanabilme düzeyine gelene kadar belli aşamalardan geçmişlerdir.

Gelişmiş ülkelerde yaşayan ve çalışmalarını bu ülkelerde yürüten bilim adamları ve araştırmacılar, yukarıda anılan teknik olanaklardan sürekli ve düzenli bir biçimde yararlanırken, yaşadıkları ülkenin ya da hizmet ettikleri örgütün geliştirdiği veya yararlanma sözleşmesi

yaptığı tüm bilgi ünitelerini kullanabilme şansına sahip olurlar. Bu ülkelerde, araştırmacıların ve bilim adamlarının bilgi ünitelerine, ilgi duydukları bir bilgi kaynağını bulabilmek için ayrı ayrı başvurmalarını önlemek, zaman kazanmalarını sağlamak ve ülke düzeyinde yapılmakta olan araştırmaların bu yöndeki harcamalarını azaltmak için değişik düzeyde ve biçimde, asıl amaçları işbirliğini, koordinasyonu ve gerek duyulan belgelere ulaşımı yerel, bölgesel ve ulusal düzeyde gerçekleştirmek olan örgütler gelişmiştir. Toplu katalog olarak adlandırılan bu örgütler birden fazla kütüphanenin koleksiyonlarının tamamına veya bir kısmına ait künyeleri veya künye yerine kullanılan standart numaraları aynı sistem içinde düzenleyen kataloglardır.

Toplu katalog kavramını oluşturan sözcüklerden "katalog" kelimesi yunanca bir fiil olan "katalegein" ve onun isim hali "katalogos" kelimelerinden türemiş olup "liste" anlamına gelmektedir. Aynı sözcüğün kütüphanelilik mesleğinde kazandığı anlam ise, herhangi bir kütüphanede mevcut olan belgeleri belli bir düzen içinde gösteren araç niteliğindedir. Katalog kelimesinin önüne "toplu" sözcüğü eklenerek ona çoğunluk kazandırılmış, iki veya daha fazla kütüphanenin koleksiyonlarında neler bulunduğu ve herhangi bir belgenin hangi kütüphanelerde mevcut olduğu gibi sorulara cevap verebilecek müşterek bir kavram oluşturulmuştur. ^{1/}

"Toplu katalog" olarak kütüphanecilik dünyasına yerleşmiş olan bu kavram için değişik tanımlar yapılmaktadır. Bilinen tanımlar içinde en geneli Knud Larsen tarafından yapılmış olanıdır. Larsen bu tanımında, özellikle iki veya daha fazla kütüphanenin koleksiyonlarının tamamını veya bir kısmını bir araya getirerek aynı sistem için de düzenleyen kataloga toplu katalog adını vermektedir. ^{2/}

Çok genel anlamda yapılan bu tanıma benzer bir başka tanım da Le Roy C. Merritt tarafından yapılmıştır. Merritt, Robert B. Downs'ın editörlüğünü yaptığı Union Catalogs in the United States ^{3/} adlı esere yazdığı makalede şöyle demektedir :

"Şu halde en az iki kütüphanenin kataloglarında kayıtlı eserlerin tümünü veya seçilmiş bir kısmını bir araya getiren - çoğunlukla fiş üzerine ve basılmamış olarak - her listeye toplu katalog denilebilir." ^{4/}

Almanya'da toplu katalog görüşü ise daha ütöpiktir. Örneğin, Walter Bauhuis toplu katalogu tanımlarken,

"Birçok kütüphanenin koleksiyonlarının tamamının veya yalnız bir kısmının, tek ve aynı alfabetik düzen içinde envanterini yapan kataloglara toplu katalog adı verilir." ^{5/}

demektedir. Diğer bir Alman, Heinrich Roloff ise, vatan-
daşı Walter Bauhuis tarafından yapılan bu tanımı, sistematik, coğrafi veya kronolojik sıra ile düzenlenmiş kataloglara uygulanamayacağı için kabul etmemekte ve başka bir

tanım önermektedir. Heinrich Roloff'un tanımına göre,

"Toplu kataloglar, birçok kütüphanenin koleksiyonlarının bütününe veya bir kısmına ait bibliyografik künyeleri bir katalog aracı olarak biraraya getiren ve pratik amaçları olan toplu repertuvarlardır." 6/

Hollanda'nın ve hatta dünyanın toplu katalog konusundaki büyük ismi, L. Brummel, Toplu Kataloglar, Örgütlenmeleri ve Çalışmaları 2/ adlı Türkçe'ye de çevrilmiş yapıtında Heinrich Roloff'un yukarıda verilen toplu katalog tanımı için şöyle demektedir :

"Muhakkak ki doğru olan bu tanım genel ve özellikle milletlerarası bir uygulama için biraz fazla uzundur. Fazla olarak özel şekilde Alman olan bir zihniyete cevap vermektedir. --Gemeinschaftsverzeichnisse zu praktischen Zwecken- deyimini bu tip bir tanımda bulunması zorunlu olmıyan bir amaç tesbit etmektedir. Pek fazla alışılmamış olan -kataloginstrument- deyimini birbirini tamamlayan bir çok aynı toplu kataloglar olduğunu düşündürmektedir. Bu tip eserlere ait bir bütüne -toplu katalog- adı vermemek tercih edilir gibidir. Bir toplu katalog grubu bahis konusu olduğu zaman daha genel bir deyimle, servis, büro, bibliyografya merkezi gibi bir deyimle belirtmek daha yerinde olur." 8/

Şurası muhakkak ki, tanım ne biçimde yapılırsa yapılsın, amaç, birden fazla kütüphanenin koleksiyonlarının tamamını veya seçilmiş bir kısmına ait künyeleri bir araya getirerek toplu katalog merkezlerine özgü fonksiyonları yerine getirmektir. Bu açıdan bakılacak olursa Knud Larsen'in tanımında, toplu katalog kavramı, uygulama

sirasında ortaya çıkacak karışıklıklara yol açacak her türlü teknik kavramlardan uzak bir şekilde, oldukça basit ve apaçık ifade edilmiş olup, uluslararası düzeyde anlamlı bir hareket noktası kazanmıştır.

Dikkat edilecek olursa, toplu kataloğun değişik görüşleri yansıtan tanımları yapılırken daha çok örgütlenmeye katılan kütüphane sayısı ve koleksiyon üzerinde durulduğu görülür. Yapılan tanımlarda, girişilen çabaların devamlılığı, başka bir deyişle, canlı tutulmasının gerekliliği gibi oldukça önemli bir ilke üzerinde hiç durulmamıştır. Oysa toplu katalog girişimlerinde, bir araya getirme çabası yanısıra, girişilen çabaların devamlılığı da üzerinde durulması gereken bir konudur. Bu açıdan bakılacak olursa, Le Roy C. Merritt'in bir başka tanımı, kapsam ve devamlılık açısından diğer tanımlara oranla daha doyurucudur. Merritt, bu tanımında, toplu katalog için, "iki veya daha fazla kütüphanenin kataloglanmış kaynaklarının tamamına veya bir kısmına ait künyeleri içermesi yönünden sınırlı veya geniş kapsamlı olabilir" ^{2/} derken, daha önce yapılan tanımlara katılmaktadır. Aynı tanım içinde, bir toplu kataloğun hiçbir zaman tamamlanamadığına, fakat başvurulduğu anda, iştirakçi kütüphanelerin toplu katalog kapsamına alınmış koleksiyonlarının son durumunu göstermeyi amaçladığına değinmesi, bu tanıma, daha önceki tanımlara oranla bir bütünlük getir-

mektedir. Yine diğer tanımlarda olduğu gibi, Merritt de bu tanımında, toplu katalogun fiziksel yapısı üzerinde dururken, "genellikle yayınlanmamış ve özellikle fiş üzerinde", demektedir. 10/

Toplu kataloglar ele alınırken "toplu liste" (Union List) üzerinde de durmak gerekir. Fonksiyon yönünden toplu kataloga benzemekle beraber, kapsam açısından daha sınırlı olan toplu listeler, özellikle yayınlanmış olmalarıyla bir ayrıcalık kazanırlar. Örneğin süreli yayınlar toplu listeleri, iştirakçi kütüphanelerin, sadece süreli yayın koleksiyonları ile ilgilenir. Belirli aralıklarla çıkması önceden planlanan ek yayınlarla güncelleştirilmeyen süreli yayın toplu listeleri, eskidikçe değerini yitirir ve fonksiyon açısından yetersiz kalır.

"Toplu liste", sadece süreli yayınlara özgü bir kavram değildir. Kapsam açısından sınırlı bir özelliğe sahip olması nedeniyle değişik kütüphane koleksiyonlarının belli bir bölümünü içine alan toplu listeler vardır. Özel konulara yönelmiş ve içeriğini oluşturan eserlerin hangi kütüphanelerde yer aldığını göstermeyi amaçlaması açısından, toplu kataloglarla aynı fonksiyonu paylaşmakta olan toplu listeler, özellikle araştırmacılar ve bilim adamları için oldukça yararlıdır.

Örneğin, Amerika Birleşik Devletlerinde, 1940 yılında yayınlanmış olan Incunabula in American Libraries 11/ 1500

yılına kadar yayınlanmış olan eserlerin Amerikan kütüphanelerinde mevcut olanlarını saptamayı ve bunların neresinde bulunduğunu göstermeyi amaçlar. Koleksiyon açısından sadece 1500 den önce yayınlanmış eserleri kapsayan "Annmary Brown Memorial Kütüphanesi" dışında hiçbir kütüphanenin tam koleksiyonnu içermiyen bu toplu liste, türünün en güzel örneklerinden biridir. 12/

Cumhuriyet döneminde, ülkemizde, kamu girişimleri yanında daha çok kişisel çabalarla gerçekleştirilmiş bu tür toplu listeler vardır. (Bkz. V. Bölüm : Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde Girişilen Toplu Katalog Çalışmaları.) Şahıs, konu ya da yayın türlerini kapsayan bu girişimlerden, kişisel çabalarla gerçekleştirilmiş olanlar, genellikle bibliyografya adı altında yayınlanmışsa da, içeriklerini oluşturan eserlerin hangi kütüphanelerde bulduklarını göstermeleri açısından toplu liste olarak kabul edilmişlerdir. Bu çalışmaların, yukarıda örnek olarak verilen Incunabula in American Libraries adlı toplu listeye aynı amacı paylaştığı bir gerçektir.

Bilimsel anlamda toplu katalog girişimlerini, daha çok XX. yüzyılda ve özellikle II. Dünya Savaşından sonra önem kazanan ve gereksinmelerin doğurduğu bir işbirliği ögesi olarak kabul edecek olursak, şu ana kadar verilen tanımları da o günlerin anlayışını yansıtacak nitelikte tanımlar olarak kabul etmek gerekir. Oysa, günümüzde yü-

rütülmekte olan toplu katalog çalışmaları çok ileri ve değişik boyutlara ulaşmıştır. Bu boyutlar gözönüne alınacak olursa, toplu katalogun tanımını da değişik biçimde ve bugünün anlayışına uygun olarak yapmak gerekir.

Toplu katalog çalışmalarında, dünün, genellikle fiş üzerinde" görüşü, bugün anlamını hemen hemen tamamen yitirmiş ve genellikle "COM" (Computer Output Microprint - Bilgisayar Çıktısı Mikrobaskı) görüşü bugünün toplu katalog anlayışında üzerinde durulan bir biçime dönüşmüştür. Tüm toplu katalog çalışmaları yayınlama ve duyurma amacıyla yapılmaya başlanmış ve toplu listeler şeklinde kullanıma sunulmuştur.

Toplu katalog konusunda güncel araştırmalar yapan otoritelerden Howard Petrie, "toplu katalog" kavramını geçmişe dönük bir görüş olarak nitelemekte ve bir yazısında toplu katalog yerine "toplu liste" kavramının kullanılması gerektiğini önerirken şöyle yazmaktadır :

"Gerçekte 'katalog' sözcüğü, değişik anlamlarıyla bu tür araçlar için doyurucu bir kavram değildir. Bulma listesi (finding list) daha anlamlı ve daha gerçekçidir. Bu yazıda, 'katalog', geçmişe, 'liste' ise geleceğe dönük olarak kullanılmıştır." 13/

Özellikle 1970 den sonra, bilgisayar, ISBN (International Standard Book Number - Uluslararası Standart Kitap Numarası) ve mikrobaskı (microprint) üçlüsünün toplu katalog çalışmalarında önemli rol oynamaya başlamasından sonra,

dünün toplu katalog anlayışını simgeleyen "genellikle fiş üzerinde" kavramı değerini yitirmiş ve belli konu alanlarına ya da yayın türlerine yönelik çalışmalara verilen "toplu liste" adı, günümüzde denenen girişimlerin tümüne özgü bir anlam kazanmıştır. Gerçekten, biçim yönünden büyük aşamalar gösteren toplu katalog çalışmaları bir "bulma listesi" olarak, özellikle kütüphanelerarası ödünç alıp verme işlemlerinde gerçek kullanım bulmuştur.

Bu çalışmada, dünün ve bugünün aynı amaçla yapılan girişimlerini değişik kavramlarla ifade etmek bir yerde anlamsız bir karışıklığa yol açacağı varsayımından hareket edilerek, "toplu katalog" ve "toplu liste" aynı anlama gelen tek bir kavram olarak benimsendi ve gerek bunların evrimi, gerekse değişik ülkelerde ve Türkiye'de saptanan girişimlerin tümü, "toplu katalog" adı altında birleştirilerek değerlendirildi.

Görevleri :

Bir "bulma listesi" olarak ana fonksiyonu simgelenen toplu kataloglar, örgütlenme biçimleri ve coğrafi kapsamları yönünden çeşitli alt fonksiyonların türemesine olanak sağlarlar. Örneğin, bibliyografik bilgiler verme, aksesyonların koordinasyonu gibi ögeler bir toplu katalog merkezinin alt fonksiyonları olarak sıralanabilir. Tasarlama döneminde toplu katalogların esas fonksiyonunu dikkate almayıp çok ve çeşitli görevler yükleyerek bunların örgütlenmelerini haklı

göstermeyi düşünmek çoğu kez olumsuz sonuçlar verir. 14/

Bu nedenle, kapsamı ne olursa olsun "bulma" fonksiyonuna ağırlık vererek gelişimini bu düzeyde yürütmek, toplu katalog denemelerinde, üzerinde önemle durulması gereken bir konudur. Nitekim, son beş-altı yıl içinde denen toplu katalog girişimlerinde belirli kodların, kitabın bibliyografik künyesi yerine kullanılmağa başlaması, verilerin bilgisayar ve fotoğraf tekniği ile mikrofilm veya mikrofişe aktarılması, bu yöntemlerin uygulanmasıyla oluşturulan toplu kataloglarda, özellikle "bulma listesi" fonksiyonunun ağırlık kazanmasına neden olmuştur. Oldukça ilginç ve fonksiyonel olan bu tür toplu katalog denemelerine, çalışmanın IV. Bölümünde geniş bir biçimde değinilecektir.

Gerek konuyla ilgili son aşamaların ağırlık kazandırdığı fonksiyonlar, gerekse daha önce denen girişimlerde öngörülen amaçlar, toplu katalog çalışmalarına ilginin uyanmasına ve girişimlerin destek görmesine olanak sağlamıştır. İlk düşünülüp denendiği günden, kullanıldığı son günlerdeki görünümüne kadar geçirdiği zaman süreci içinde saptanan aşamalar toplu kataloglara özgü fonksiyonların belirgin olarak yerleşmesine olanak sağlamıştır.

Silvene Willemin, Technique of Union Catalogues 15/
adlı yapıtında toplu kataloglara özgü fonksiyonları,

a- bibliyografik fonksiyonlar

b- kütüphane fonksiyonları

olarak iki ana gruba ayırmaktadır. Bibliyografik fonksiyonlar altında, aranan bir yayının bulunmasına olanak sağlamak bibliyografik bilgiler vermek ve bir bibliyografya merkezinin çekirdeğini oluşturmak gibi fonksiyonlar verilirken, kütüphane fonksiyonları altında, aksesyonların koordinasyonu ve kataloglama kurallarında standardizasyonun sağlanması gibi fonksiyonlar üzerinde durulmaktadır. ^{16/}Ranganathan ^{17/}, Sherwood ^{18/} ve Petrie ^{19/} gibi yazarlar daha çok "aranan bir yayının bulunmasına olanak sağlama", daha başka bir deyişle "bulma" fonksiyonu üzerinde dururlarken, Brummel ^{20/} bibliyografik ve kütüphane fonksiyonlarını içeren çeşitli fonksiyonları herhangi bir gruplaştırmaya gitmeden, ayrı ayrı vermeyi tercih etmektedir.

Konuya değişik açılardan eğilen yaklaşımlar dikkate alınacak olursa, yapılan tanımların, saptanan aşamaların ve literatüre geçmiş girişimlerin ışığı altında, toplu katalogların güncel denemelerde de geçerli olan fonksiyonları şu şekilde sıralanabilir :

1. Gereksinme Duyulan Bir Yayının Bulunmasına Olanak Sağ-

lamak : Gerek içerik yönünden, gerekse toplu katalog merkezinde çalışan elemanlar açısından, ne kadar kapsamlı ve doyurucu olursa olsun, bir toplu katalogun ilk ve ana fonksiyonu, gereksinme duyulan bir yayının bulunmasına olanak sağlamaktır. İster fiş üzerinde geliştirilsin, ister basılı listeler biçiminde kullanıma sunulsun, isterse sadece

kitap ve kütüphane koduyla verilen bilgilerle sınırlansın, kullanıcılar için en geçerli fonksiyon olarak kabul edilen "bulma" işlemi güncel toplu katalog girişimlerinde büyük boyutlara ulaşmış bir ilkedir.

Bir toplu katalog merkezi, yönetim ve organizasyon yönünden verilen değere bağlı olarak görkemli bir fiziğe, haberleşme, bilgisayar ve görsel işitsel araçların kullanılması açısından zengin teknik olanaklara ve yetişmiş eleman sayısı bakımından yeterli bir kadroya sahip olabilir; başvurular kişisel ziyaretlerle ya da haberleşme araçları yardımıyla yapılabilir. Zengin teknik olanaklar ve yeterli personel kadrosu, yapılan başvuruların sorun yaratmadan cevaplandırılmasını sağlar. Haberleşme olanaklarından yeterince yararlanma, toplu kataloga ulaşımı kolaylaştırır. Ne var ki, bir toplu katalog merkezi, fiziki açıdan, personel sayısı ve teknik olanaklar yönünden yetersiz de olsa, gereksinme duyulan bir yayının bulunmasına olanak sağlama fonksiyonunu yerine getirmek zorundadır.

2. Ödünç Alıp Vermeyi Kolaylaştırmak : Kütüphanelerarası işbirliği faaliyetlerinin istenilen boyutlara ulaştığı ülkelerde, kütüphaneler, kullanıcılarının gereksindiği bilgi kaynaklarını kendi koleksiyonlarından karşılayamıyorlarsa, öncelikle, komşu kütüphanelerden başlamak kaydıyla, ulusal işbirliği zincirinin diğer halkaları niteliğinde bulunan kütüphanelerden ve hatta yabancı ülkelerin kütüphane kolek-

siyonlarından karşılama yoluna giderler. Kütüphanelere ve şahsen başvuran araştırmacılara, bu olanağı en çabuk ve en ucuz biçimde sağlayabilecek örgüt, toplu katalog olarak kabul edilecek olursa, bunların ödünç alıp vermeyi kolaylaştırma fonksiyonları kendiliğinden ortaya çıkar.

Toplu katalog merkezi, Hollanda'da olduğu gibi, büyük bir veya birkaç kütüphanede faaliyet gösteriyorsa, kütüphaneler ve bireysel olarak kullanıcılar, başvurularını doğrudan bu kütüphaneye yaparlar. Kişisel ziyaretler, telefon, teleks ve posta yoluyla yapılan başvurular, önce ev sahibi kütüphanenin katalogunda aranır. Bulunmayan yayınlar toplu katalogda araştırılarak sahip olan kütüphaneye saptanır ve toplu katalog merkezine yapılan bu başvurma, aranan yayının bulunduğu kütüphanelerden birine gönderilir. Ayrıca, aynı yayına sahip diğer kütüphaneler de not edilir. Aranan yayın bazan işbirliği zincirinin halkalarını oluşturan ilk kütüphanede, bazan da diğerlerinde bulunur ve isteyen kişi veya kütüphaneye ulaştırılır. Bazı durumlarda, yapılan başvurma ülke sınırlarını aşarak komşu ülkelere kadar uzanır.

Bazı toplu katalog merkezleri ise, yayın isteyenlere doğrudan yardım etmez. Örneğin, İngiltere'nin Londra kentinde faaliyet gösteren LASER adlı toplu katalog örgütü 21/ iştirakçi kütüphanelerle çoğunlukla teleks kanalıyla çalışır. LASER tarafından hazırlanıp, mikrofilm baskısı yapıl-

diktan sonra iştirakçi kütüphaneler için satışa çıkarılan toplu katalogu satın alamayan kütüphaneler, aradıkları eserlerin bibliyografik künyesi yerine geçen İSBN'i (Uluslararası Standart Kitap Numarası), bibliyografik kaynaklardan saptayıp teleks kanalıyla LASER'e gönderirler. Öğrenmek istedikleri, aradıkları yayının, işbirliği zincirine dahil olan kütüphanelerden hangilerinde bulunduğu saptanmasıdır. Aldıkları cevap, aranılan yayının bulunduğu kütüphanelerin adları yerine geçen kodlardır. İşlemin bundan sonraki aşaması, bilgiyi isteyen kütüphane tarafından yürütülür ve aranan kitaba sahip olan kütüphanelerle ilişki kurularak kullanıcının isteği karşılanır.

3. Ülke Çapında Standardizasyona Gidilmesine Olanak Sağlamak : Kütüphanelerarası işbirliği öğelerinin, ulusal, bölgesel, hatta yerel düzeyde uygulanabilmesi, kütüphanelerle ilgili altyapı sorunlarının bilinçli olarak çözümlenmesine bağlıdır. Standardizasyon, söz konusu altyapı sorunlarından sadece bir tanesi olmakla beraber oldukça önemli bir fonksiyona sahiptir.

Toplu katalog girişimlerinde, iştirakçi kütüphanelerden, sorumlu kurumca saptanmış bazı standartlara uymaları beklenir. Örneğin, gönderilen katalog fişlerinin boyutlarından, uygulanmakta olan kataloglama kurallarındaki birliğe kadar olan çeşitli unsurların toplu kataloga katılan kütüphanelerin kabullenmek zorunda oldukları standardizasyon

yon ilkelerindedir.

Batı ülkelerinde, genellikle bu ilkelere riayet etmeyen kütüphanelerin toplu kataloğa iştiraki mümkün değildir. Bu tür zorlamalar, kütüphaneleri, yerel, bölgesel ve hatta ulusal düzeyde standardizasyon uygulamalarına itmekte ve oldukça önemli bir kütüphanecilik sorununun çözümlenmesine olanak sağlamaktadır.

4. Satınalmayı Faydalı ve Ekonomik Hale Getirmek : Özellikle, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, bilimsel ve teknik yayınların sayılarında görülen olağanüstü artış, kütüphane yöneticilerini türlü güçlüklerle karşı karşıya getirmiştir. Hizmet ettikleri araştırıcı ortamı, konularındaki son gelişmeleri izlemek için yeni yayınlara gereksinime duyarlılarken, geriye dönük çalışmalarında, gerekli gördükleri birtakım eski yayınların da sağlanmasını, kütüphanelerden istemeye başlamışlardır. Parasal sorunlar yanı sıra, fizikî yetersizlikler, bu istekler karşısında kütüphane yöneticilerini zor duruma düşürmüş ve çözüm yolu olarak işbirliği yollarının aranmasına yöneltmiştir.

XX. Yüzyılın başlarından bu yana, ilgi görmeye başlayan toplu katalog girişimlerinin hızlandırılması, çözüm olarak saptanan işbirliği öğelerinden biriydi. Bu çalışmaların desteklenmesi, kütüphanelere, bir diğerinin koleksiyonunu tanıma ve kullanma olanaklarını getirirken, kısıtlı olan parasal güçlerini daha faydalı ve bilinçli

bir biçimde tüketme ortamını yaratmıştır. Çünkü kütüphaneler, özellikle az kullanılan ve pahalı olan yayınları satınalmaktan kaçınmışlar, toplu kataloğun sağladığı olanakla, bu tür yayınları diğer kütüphane koleksiyonlarından ödünç alarak kullanıcı gereksinmesini cevaplandırmışlardır.

Özellikle, süreli yayınlar konusunda, bu tür bir tasarruf, günümüzde büyük boyutlara ulaşmış ve sağlanacak dergilerin seçiminde geriye dönük satınalmalar yerine, güncel yeniliklere yönelik bir abone politikasının izlenmesini mümkün kılmıştır. Bu tür bir politikaya yönelme, satınalmayı daha doyurucu ve ekonomik bir düzeye getirirken, toplu katalog girişimlerindeki haklı tutumu bir kez daha kanıtlamıştır.

5. Bibliyografik Bilgiler Sağlamak : 1970'den sonraki bazı toplu katalog girişimlerinde izlenen, bibliyografik künye yerine kod kullanma yöntemi bir tarafa bırakılacak olursa, toplu katalogların, bibliyografik bilgiler sağlama açısından geçerli bir fonksiyona sahip oldukları söylenebilir. 22/

İştirakçi kütüphanelerden düzenli olarak gönderilen fişlerin belli bir düzen içinde dizilmesiyle gelişen toplu kataloglarda, bibliyografik bilgiler ağırlık kazanmıştır. Bir "bulma listesi" olması yanında, aranan herhangi bir eserle ilgili bibliyografik öğelerin toplu kataloga giren fişlerde bulunması, bu yöntemle geliştirilmiş toplu katalog-

ları bibliyografik bilgiler için de başvuru bir araç durumuna getirmiştir.

Konu başlıkları esasına göre geliştirilmiş toplu kataloglar, hele yayınlanıyorsa, belli konularda yapılan literatür taramalarında ve kitap seçimi işlemlerinde başvuru değerli bir kaynak olarak önem kazanır. Alfabetik düzen içinde geliştirilip yayınlanan ve birçok kütüphane katalogunun bileşimi anlamına gelen toplu katalog, içerdiği künyelerin bibliyografik bilgi yönünden noksansız olması nedeniyle bir bibliyografyadan beklenen tüm bilgileri verebilecek düzeydedir. Ne var ki, bu tür bir fonksiyonun beklenene ulaşması, iştirakçi kütüphanelerin uyguladıkları kataloglama kurallarındaki birlik ve beraberliğe bağlıdır. L. Brummel'in dediği gibi, uygulanan kurallar arasında birlik yoksa, toplu katalogu düzenlemekle sorumlu olan kurum, ulaşılması olanak dışı bir bibliyografik fonksiyon uğruna vakit kaybetmemelidir. 23/

6. Toplu Kataloğa İştirak Eden Kütüphanelerin Envanterini

Tutmak : Özellikle belirli konularla ya da belirli yayın türleriyle sınırlanmamış toplu katalog girişimlerinde, iştirakçi kütüphaneler, koleksiyonlarında bulunan her yayını, yeni yaptıkları ilavelerle birlikte merkeze bildirmekle sorumludurlar. Bu sorumluluğu noksansız olarak yerine getiren her iştirakçi kütüphanenin bir envanteri toplu katalog merkezinde kendiliğinden oluşur. L. Brummel, bu

fonksiyona değinirken şöyle demektedir :

"Toplu katalogların rolünün bu cephesi ikinci Dünya Savaşı yüzünden birinci plana çıkmıştır. Kaybolmuş bir koleksiyonu yeniden yerine koymak bahis konusu olduğu zaman, toplu katalog içinde dağılmış da olsa - şüphesiz bazı güçlüklerle - yeniden kurulabilecek olan bir nevi hayal kataloga sahip olmak çok faydalıdır." 24/

7. Bibliyografya Araştırma Merkezlerinin Örgütlenmesine

Olanak Sağlamak : Gereksinme duyulan bir yayının bulunmasına olanak sağlama fonksiyonunun doyurucu bir biçimde işlemesi, yapılan başvuruların bibliyografik bilgi açısından yeterli olmasına bağlıdır. Yazar adı, yayın adı, yayınlayan ve basım tarihi gibi bibliyografik öğelerin tam olarak verilmediği ya da verilemediği başvurularda olumlu sonuca ulaşmak oldukça zordur. Bu zorluğu yenme ve gereksinme duyulan bir yayının bulunmasına olanak sağlama fonksiyonunu yerine getirebilmek için, toplu katalog merkezleri ister istemez yerli ve yabancı bibliyografik kaynakları toplama yoluna giderler. Bu çaba, yerel, bölgesel ve ulusal düzeyde hizmet verebilecek bibliyografya araştırma merkezlerinin örgütlenmesi yolunda, toplu kataloglara zorlayıcı bir güç olarak değer kazandırmıştır.

Kaçınılmaz bir gereksinme olan bibliyografik kaynakların yer almadığı toplu katalog merkezleri, bu kaynakları toplayıp bibliyografik araştırmalara cevap verebilecek bir düzeye ulaşmağa çalışırken, birçok toplu katalog

girişimi de, örgütlenme amacına bağlı olarak, bibliyografya araştırmaları için yeterli kaynaklara sahip bir merkezin bünyesinde başlatılmıştır. Bu nedendir ki, Amerika Birleşik Devletlerinde faaliyet gösteren bölgesel toplu katalogların büyük bir çoğunluğu bölgesel bir bibliyografya merkezinin bünyesinde gelişmiştir. Aynı ülkede, ulusal düzeyde örgütlenen ve konu başlıkları esasına göre düzenlenen birçok toplu katalog girişimi de, yeterli bibliyografik kaynaklara sahip olan Kongre Kütüphanesinin bir parçası olarak hizmete sunulmuştur. 25/

Türkiye'de örgütlenecek herhangi bir toplu katalogun, yukarıda açıklanan fonksiyonlardan hemen hepsini yerine getirmesi beklenebilir. Ne var ki, "bulma" ve "ödünç alıp vermeyi kolaylaştırma" görevi belirlenen fonksiyonlar içinde en önemli olanıdır. Diğer fonksiyonlar, örgütlenecek olan toplu katalogun hazırlanış ve sunuluş biçimine göre gerçekleştirilebilir.

Toplu Katalog Türleri :

Kütüphanelerarası işbirliği sorunlarının çözülmesinde, toplu kataloglar, üzerinde titizlikle durulması gereken konulardan biridir. Gerek ulusal düzeyde, gerekse bölgesel veya yerel olarak düşünülün, bir toplu katalogun örgütlenmesinde ortaya çıkan sorunlar genellikle aynıdır.

Toplu kataloga katılan kütüphanelerin seçiminde gösterilmesi gereken titizlik, organizasyon ve örgütlenme

biçimi, içereceği yayın türlerinin niteliği ve gönderilen fişlerin bibliyografik bilgi yönünden yeterli veya yetersiz olmasının yaratacağı durum, tüm toplu katalog çalışmalarını etkileyebilecek güçtedir. Öte yandan, toplu katalog merkezine gönderilen fişlerin sayısı ve toplu kataloğa katılan kütüphanelerle merkez arasındaki mesafe, çalışmaları etkileyebilir. ^{26/} Bununla birlikte, gönderilen fiş miktarı ve mesafe kavramları bir tarafa bırakılacak olursa, yönetim ve organizasyon sorunları ile, uygulanacak teknik ilkeler, genellikle tüm toplu katalog girişimlerinde aynıdır.

Tür olarak toplu katalog çalışmalarını sınıflandırırken, daha çok coğrafi sınırlama ilkesi önem kazanmakta ve değişik tipler üzerinde durulmaktadır. Ayrıca, coğrafi sınırlama kapsamına giren her tipi, içerik açısından da sınıflandırmak mümkündür. Örneğin, süreli yayınlar ve yabancı dil eserler toplu katalogları gibi. Bu arada, toplu katalogun sunulmuş biçimini de ayrı bir sınıflandırmaya tabi tutmak söz konusu edilebilir. Daha çok katalog fişleri üzerinde düşünülen çalışmalar, kullanımı artırmak açısından basılıp kitap şekline dönüştürüldüğü gibi mikrofiş veya mikrofilm biçiminde de kullanıcıların hizmetine sunulabilir. Özellikle 1970'den sonra, toplu katalogların hazırlanmasında değer kazanan "künye yerine kod kullanma" yöntemi sonucu, birçok girişim, bilgisayar kullanılarak hazırlanmış ve çıktılar mikrofiş veya mikrofilm

biçiminde iştirakçi kütüphanelere dağıtılmıştır.

İçerik ve sunuluş biçimi açısından yapılabilecek sınıflandırmalar bir tarafa bırakılacak olursa, toplu katalog girişimlerini, coğrafi açıdan bakıldığında, dört değişik tipte ele almak gerekir. Bunlar :

1. Yerel Toplu Kataloglar : Yerel çalışmalar özellikle birbirine yakın ve aynı çevre koşullarına sahip kütüphanelerin işbirliğini esas tutar. Büyük şehirlerde bulunan kütüphane yöneticilerinin çabalarıyla gerçekleşen yerel toplu katalog girişimleri, üstlendiği görevleri yerine getirebilmesi yönünden daha doyurucu olanaklara sahiptir. Genel olarak, tüm toplu katalog çalışmalarına özgü fonksiyonlar, yerel girişimlerde, büyük bir sorun yaratmadan gerçekleştirme olanağı bulur.

Ulaşım ve haberleşme rahatlığı, kişisel ilişkilerin kolaylıkla yürütülmesini sağladığı için, toplu katalogta ev sahipliği yapan merkezin yöneticisi ile iştirakçi kütüphanelerin sorumluları, ortaya çıkan ve çıkması muhtemel sorunları saptayıp çözüm yolları arayabilirler. Bunun yanı sıra, çalışmalara katılması düşünülen kütüphanelerle ilgili altyapı sorunlarının çözülmesinde, standart yöntem ve malzemelerin kullanımında, işbirliği ve yardımlaşmanın sağlanmasında, yerel çalışmalar büyük avantajlara sahiptirler.

Kütüphanelerarası ödünç alıp verme işlemlerinde ulaşılan sürat ve kolaylık, yerel girişimlerde büyük boyutlara ulaşırken, aksesyonların koordinasyonu ve belli konularda ihtisaslaşma ilkeleri kütüphanelere ayrılan bütçenin daha faydalı ve doyurucu yayınlar için harcanmasına olanak sağlamıştır. Çoğu kez, değerli olduğu halde kullanımı kısıtlı olan pahalı yayınlar en fazla ihtiyaç duyan bir kütüphane tarafından satın alınıp çevrenin diğer kütüphaneleri tarafından kullanılır. Bu açıdan bakıldığında yerel toplu katalog çalışmaları, geniş kapsamlı olan diğer türler yanında, sağladığı ekonomi açısından önem kazanır.

Gelişmekte olan ve özellikle bölgesel ya da ulusal düzeyde toplu katalog çalışmalarının henüz başlatılmadığı ülkelerde yerel girişimler daha geniş kapsamlı çalışmalara olanak hazırlayacak biçimde programlanabilir. Bu açıdan bakıldığında, yerel toplu katalogu örgütleme sorumluluğunu üstlenen kurumun parasal açıdan olduğu kadar fiziki olanaklar ve eleman yönünden de yeterli ve büyümeye yatkın olması gerekir. Her ne kadar, L. Brummel bu tür bir aşama için, "fakat ben bu tip bir durum hatırlamıyorum ve böyle bir şeyin hiçbir zaman çok sayıda olabileceğine inanmıyorum"^{27/} diyorsa da, kütüphanelerarası işbirliği sistemlerini henüz düzenlemeyi düşünen ülkelerde, başlangıç çalışmalarını bu türde planlamanın bölgesel ve ulusal girişimler konusunda doyurucu sonuçlar vereceği sanılmaktadır.

Bununla birlikte, ulusal düzeyde toplu katalog çalışmalarını örgütlemiş olan ülkeler, bölgesel ya da ulusal toplu katalog merkezleri aracılığıyla kütüphaneler arası ödünç yayın alıp verme işlemlerini günün koşullarına uygun biçimde yürütüyor olabilirler. Bu nedenle, bu tür ülkelerde sonradan girişilen yerel denemeler birkaç yıl sonra yozlaşabilir ve çalışmalardan vazgeçilebilir.

Bu konuda,

"Çoğunlukla birkaç yıl sonra toplu katalogları aktüel halde tutma işi terkedilir ve katalog böylece bütün değerini kaybeder. Bu durum belki de toplu katalogların nisbeten basit koşullar içinde hazırlanabilir olması ve bu yüzden örgütlenme sorunlarının kolaylıkla ihmal edilmeye meyilli olunması olayı ile açıklanabilir." 28/

diyen L. Brummel'in görüşünü paylaşmak yerinde olur.

2. Bölgesel Toplu Kataloglar : Genellikle, coğrafi ulaşım olanakları ve yönetim açısından belli bölgelere ayrılabilir ülkelerde, isteyen her bölgenin gereksinmelerine cevap verebilecek düzeyde örgütlenen bölgesel toplu kataloglar, yerel çalışmalarda olduğu gibi birtakım kolaylaştırıcı olanaklara sahiptirler. Örneğin, iştirakçi kütüphaneler arasında koordinasyonun sağlanabilmesi ve saptanan sorunların süratle çözümlenebilmesi yanında, gerekli kişisel ilişkilerin kolaylıkla kurulabilmesi, yerel çalışmalarda olduğu gibi, bölgesel girişimlerde de ağırlık kazanmış bir avantajdır. Ayrıca, haberleşme ve ulaşım olanak-

larının nisbeten daha doyurucu olması, toplu kataloglara özgü, "kütüphanelerarası ödünç alıp vermeyi kolaylaştırma", fonksiyonunun geçerlik kazanmasını sağlarken, bu işlemin fazla zaman almadan yapılabilmesini mümkün kılar. Kapsam açısından da belli bir bölgeyi içine alması, örgütlenmelerini ve yönetimlerini kolaylaştırır.

Coğrafi kapsam açısından birden fazla şehir ve kasabayı içine alması yönünden, yerel çalışmalara oranla ulusal toplu katalog girişimlerine daha fazla benzerlik gösteren bölgesel çalışmalardan bazıları oldukça geniş boyutlara ulaşmıştır. Örneğin, Almanya'nın Baden-Württemberg bölgesinde örgütlenen toplu katalog çalışması, 1965 yılında 6.5 milyon künne içermekteydi. Oysa aynı yıllarda, Hollanda ulusal toplu kataloguna girmiş künne sayısı sadece 2.5 milyon civarındaydı. Ne var ki çalışmanın bölgesel düzeyde olup olmadığı, toplu kataloga gönderilen fiş sayısı ile kanıtlanamayacağına göre, bölgesel toplu katalog girişimlerini değerlendirirken gerçek ilkeler üzerinde durmak yerinde olur. 29/

Amerika Birleşik Devletleri'nde oldukça ileri düzeyde hizmet veren ve örgütlenmeleri bir hayli eskiye inen bölgesel kataloglar, genellikle aynı bölgenin bibliyografik araştırma gereksinmelerine cevap vermek için kurulmuş olan bölgesel bibliyografya merkezlerinin bünyesinde düşünülmüştür. Robert B. Downs'a göre bölgesel düzeyde örgüt-

lenen toplu kataloglar, ulusal olanlara nazaran daha verimlidirler. Çünkü, her bölgesel çalışma, özellikle ait olduğu bölgenin, sosyal, ekonomik, coğrafi, ulaşım ve eğitim durumu göz önünde tutularak örgütlenmiştir. 30/

Yerel çalışmaların bir aşaması olarak nitelendirilebilecek olan bölgesel çalışmalar, genellikle yüzölçümü açısından büyük olan ülkelerde daha fazla uygulama olanağı bulabilir. Bölge çapında işbirliği ve standardizasyonun yerleşmesine büyük katkıları olacağı şüphesiz olan bölgesel toplu katalog çalışmaları, ülkenin diğer bölgelerinde faaliyet gösteren aynı amaçla kurulmuş merkezlerle anlaşma ve uyum içinde bulunursa, bölge düzeyinde geliştirilen işbirliği ve standardizasyon faaliyetleri tüm ülke için gerçekleştirilmiş olur.

3. Ulusal Toplu Kataloglar : Kütüphanecilik hareketleri açısından hangi düzeyde bulunursa bulunsun, tüm ülkelerin yetişmiş kütüphanecilerinin arzuladıkları ulusal boyutlara ulaşmış bir toplu katalog girişimi gerçekleştirmektir.

Kimi ülkeler, bu arzu ve gereksinmelerini doğrudan doğruya, tüm ülke kütüphanelerinden, saptanan standart ve ilkelere uygun olanlarını kapsayacak biçimde gerçekleştirme yoluna giderken, kimi ülkeler de önce yerel ve bölgesel çalışmaları başlatırlar. Standardizasyon, koordinasyon ve işbirliği kavramlarının dar kapsamlı denemelerle ülke çapında yayılıp uygulama bulmasına olanak sağladıktan sonra da

ulusal çalışmalara geçmeyi tercih ederler. Örneğin, Hollanda, İsviçre, Danimarka ve Belçika gibi yüzölçümü bakımından küçük olan ülkeler, zaten gereksiz olan bölgesel girişimleri denemeden, doğrudan ulusal toplu kataloglarını oluşturma yolunu seçerlerken, Amerika Birleşik Devletleri, Almanya, İngiltere ve Fransa gibi ülkeler, ulusal toplu kataloğa geçişi, bölgesel çalışmalardan sonra ve onların işbirliği ile başarmışlardır. 31/

Örneklerden de görüldüğü gibi, ilk elde ulusal çalışmaya geçemeyecek kadar geniş olan ülkeler, bölgesel girişimlerini başlatıp başarıya ulaştıktan sonra, ileri bir aşama olarak ulusal toplu katalog girişimlerini planlamaya ve uygulamaya geçebilirler. Bu tür bir geçiş, bölgesel merkezlerin, kendilerine gelen fişlerin bir kopyasını ulusal toplu katalog merkezine göndermeleri ile uygulama kolaylığı bulur. 32/

Yerel ve bölgesel toplu kataloglara özgü, iştirakçi kütüphanelerin satınalma politikalarını faydalı ve ekonomik hale getirme fonksiyonunun ikinci plana düştüğü ulusal toplu katalog çalışmalarında, bibliyografik bilgi sağlama ilkesi ağırlık kazanır. 33/ Bu ilkenin gerçekleşmesi için de standardizasyon ve koordinasyon kavramlarının yakından izlenip uygulanmasına çaba göstermek şarttır. Ayrıca, ulusal girişimlerin sonsuz büyüme hızı, her dönemde dikkate alınması gereken bir konudur. Bu durum gözönüne alınmayıp,

başlangıç yıllarındaki dar kadro genişletilip günün gerektirdiği teknik olanaklar sağlanmayacak olursa, büyük umutlarla başlatılan ulusal girişimlerin başarısızlığa uğramalarını doğal karşılamak gerekir.

4. Uluslararası Toplu Kataloglar : Toplu katalogların enformasyon kaynaklarına ulaşımı kolaylaştırıcı fonksiyonu, konuyla yakından ilgilenen kişi ve örgütleri zaman zaman uluslararası, hatta evrensel düzeyde planlar hazırlamaya yöneltmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonunda, önce Avrupa düzeyinde düşünülen bir toplu katalog, daha sonra fikir olarak evrensel boyutlara ulaşmıştır. 34/

Evrensel bibliyografya denemelerinden sonra evrensel toplu katalog fikrinin de, ulaşılması oldukça güç bir çaba olduğu kabul edilmekle birlikte, günümüzde uluslararası bir takım örgütler, konu ya da yayın türüne yönelik evrensel projeler hazırlamakta ve bunların uygulama alanı bulup başarıya ulaşabilmesi için uluslararası toplantılar düzenlemektedirler.

Evrensel girişimlerin uygulama alanı bulup bulmayacağı konusunda fikir yürütmek henüz çok erken olmakla birlikte, otomasyon tekniğinin bu konuda yapılacak denemelerde oldukça büyük rol oynayacağı bir gerçektir. Nitekim, ötedenberi kütüphanelerarası işbirliği konusunda olumlu bir uyum içinde bulunan İskandinav ülkeleri, son birkaç

yıl içinde "NOSP Projesi" adı altında "İskandinav Ülkeleri Süreli Yayınlar Toplu Katalog" çalışmasını, bilgisayar kullanarak gerçekleştirmeyi başarmışlardır. 35/

Bilimsel yayınların bu denli pahalı oluşu ve sayıca her geçen gün artış göstermesi ile orantılı olarak, bilim adamları ve araştırmacıların bunlara duydukları gereksinmenin artması, belki çok yakın gelecekte, teknik olanakların da yardımı ile, komşu ülkeler arasında, İskandinav dayanışmasına benzer girişimlerin başlamasına yol açacak ve uluslararası toplu katalog devrini getirecektir.

II. BÖLÜMÜN

DİP NOTLARI

- 1/ Merritt, Le Roy C. "The Administrative, Fiscal and Quantitative Aspects of the Regional Union Catalog", Robert B. Downs, ed. Union Catalogs in the United States. Chicago : ALA, 1942, s.4.
- 2/ Larsen, Knud. National Bibliographic Services : Their Creation and Operation. Paris : UNESCO, 1955, s.56.
- 3/ Downs, Robert B. Union Catalogs in the United States, Chicago : ALA, 1942.
- 4/ Merritt, y.a.g.m., s.5.
- 5/ Bauhuis, Walter, "Zentralkataloge, Grundsätze und Aufbauvorschläge". Zentralblatt für Bibliothekswesen, 67 : 81-102 (1953).
- 6/ Roloff, Heinrich, "Zur Theorie des Zentralkatalogs", Bibliothek, Bibliothekar - Bibliothekswissenschaft. Festschrift Joris Vorstius zum 60. Geburtstag dargebracht. Leipzig : 1954, ss. 252-273.
- 7/ Brummel, y.a.g.e., s.35.
- 8/ Brummel, y.a.g.e., ss. 20-21.
- 9/ Merritt, y.a.g.m., s.5.
- 10/ Merritt, y.a.g.m., s.5.

- 11/ Margaret B. Stillwell'in editörlüğünü yaptığı bu çalışma 1940 yılında Amerikan Bibliyografya Topluluğu (The Bibliographical Society of America) tarafından yayınlanmıştır.
- 12/ Merritt, y.a.g.m., ss. 4-5.
- 13/ Petrie, Howard, "Future Planning for Union Lists of Monographs and the Application of Computers to Their Production". National Central Library Newsletter, 14: 5 (Mart 1973).
- 14/ Brummel, y.a.g.e., s.24.
- 15/ Willemin, y.a.g.e.
- 16/ Willemin, y.a.g.e., ss. 6-7.
- 17/ Ranganathan, S.R., "Union Catalogue of Periodical Publications". Annals, Indian Library Association, 1: 177 (1949-1950).
- 18/ Sherwood, Janice W. ve Campion, Eleanor D., "Union Library Catalogue : Services, 1950, Quo Vadis?". College and Research Libraries, 13 : 101-102 (Nisan 1952).
- 19/ Petrie, y.a.g.m., s.5.
- 20/ Brummel, y.a.g.e., ss. 24-27.
- 21/ LASER hakkında geniş bilgi bkz. IV. Bölüm.

- 22/ Cronin, John W., "The National Union and Library of Congress Catalogs : Problems and Prospects". Library Quarterly, 34: 77 (Ocak 1964).
- 23/ Brummel, y.a.g.e., s.27.
- 24/ Brummel, y.a.g.e., s.7.
- 25/ Brummel, y.a.g.e., s. 7.
- 26/ Brummel, y.a.g.e., s. 28.
- 27/ Brummel, y.a.g.e., s.29.
- 28/ Brummel, y.a.g.e., s.29.
- 29/ Willemin, y.a.g.e., s.8.
- 30/ Fischer, y.a.g.e., s. 337
- 31/ Tolun, y.a.g.t., s.15.
- 32/ Willemin, y.a.g.e., s.8.
- 33/ Willemin, y.a.g.e., s.8.
- 34/ Willemin, y.a.g.e., s.8.
- 35/ Bernhardt, Børge, "A Union Catalogue of Serials in Scandinavian Libraries. The NOSP Project". UNESCO Bulletin for Libraries, 30: 11-17 (Ocak-Şubat 1976).

III. B Ö L Ü M

TOPLU KATALOGLARIN EVRİMİ VE TÜRKİYE'DE CUMHURİYET DÖNEMİNE KADAR DENENEN TOPLU KATALOG GİRİŞİMLERİ

Toplu Katalogların Evrimi :

Kişinin biraz merak biraz da gereksinmeden doğan bir içgüdü ile, kendisinde bulunmayıp da komşularında veya yakın dostlarında var olan şeyleri öğrenmek istemesi büyük bir olasılıkla oldukça eskiye inmektedir. Kitaplar konusunda da bu varsayımın geçerli olduğu herhalde tartışma götürmez. Genel olarak kitaplara duyulan merak ve gereksinmenin bireyler arasındaki evrimini saptamak olanak dışıdır. Ne var ki, bireyler arasında, komşusunda veya yakın dostlarında bulunan kitapları bilme içgüdüünün kitabın evrimiyle atbaşı gitmiş olmasını doğal kabul etmelidir.

Kitapların sayısal artışı, kişilerin ve belli kurumların onlara duyduğu gereksinme ve sahip olma dileği, kütüphanelerin oluşmasına, bunları toplamak, belli kuralara göre sınıflandırma, saklama ve gereksinme duyanlara

eriştirmeyi amaçlıyan işlemler ise kütüphaneciliğın doğmasına olanak hazırlamıştır.

Bireyler arasında kitaplara karşı var olan merak ve gereksinmeler kitap ve kütüphanelerin sayısal artışlarına neden olmuştur. Orta Çağın sonlarına rastlayan bu artışların sonucunda ise kütüphaneler arasında ortak bir takım çalışmaların temeli atılmıştır. Kütüphanelerarası işbirliğinin en geçerli anahtarı olan toplu kataloglar herhalde böyle bir merak, böyle bir gereksinme ve böyle bir işbirliği yaklaşımının ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Aslına bakılırsa, o günlerde ortaya konulan bu toplu katalog çalışmaları, belki de ortak bir çalışmanın ürünü değildi. Belki de sadece bu tür bir çalışmayı yapan kişinin ya da herhangi bir kütüphanenin bağılı olduğu örgüt personelinin veya kullanıcıların duyduğu merak ve gereksinme sonucu ortaya çıkmıştı. Amaç ne olursa olsun, uygulama ne şekilde yapılırsa yapılsın, bu çabalar fonksiyonel açıdan doyurucu ve sürekli olmamış olsalar bile, yine de toplu katalogların evriminde değerli aşamalar olarak yerlerini alacaklardır.

Toplu katalogların evrimi ile ilgili olarak elde edilen bilgilere göre Karolinler (Carolingian) zamanında, kitapların kısaltılmış isimlerinden oluşturulmuş listeleri zaman zaman şahıslar ve kütüphaneler aralarında değiştirirlerdi. Nitekim XI. asrın ortalarında, Fransa'nın kuzeydoğusunda, Metz'de yaşamış bir papazın, kendi manastırında

olmayan fakat diğerk manastırlarda bulunan kitapları not ederken bu tür listeleri görmüş ve etkilenmiş olabileceği varsayımı üzerinde durulmaktadır. 1/

Bireysel merak ve gereksinmeler, XIII. asrın ortalarında dini kurumların yöneticileri tarafından da ilgi görmeğe başlamış, yapılan toplu katalog çalışmalarında işbirliği amacı ve bilinci daha belirgin bir durum almıştır. Yapılan çalışmalar toplu katalog olarak adlandırılmamış olsalar bile, harcanan çabalar bu amaca hizmet etmek biçiminde kendisini ortaya koymuştur. Bunun en güzel örneği, 1253 yılında Orta Fransa'nın batısında, Limoges kentinde, rahibe manastırlarından gelen yöneticilerin yaptıkları ortak toplantıda görülmüştür. Bu toplantıda ortaya atılan önerilerden bizi ilgilendireni, Toulouse ve diğer büyük kentlerdeki rahibe manastırlarında bulunan kitapların, birbirleri tarafından bilinmesi şeklindeydi. 2/

Kişisel yorumumuza göre, bu önerinin altında her manastırda bulunan kitabı içeren bir liste ve listede yer alan her kitabın karşısında o kitabın hangi manastırda olduğunu belirten bir isim veya işaret saklıydı. Bu yorum daha da genele indirgenecek olursa, her manastır, elinde bulunan kitapların listesini örgüte dahil manastır sayısı kadar çoğaltıp dağıtacak, böylece her manastırın elinde, belli sayıda kitap listeleri olacak, denilebilir. Daha iyimser bir varsayım la konuya eğilinirse, manastırlardan

bir veya birkaç tanesinin bu listeleri birleştirip tek bir katalog oluşturma yoluna gitmiş olması düşünülebilir. Çünkü XIII. yüzyılın ilk yarısına ait olup katalog karakteri taşıyan belgelere rastlanmıştır. ^{3/}

Örneğin, 1210 veya 1240 yıllarına ait olan Savigny Kataloğu sadece kendi manastırındakileri değil, aynı zamanda komşu manastırlarda bulunan kitapları da kapsamına almaktaydı. Bu aşamadan 30-40 yıl kadar sonra, ilâhiyat öğrenimi yapan öğrencilerin kullanımı için, Sorbon Kütüphanesi, Paris kentinde bulunan kütüphanelerdeki kitapların bir listesini hazırlatmıştır. ^{4/}

Bu tür çalışmalar Avrupa'nın birçok kentinde yapılmaktaydı. 1347 yılında, Regensburg kentinde, St. Emmeram tarikatına mensup Benedik (Benedictines) papazları, yukarı Tuna yöresindeki birçok kütüphanenin katalogunu birleştirdiler. Ayrıca bu listeye, aynı bölgedeki diğer tarikat mensuplarına ait manastırdaki kitapları da ilave ederek bilinçli bir toplu katalog çalışması örneği verdiler. ^{5/}

İngiltere'de toplu katalog konusunda yapılmış çalışmaların tarihi ve niteliği konusunda değişik iki görüş vardır. Birincil kaynaklara inememekle birlikte, bu konuda değerli çalışmalarından yararlandığımız iki araştırmacı yazarın görüşlerini burada vermekte yarar görüyoruz.

Başvurduğumuz kaynak yazarlarından Sidney L. Jackson'a göre, Avrupa'nın değişik yörelerinde bu tür toplu

katalog çalışmaları yapılırken, İngiltere'de, Fransiskanlar (Franciscans) kendi bölge sınırları içinde kalan yedi manastır örgütüne bağlı kütüphanelerde mevcut kitapların yazar adlarına göre alfabetik bir listesini hazırlamakla meşguldüler. Hazırladıkları listede, her kitabın karşısına koydukları bir sembol, o kitabın hangi kütüphanede bulunduğunu göstermek içindi. Bu kaynağın ilginç yanı, sözü edilen girişim için, "büyük bir ihtimalle 1251 den önceydi, çünkü o tarihte, bahsettikleri yedi manastır örgütünden biri ortadan kalkmıştı", denmesiydi. Yine Sidney L. Jackson'a göre, yarım asır kadar sonra, Fransızlar (Friars Minor) bu teşebbüse başka bir toplu katalog çalışması daha ilave ettiler. Ulusal toplu katalog görünümünde olan bu çalışma, İncil ve İncil hakkında yazılmış 94 değişik yazarın eserlerini içeriyordu. Registrum Librarum Angliae adı ile bilinen bu eser, Fransiskan kütüphanelerinde bulunmayan fakat İngiltere'nin ve İskoçya'nın diğer manastırlarına bağlı 138 kütüphanede mevcut eserleri ihtiva ediyordu. 6/

İngiltere'de yapılan bu çalışmalar ve özellikle Registrum Librarum Angliae için Alfred Hessel, A History of Libraries adlı yapıtında, gerek bu çalışmanın tarihi, gerekse kapsamı açısından Sidney L. Jackson'a katılmamaktadır. Hessel bu çalışma için şunları yazmaktadır :

"Registrum Librarum Angliae, XV. asırda, 85 yazarın eserlerini kapsamına alan bir tür toplu katalog çalışması olup, temel olarak Fransiskan Teşkilatının 160 kilise kütüphanesinde başlattıkları genel araştırmaya dayanır." 7/

Matbaanın yayın hayatını olumlu bir biçimde etkilemeye başlamasından sonra, özellikle Avrupa ülkelerinde bibliyografya çalışmaları ilerlemiş ve buna paralel olarak toplu katalog görüşlerinde de somutlaşma başlamıştır. Örneğin, 1627 yılında, Gabriel Naude, genel olarak ortaya attığı bir öneriyle; herhangi bir kişiye; kendisine başvuran bir arkadaşının aradığı kitap şayet kendisinde yoksa, ona aradığı kitabın nerede bulunabileceğini göstererek yardımcı olmasına olanak sağlayacak bir katalogu oluşturmasını önermiştir. 8/

Toplu katalog çalışmalarına bir başka yaklaşım ise, 1651 yılında Oxford Üniversitesinde, Queen's College'ın başı ve üniversite arşivinin yöneticisi olan Gerard Langbaine tarafından yapılmıştır. Langbaine'nin planı, Oxford Üniversitesini oluşturan bütün kolejlerin kütüphanelerinde mevcut kitaplar ile diğer özel kolejlerde ve Oxford Halk Kütüphanesinde bulunan kitapları içine alan bir katalogu içermekteydi. Katalogdan beklenen amaç, isteyen herkese, istediği herhangi bir konuda, aradığı kitabın nerede olduğunu anında gösterebilmesiydi. Ne var ki, daha çok günümüzün üniversite kütüphaneleri ya da, çevre kütüphaneleri

"Registrum Librarum Angliae, XV. asırda, 85 yazarın eserlerini kapsamına alan bir tür toplu katalog çalışması olup, temel olarak Fransiskan Teşkilatının 160 kilise kütüphanesinde başlattıkları genel araştırmaya dayanır." 7/

Matbaanın yayın hayatını olumlu bir biçimde etkilemeye başlamasından sonra, özellikle Avrupa ülkelerinde bibliyografya çalışmaları ilerlemiş ve buna paralel olarak toplu katalog görüşlerinde de somutlaşma başlamıştır. Örneğin, 1627 yılında, Gabriel Naude, genel olarak ortaya attığı bir öneriyle; herhangi bir kişiye; kendisine başvuran bir arkadaşının aradığı kitap şayet kendisinde yoksa, ona aradığı kitabın nerede bulunabileceğini göstererek yardımcı olmasına olanak sağlayacak bir katalogu oluşturmasını önermiştir. 8/

Toplu katalog çalışmalarına bir başka yaklaşım ise, 1651 yılında Oxford Üniversitesinde, Queen's College'ın başı ve üniversite arşivinin yöneticisi olan Gerard Langbaine tarafından yapılmıştır. Langbaine'nin planı, Oxford Üniversitesini oluşturan bütün kolejlerin kütüphanelerinde mevcut kitaplar ile diğer özel kolejlerde ve Oxford Halk Kütüphanesinde bulunan kitapları içine alan bir katalogu içermekteydi. Katalogdan beklenen amaç, isteyen herkese, istediği herhangi bir konuda, aradığı kitabın nerede olduğunu anında gösterebilmesiydi. Ne var ki, daha çok günümüzün üniversite kütüphaneleri ya da, çevre kütüphaneleri

aynı akademinin başına getirilen Bernard de Montfaucon, Batı Dünyasında mevcut elyazmalarının toplu bir kataloğunu gerçekleştirme çabasına girişti. Bu çabaları, Montfaucon'un adını, "Catalogue Raisonne" adlı toplu katalog çalışmasının babası olarak kütüphanecilik literatürüne geçirdi.^{12/}

XVIII. yüzyılın sonlarında, Fransa, yine büyük aşamalarla karşı karşıya idi. Bu aşamalar kütüphanecilik alanında da kendisini göstermeğe başlamıştı. Örneğin, 1789 yılı Kasım ayında, Fransa'daki tüm kilise kütüphaneleri devletleştirilirken, Paris başta olmak üzere diğer belli başlı büyük şehirlerdeki halk kütüphanelerini desteklemek ve genel olarak ülkenin kütüphane hizmetlerini ileri düzeye götürmek için kararlar alındı. Kilise kütüphanelerinin devletleştirilmesinden üç yıl sonra Fransa'dan göç edenlerin kitaplarına el konuldu. Bu sırada, iki milyonu sadece Paris'de olmak üzere bütün Fransa'da yaklaşık sekiz milyon kitap sahibinden koparılmıştı. Daha sonra bu kitapları korumak, sınıflandırıp genel kullanıma açmak sorunu ortaya çıktı. Fransa'nın ihtilal hükümeti, kütüphanelerle ilgili olarak çıkarttıkları yasalarda, bir toplu katalog oluşturma fikrini de ortaya koydular. Oysa, zaman bu tür bir eylem için fazla hareketliydi. Öteye beriye taşınan, saklanan ve aktarılan kitaplar sorun oluyordu. Nihayet bu kitapların sorumluluğu 1803 yılında, denetim hakkı hükümette kalmak kaydıyla, mahalli idarelere devredildi.^{13/}

Bu arada gelişen toplu katalog fikri oldukça basitti. Fransa'nın çeşitli kentlerine dağılmış bulunan kütüphanelerin yöneticilerine koleksiyonlarında yer alan kitapların belli başlı unsurlarını, Paris kataloglama kurallarına uygun olarak bir fişe aktarıp paketler halinde Paris'teki Bibliyografya Bürosuna (Bureau de Bibliographie) gönderme sorumluluğu verilmişti. Büro, değişik kütüphanelerden gelen bu fişlerle kafalarda oluşan toplu katalogu gerçekleştirecekti. Bibliyografya Bürosu o gün için yeterli personel olanaklarına sahipti. Örneğin, sekiz bibliyografya uzmanı ile anonim eserleri belli kurallara uygun olarak kataloglayacak üç kataloglama elemanı vardı. İlk etapda kütüphanelerden 1.4 milyon fiş geldi. Bu baş edilecek bir proje olmaktan çıkmıştı artık. Çünkü daha projenin başladığı günlerde kütüphane koleksiyonlarında yaklaşık 12 milyon eserin bulunduğu biliniyordu. Bunlara ilaveten, kişisel koleksiyonlar da bir hayli yekûn tutmaktaydı. Ne var ki, Fransız halkı, alınır ve geri verilmez ya da vergi konur kuşkusuyla ellerindeki değerli kitapları duyurmak istemiyorlardı. Kişisel koleksiyonlar bir tarafa, kütüphanelerde yer alan milyonlarca kitabın kataloglama kurallarında standardizasyon olmaması, bu ulusal toplu katalog projesinin başlar başlamaz iflas etmesinin en büyük nedeni oldu. 14/

XIX. Yüzyılın sonlarında Almanya çağdaş düzeyde örgütlenmiş, günün koşullarına cevap verecek nitelikte bir toplu katalog çalışmasına başladı. Diğer ülkelere oranla

fonksiyonel kütüphanelere sahip olma açısından daha şanslı olan Almanya'da, kütüphanelerarası ödünç kitap alıp verme işlemi bir hayli gelişmiş durumda idi. L. Brummel, bunun nedenini, koleksiyonların çok çeşitli olmasına ve genel nitelikte olan kütüphanelerin bile ihtisaslaşma eğilimi göstermesine bağlıyordu. 15/

Alman devletleri arasında Prusya, kütüphanecilik anlayışı ve düzenlenen kütüphanecilik sistemi açısından bir hayli öndeydi. Bunlara örnek olarak, Brummel şöyle demektedir :

".... ilk olarak Prusya bir kütüphaneden ötekine kitap alış verişini örgütledi Aynı şekilde, bir enformasyon bürosuyla bir arada iş gören bir toplu katalogün ödünç kitap alıp vermeyi ne ölçüde kolaylaştırdığı yine ilk defa olarak Prusya'da anlaşıldı." 16/

Bu anlayış ve gereksinmenin ortaya çıkardığı nedenlere bağlı olarak 1895 yılında, Prusya Devlet Kütüphanesiyle, 10 Prusya üniversite kütüphanesinin tek bir katalogu yapılmaya başlandı. 17/

Prusya Devlet Kütüphanesi ya da diğer adıyla Berlin Kraliyet Kütüphanesince gerçekleştirilen bu çalışmanın esas amacı Alman Toplu Katalogü'nu (Deutscher Gesamtkatalog) başlatmaktı. Proje, Prusya kütüphanelerinin toplu katalogu şeklinde ve fiş üzerinde başladı. Çalışmalar ve fişlerin toplanması ilerledikçe kullanımın artırılması amacıyla katalogu basma fikri oluştu ve Birinci Dünya Savaşından

kısa bir süre önce, basım hazırlıkları tamamlandı. Ne var ki, savaş buna imkan vermedi. 1925 yılında tekrar başlatılan çalışmalar altı yıl sürdü ve 1931 yılında katalogun ilk cildi, Prusya Kütüphaneleri Toplu Katalogu (Gesamtkatalog der Preussischen Bibliotheken) adıyla yayımlandı. Uzun senelerin çabası sonucu ortaya çıkarılan katalog, 1 Ocak 1930 yılından önce yayınlanmış ve Prusya Devlet Kütüphanesi ile 10 Prusya üniversite kütüphanesi, dört teknik okul kütüphanesi, Braunsberg Akademisi, Münih'deki Bavyera Devlet Kütüphanesi ve Viyana'daki Millî Kütüphane'nin koleksiyonlarını kapsıyordu. Girişimin başından beri güdülen amaç bu çalışmaya zamanla diğer kütüphane koleksiyonlarını da katmaktı. Nitekim 1936 yılında 9. cildin yayını ile birlikte bu çalışma Alman Toplu Katalogu şekline dönüştü ve tüm Almanya'da 100 den fazla kütüphaneyi içine aldı. Bu arada, 1 Ocak 1930 dan sonra yayınlanan kitaplar Berliner Titeldrucke adlı eserde toplandı ki, bu çalışma, Alman Toplu Katalogu'nun ekleri oldu. 1939 yılına kadar 14 cildi yayınlanan bu örnek çalışmayı İkinci Dünya Savaşı sonuçlandırmakta gecikmedi. Savaş yıllarında hem katalogun müsveddesi kayboldu, hem de, kataloga girmiş, Alman kütüphanelerinde mevcut milyonlarca cilt eser yok olurken birçok ülkenin ilgiyle izlediği bu büyük atılım böylece başarısızlıkla son buldu. 18/

Berlin'de başlatılan ve yukarıda hakkında bilgi verilen toplu katalog çalışmasından ayrı olarak 1891 yılında Almanya'nın başka bir yöresinde, toplu katalogların evriminde değinilmesi zorunlu olan bir başka çalışma daha vardı. Sammelkatalog (Toplu Katalog) adı verilen bu çalışma o zamanlar Freiherrlich Carl Von Rothschild'sche Öffentliche Bibliothek adı ile bilinen Frankfurt-am-Main Kütüphanesinde Profesör Christian W. Berghöffer tarafından başlatılmıştı. 1921 yılında halkın kullanımına açılan katalog, Berlin toplu kataloğundan farklı bir biçimde hazırlanmıştı. Çalışma, profesör Berghöffer'in kişisel bir çabası idi ve herhangi bir önemli parasal yardım almadan bu işi başarmıştı. Berghöffer, önce Almanya'da bulunan kütüphanelere, daha sonra da, İsviçre, Avusturya ve diğer komşu ülkelerin kütüphanelerine başvurarak basılı kataloglarını sağladı. Daha sonra, toplanan kütüphane katalogları kesilip fişlere yapıştırıldı ve alfabetik sıraya kondu. Bu tür bir derleme biçimi Sammelkatalog'u bir yerde tesadüflere göre düzenlenmiş ve tam olmaktan uzak bir katalog durumuna getirdi. Bunun en büyük nedeni de, birçok kütüphanenin basılı katalogunun bulunmaması idi. Brummel'e göre, zaten bu katalogun amacı şu veya bu esere sahip olan hiç değilse bir kütüphane bulmaktan başka birşey değildi. 19/

Berghöffer, herşeye rağmen, toplu kataloğu için yaklaşık yedi milyon künye toplamayı başarmıştır. Bu sayı, Alman kütüphaneleri örgütü için oldukça doyurucu bir aracın oluş-

turulmasına olanak sağladı. Ne var ki, savaş bu umutlu çalışmaya da son vermekte gecikmedi. Bugün, savaş yıllarında zarara uğramamış dört milyon künyelik kısmı hala kullanılır biçimde olup Frankfurt'taki Stadt- und Universitäts-Bibliothek'de (Şehir ve Üniversite Kütüphanesi) bulunmaktadır. 20/

İsviçre'nin Zürich şehrinde de 1900 yılında bölgesel bir toplu katalog çalışmasına girişilmiş ve bu kentin kütüphaneleri aralarında anlaşarak böyle bir çalışmayı başlatmışlardır. 21/ Bu ülkede kantonların bağımsızlığı çok ileri seviyede olduğu için, ulusal düzeyde işbirliği çalışmaları, komşularına oranla çok geç başlamış ve İsviçre Millî Kütüphanesi ancak 1895 yılında Bern'de kurulabilmıştır. Cenevre'de, Zürich'de ve Basel'de bir takım yerel toplu katalog çalışmaları yapılmış olmasına rağmen, ulusal düzeydeki toplu katalog denemeleri 1905 yılında düşünülmüş ve ancak 1926 yılında zamanın Millî Kütüphane Müdürü, Marcel Godet, tarafından gerçekleştirilebilmiştir. 22/

Günümüzde gerek ulusal, gerek bölgesel ve gerekse yerel toplu katalog çalışmalarıyla dikkatini çeken Amerika Birleşik Devletleri'nde, toplu katalog görüşü XX. yüzyılın başlarından itibaren kütüphanecilerin ilgisini çekmeğe başlamıştır. Kanımızca, bu ilgiyi pekiştiren en önemli etken olarak, 1900 yılından itibaren, kütüphanelerin sözlük katalog yapabilmek için katalog fişlerini baskı yoluyla çoğaltma

yöntemini uygulamaya başlamaları gösterilebilir. Ayrıca, tüm ülke sathına dağılmış kütüphanelerin giriştikleri bu uygulamayı yakından izleyen Amerikan Kongre Kütüphanesi'nde kısa bir denemeden sonra, 1901 yılında katalog fişlerini basıp ülke çapında dağıtmaya başlayınca bu girişim daha da körüklendi. İşte Amerikan Kongre Kütüphanesi'ndeki ulusal toplu katalog bu sırada başlatıldı. Kongre Kütüphanesi, aldığı yetkiye dayanarak, ülke çapında dağıtımını yaptığı basılı katalog fişlerine karşılık, diğer kütüphanelerden kendi olanaklarıyla bastıkları fişleri toplamağa başladı. Bu ikili uygulama, ülkenin birçok yerinde, Washington'daki koleksiyonu gösteren katalogların doğmasını sağladığı gibi, Washington'da da, ülkenin diğer kütüphanelerinde bulunan koleksiyonları gösteren ulusal bir toplu katalogun oluşturulmasına olanak hazırladı. 23/

1901 yılında başlatılan bu çalışma 1926 yılına kadar Kongre Kütüphanesi'nde "Fiş Bölümü" nün bir parçası olarak faaliyetini sürdürdü. Ne var ki, fiş sayısı günden güne artıyordu. Örneğin, 1926 yılı başına kadar değişim yoluyla kütüphaneye gelen fişlerin sayısı 1,960.000 i bulmuştu. Bu rakam ve gösterilen ilgi, Kongre Kütüphanesi'nin yöneticilerinde bazı çağrışımlar yapmış olacak ki, toplu katalogun kapsamını ve amacını daha fonksiyonel bir biçime dönüştürme görüşlerini ortaya atmaya başladılar. Amaçları ilmi değeri olan ve Amerika'da bulunan eserlerin hangi kütüphanelerde veya kütüphanede olduğunu kolaylıkla gösterecek yeterli,

düzenli ve sürekli bir ulusal toplu katalog çalışmasını ger-
çekleştirmektir. 24/

Gerçekten 1927 yılından itibaren bu görüş sağlam temellere dayalı olarak uygulamaya konuldu. Eleman yönün-
den yetenekli ve bilgili kişiler bulundu. Bu arada John D. Rockefeller Jr., 1927-1932 yılları arasında kullanılmak üzere, bu proje için \$ 250,000 bağışta bulundu. 25/

Sidney L. Jackson, Almanların Gesamtkatalog der Wiegendrucke adlı toplu katalog projelerinin parasal sıkıntı nedeniyle 1939 yılında durdurulmak zorunda kaldığına değinirken, Amerikan Kongre Kütüphanesi'nin başlattığı ulusal toplu ka-
talog girişimlerinin sağlam temeller üzerine oturduğunu yaz-
makta ve Rockefeller Vakfının bu ulusal proje için yarım milyon dolar bağışta bulunduğunu bildirmektedir. 26/

Yapılan yardım konusunda oldukça önemli bir farkın ortaya atılmış olması nedeniyle, Jackson'un görüşüne de burada yer verildi. Bu iki kaynaktan, 1942 yılında söz konusu toplu katalogun müdürü bulunan George A. Schwegmann Jr.'un verdiği rakamın daha güvenilir olduğu söylenebilir. Çünkü, ulusal toplu katalog arşivlerini kullanım kolaylığı bulunan Schwegmann, herhalde müdürü bulunduğu sırada tarihi-
ni yazdığı bir toplu katalog girişimini incelerken birincil kaynaklardan yeterince yararlanma olanağı bulabilmiştir.

Yapılan yardım oranı ne olursa olsun, 1927-1932 dö-
neminin sonunda arzu edilen sonuca ulaşılması, parasal gücün

toplu katalogların sağlam temeller üzerine oturtulmasında oldukça önemli bir öge olduğunu ortaya koymaktadır. Başlatıldığı 1901 yılından, yardımın sağlandığı 1927 yılına kadar ulusal katalog için 1,960.000 fiş toplanmışken, 1927-1932 arasında kalan beş yıllık dönem sonunda bu rakam 6,300.000 fazlasıyla 8,344.256 ya yükselmiştir. 27/

Toplu katalogların evrimini incelerken, günümüzde büyük değer ve kullanım kazanmış olan toplu süreli yayın listeleriyle (Union List of Serials) ancak XIX. yüzyılın ikinci yarısında ilgilenilmeğe başlandığını saptadık. Süreli yayınların evrimi gözönüne alınacak olursa, bu geç kalan ilginin nedenleri kendiliğinden ortaya çıkar.

Başlangıç açısından tarihi kesin olarak saptanmış ilk liste 1859 yılında Milano'da yayınlanmış olup kentin resmi kuruluşlarında bulunan süreli yayınları içermekteydi. Amerika Birleşik Devletleri'nde ise ilk toplu süreli yayın listesi, Check List of Periodicals, Taken at the ... 8 Institutes in the City of Baltimore, adı altında 1876 yılında Baltimore'da "John Hopkins Üniversitesi" tarafından yayınlanmıştır. Bu liste, Baltimore'da, sekiz değişik kuruma gelmekte olan güncel süreli yayınları içermekteydi. Oysa, kütüphanelerin gerçek süreli yayın koleksiyonlarını gösteren ilk toplu liste yine bölgesel olup 1892 yılında, Cooperative List of Periodical Literature adı altında California Üniversitesi tarafından yayınlanmıştır. 28/ Daha sonra,

sürelî yayın listeleri üzerine bibliyografik araştırmalar yapan A.G.S. Josephson, 1899 yılında yayınladığı A Bibliography of Union Lists of Serials 29/ adlı çalışmada 1864 den sonra yayınlanmış bu tür 25 listeye yer vermiştir. Aynı alanda çalışmalar yapan Daniel C. Haskell ise 1927 de yayınladığı "A Bibliography of Union Lists of Serials" adlı makalede 30/ sürelî yayın liste sayısını 178 e yükseltmiştir. Karl Brown ise, aynı alandaki incelemeleri sonucu 1931 de yayınladığı "A Bibliography of Union Lists of Serials" adlı çalışmasında 31/ 1927 de Haskell tarafından hazırlanan bibliyografyaya 69 yeni liste ilave etmeyi başarmıştır.

Sürelî yayınların toplu listeleri konusunda bir başka ilginç çalışma ise 1905 yılında Berlin Kütüphaneleri tarafından kurulan Enformasyon Bürosu tarafından yapılmıştır. Sözü edilen enformasyon bürosu 1914 yılında Alman kütüphanelerinde bulunan dergilerin bir toplu listesini çıkarmağa başladı. Gesamt-Zeitschriften-Verzeichnis adı altında yayınlanan bu liste ne yazık ki, savaş nedeniyle sona eren çalışmalar arasında yerini almakta gecikmedi. 32/

Toplu kataloglar konusunda hala devamlılığını koruyan çalışmaların büyük bir kısmı özellikle gereksinmelerin doğurduğu bir nedene bağlı olarak Birinci Dünya Savaşından hemen sonra başladı. Sözü edilen bu çalışmalar İkinci Dünya Savaşı sırasında bir uyuklama dönemine girdilerse de, savaş sonunda ayakta kalanlarla, yeni örgütlenenler hizmet verdik-

leri ortamın gereksinmelerine cevap verebilecek düzeyde çalışmalarını sürdürdüler. Günümüzde, hemen her ülke, kendi çapında, sorumlu bir kurumun öncülüğü ve liderliği altında bu tür çalışmaları sürdürmektedir.

Türkiye'de Cumhuriyet Dönemine Kadar Denenen Toplu Katalog Girişimleri :

Kimi zenginlerin ve bazı devlet büyükleri ile aile fertlerinin, bazan hayır işlemek, bazan da isimlerini yaşatmak amacıyla kurdukları kütüphanelerin sayısı, bir zamanlar oldukça yüksek olan ülkemizde, diğer ülkelerde olduğu gibi, toplu katalog hazırlama konusundada hirtakım bilinçli ve somut girişimler yapılmıştır. Yapılan bu girişimlerin bir kısmı, özellikle bölgesel toplu katalog çalışmalarının evrimini inceleyen araştırmacılara yepyeni ufuklar açacak niteliktedir. Bu nedendir ki, bugün "gelişmiş ülke" olarak nitelenen ülkelerdeki toplu katalog girişimlerinin evrimini inceledikten hemen sonra, Türkiye'de, Cumhuriyet dönemine kadar, bu konuda yapılmış olan çalışmaları ele almakta yarar görülmüştür.

Le Roy C. Merritt, bölgesel toplu katalogların evrimi üzerinde dururken, gerçek anlamda bir bölgesel toplu katalog oluşturma şerefine aday olarak, İsviçre'nin Züriç kentini göstermekte ve bu şehirde bulunan kütüphanelerin, 1900 yılında biraraya gelerek ilk bölgesel toplu katalogu geliştiren

tirdiklerini yazmaktadır. ^{33/} Oysa, 19 uncu yüzyılın ikinci yarısında, Osmanlı İmparatorluğu döneminde, ülkemizde yapılan bölgesel toplu katalog çalışmaları, İsviçre'nin Züriç kentinde yapılan çalışmalar kadar önemli ve bilinçliydi. Ne var ki, Osmanlı İmparatorluğu döneminde başlatılan bu ilginç girişimler devam ettirilememiştir.

Cumhuriyet öncesi dönemde yapılan ilk çalışmalar, daha çok bir vilayetin kültür zenginliklerinden olan kütüphaneye koleksiyonlarını kaydetmek ve kaybolmalarını önlemek amacıyla taşıyan envanter görünümünde olmalarına rağmen, hazırlama ve sunuş biçimi yönünden günümüzün basılı bölgesel toplu katalog anlayışına oldukça yatkındır. Oluşturma amacı ister envanter niteliğinde olsun, isterse zamanın bilgilerine, ilgi duydukları eserleri bulmalarına yardım etmek olsun, vilayet salnamelerinde ve de ayrı çalışmalar biçiminde rastlanan bu girişimler, araştırmamızda toplu katalog olarak kabul edilecek ve değerlendirilecektir.

Çalışmamızda, gerek bibliyografya, gerekse bir tek kütüphanenin katalogu niteliğinde olan çalışmalara yer verilmeyecektir. Bu nedenle, X. yüzyılda yazılmış olan İbn ün-Nedim'in Fihrist ül-kütüb adlı eseri ile XVII. yüzyılda Katip Çelebi tarafından hazırlanmış olan Keşf üz-zünun gibi bibliyografya ve kütüphane kataloglarına hiçbir şekilde değinme gereğini duymadık. Ele aldığımız çalışmalar somut toplu katalog çalışmaları oldu.

A. El Asâr ül-aliyye fi hazâ'in il kütüb il-Osmaniyye

Yukarıda başvuru olan gerekli sınırlamanın ışığı altında Cumhuriyet öncesi dönemde, ülkemizde denenen ilk toplu katalog çalışması olarak Sultan Abdülmecid devrinde 1839-1861) Ruscuklu Osmanzade Ali Fethi Bey tarafından yapılan girişimi göstermek yerinde olur. Dr. Necmeddin Sefercioğlu ^{34/} ve Doç. Dr. Özer Soysal ^{35/} tarafından da ilk toplu katalog çalışması olarak nitelenen bu girişim 1850-1854 yılları arasında yapılmış olup El-Asâr ül-aliyye fi hazâ'in il kütüb-il-Osmaniyye ^{36/} adı ile yayınlanmıştır. Mikrofilmi Ankara'da Millî Kütüphane koleksiyonunda bulunan bu eserin aslı, Beyazıt Devlet Kütüphanesinde 5092 ve 5093 numaralarda kayıtlıdır. Aslı iki cilt olan katalog toplam 688 sayfadır. (c.1. 7 - 347 s., c.2. 3 - 331 s.).

Bu ilginç çalışmanın amacı, hazırlanış biçimi, kapsamı, harcanan zaman ve düzeni konusunda eserin giriş kısmında etraflı bilgi verilmektedir. Doç. Dr. Özer Soysal, eserin bu bölümünü Latin harfleriyle, A.Ü.D.T.C.F. Kütüphanecilik Kürsüsüne verdiği, Cumhuriyet Öncesi Dönem Türk Kütüphaneciliği : Sosyo-Ekonomik Yapı Üzerine Bir Araştırma, adlı doçentlik tezinin sonunda, "Türkiye'de İlk Toplu Katalog Denemesi" başlığı altında, Ek. III olarak vermiştir. ^{37/} Buradan elde edilen bilgilere göre eserin "Ta'rife-i Terkih-i Kitâb" kısmında çalışmanın düzeni hakkında şöyle denilmektedir :

"Ma'lûm ola ki işbu âsâr-ı aliyye üç defter ve ondört tertib üzere tartı ve taksım olunarak haza'in-i kütüb-i Osmâniyyenin bil-cümle âsâr-ı celîlesini ihâta eylemiştir." 38/

Açıklanan bu düzen içinde, İstanbul'da bulunan kütüphanelerde mevcut yazma ve basma eserleri içine alan bu toplu katalog, üç ana bölüm ve 14 alt bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm İslamiyetle ilgili eserleri yedi alt bölümde vermektedir. Edebiyat, tarih, coğrafya ve ilgili konulardaki eserler beş alt bölüm halinde ikinci ana bölümde yer almıştır. Üçüncü ana bölüm ise iki alt bölüm halinde, fen konularındaki eserleri içermektedir. Tüm bölümlerde, eserler alfabetik bir düzen içinde yer almaktadır.

Eserde, "Ta'rîfe-i Kısm-ı Evvel" başlığı altında yazılanlar ise, kataloğa dahil edilen kütüphanelerin sayısı ve düzeni hakkında bilgi verdiği gibi, kütüphane ve kitapların listelendiği sayfaların düzeni konusunda da açıklamalar yapılmaktadır. Eserin ne denli özen ve bilinçle hazırlandığını apaçık ortaya koyan "Ta'rîfe-i Kısm-ı Evvel" de 47 kütüphanenin bu toplu kataloğa dahil edildiği yazılmakta,

"Ma'lûm ola ki âstâne-i aliyye ve bilâd-ı selâsede mevcûd olan kırk yedi adet kütüb-hâne vakıf ve bânîleri i'tibâriyle dört kısma taksim olunmuş ve cedvelin bâlâsına ayrıca yazılmış ve semt ve mahalleri de gösterilmiştir." 39/

oysa, eserin yapılan sayımlarda kütüphane adedinin 46 olduğu ortaya çıkmaktadır. Dr. Necmeddin Sefercioglu da, herhalde

sayım sonucu olacak, kütüphane sayısını 46 olarak vermektedir. 40/

Bu bölümde açıklandığı gibi, toplu kataloğa dahil edilen kütüphaneler, kurucularına göre dört kısma ayrılmış, bunlardan hemen sonra gelen sıralamada İstanbul'un üç semtinin kütüphanelerine yer verilmiştir. Daha açık bir deyişle, 47 veya 46 kütüphane yedi ana bölüme ayrılmıştır. Bu kütüphaneler şu şekilde gruplaşmaktadır :

1. Selâtin-i izam hazâratının kütüb-hâneleri	(10 adet)
2. Vüzerâ-i fahâm hazâratının kütüb-haneleri	(11 adet)
3. Ulemâ-i kirâm hazâratının kütüb-hâneleri	(11 adet)
4. Agavât-ı be-nam hazâratının kütüb-hâneleri	(4 adet)
5. Belde-i Eyyubî Ensari	(3 adet)
6. Galata cânibi	(5 adet)
7. Üsküdar cânibi	(2 adet)

Sözü edilen çalışmanın ilginç yanlarından bir diğeri, kataloğa dahil edilen eser yazarlarının doğum ve ölüm tarihlerinin verilmesidir. Ayrıca, ayrı bir sütün halinde eserlerin fiziksel yapısıyla ilgili olarak "tezhîb" veya "mîlî" li olup olmadıkları işaretlenmektedir. Sözü edilen bu toplu katalog çalışması herhalde zamanının en bilinçli, en bilimsel ve önde gelen girişimlerinden biriydi.

B. İstanbul Kütüphaneleri Fihristi. (Umumî Fihrist)

Adı, hazırlayanın adı, yapıldığı ve basıldığı tarih hakkında kesin bir bilgi olmayan bu çalışma 552 sayfalık, 35 x 25 boyutlarında bir taşbasmadır. Kapsam yönünden İstanbul'un

24 kütüphanesini içermesi, Millî Kütüphane Kataloglarında, bu eserin İstanbul Kütüphaneleri Fihristi olarak yer almasına olanak sağlamıştır. Aslı ve tek nüshası Ağâh Sırrı Levend Kütüphanesi'nde bulunan Umumi Fihrist'in ya da İstanbul Kütüphaneleri Fihristi'nin 465-496 yaprakları arası noksanıdır. Ayrıca, 552 numaralı yapraktan sonrasının kesinlikle noksan olduğu ortadadır. Çünkü bu son sayfada sadece 8 kütüphane yer almakta olup geri kalan 16 kütüphaneye ait yaprak ise eksiktir. Bu nedenle, eserin bir cilt halinde mi, yoksa birden çok ciltli mi olduğu sorusuna cevap vermek mümkün değildir. 41/

Dr. Necmeddin Sefercioğlu, bu çalışmayla ilgili notunda, eserin 1860 tarihinde basıldığını ve hazırlayanın Abdurrahman Nacim olduğunu yazmasına karşın 42/ Osman Ergin, hazırlayan konusunda aynı isim üzerinde durmakta fakat tarih konusunda değişik yazmaktadır :

"Mürettibinin ve tertib edildiği zamanının kat'î surette anlaşılmadığını söylemişim. En mütehassıs ve en maruf kitabiyatçılarımızda bunun hakkında birşey söyleyemiyorlar ve hatta şimdiye kadar eserin ancak birkaç yaprağını gördüklerini bildiriyorlar. Sanatının aşığı ve eri olan kitapçı Ahmet Hamdi bu fihristin Abdurrahman Nacim efendi tarafından yapılmış olduğunu onu tanıyan bir kitap meraklısından işittiğini söylüyor.

Abdurrahman Nacim'in vakıf kütüphaneler müfettişi oluşu ve 1279 da Damat İbrahim Paşa, 1285 de Ragıp Paşa kütüphaneleri fihristlerini yapıp bastırması bulunması daha büyük bir mikyasta böyle bir işe girişmesi ihtimalini kuvvetlendirir.

Yapılış veya basılış tarihi hakkında pek ufak bir kayıt var : fihristte tercümesinden bahsedilirken (sayfa 290) (1293) demesine bakılırsa bu fihristin o senelerden sonra yapıldığı veya basıldığı anlaşılır.

Abdurrahman Nacim efendi bu fihristi tertibe başladıktan hatta beşyüz elli iki sahifasını bastırdıktan sonra kütüphaneler maarife geçmiş, kendisi bu işten ayrılmış da ondan dolayımı yarıda kalmış? Burası anlaşılmıyor. Filhakika bu zatın 1300 tarihinde yani İstanbul Kütüphaneleri fihristleri basılmağa başladığı zamanlarda adliye mesleğine girdiğini görüyoruz." 43/

Eserin basım tarihi konusunda saptayabildiğimiz iki belgeden birinin yazarı olan Dr. Necmeddin Sefercioğlu, daha önceden değinildiği gibi, bu tarihi 1860 olarak göstermekte, diğer belgenin yazarı, Osman Ergin ise 1876 (1293) dan sonra yapılmış veya basılmış olması üzerinde durmaktadır.

Basma olmasına rağmen, elde eksik bir tek nüshası bulunan "Umumi Fihrist" in basım tarihi konusunda fikir yürütmek için henüz çok erkendir. Ancak bu eserin, bütün sayfaları yerinde, eksiksiz bir nüshası bulunursa, belki o zaman, hazırlayanı, basım tarihi ve hatta kapsamı konusunda kesin bilgi elde edilebilir.

Elde mevcut tek nüshasının mikrofilm kopyesinin incelenmesi sonucu sağladığımız bilgilere göre, İstanbul Kütüphanelerinden 24 ünü kapsamına alan bu toplu katalog çalışması, 552 yaprak içinde, bu kütüphanelerde mevcut kitapları 15 konu başlığı altında alfabetik olarak vermektedir.

Ayrıca, her kitabın, ait olduğu kütüphanede hangi numarada kayıtlı olduğu da cedvelde gösterilmektedir.

C. Konya Vilayeti Toplu Kataloğu (1874)

Salname-i Vilayet-i Konya ^{44/} adlı il yıllıklarından 1874 (1290) yılına ait olanının arkasında 101 sayfalık bir toplu katalog yer almaktadır. İster envanter niteliğinde olsun, isterse hazırlanma amacı yönünden bugünün toplu katalog anlayışına uygun düşmesin, şekil ve kapsam açısından bölgesel toplu katalog çalışmalarının belki de en güzel örneklerinden biridir. Hazırlandığı yıllarda, "Konya Vilayeti Dahilinde Bulunan Kütüphanelerde Mevcut Kütübün Cedvelidir" adı ile Konya 1874 il yıllığının sonuna girmiştir. Sadece, Dr. Necmeddin Sefercioğlu'nun daha önce başvurduğumuz araştırmasında ^{45/} rastladığımız bu toplu katalog çalışmasının aslını Millî Kütüphane, Süreli Yayınlar bölümünde bulup incelediğimiz zaman bu çalışmanın kapsamına Konya Vilayet sınırları içinde kalan 14 kazaya ait 21 kütüphanenin girdiğini gördük. Tek bir bölüm halinde hazırlanan katalogda alt bölümlerin adlandırılmamış olması, fakat eserlerin konu kümeleri biçiminde ele alınması dikkatimizi çekti.

D. Bursa Kütüphaneleri Toplu Kataloğu (1887)

Konya Vilayeti Toplu Kataloğu'na benzer bir başka girişim de Bursa'da yapılmıştır. İstanbul'da, İl (Millet) Kütüphanesinde 307 kayıt numarasında yer alan Salname-i Vilâyet-i Hüdavendigâr ^{46/} adlı Bursa il yıllığının 312-404 sayfaları

arasında yer alan toplu katalog, "Bursa'da Bulunan Kütüphanelerde Mevcut Kütübün Miktar ve Nevileriyle Esamisini Mübeyyin Cedveldir", adını taşımaktadır. Osman Ergin, Muallim M. Cevdet'in Hayatı, Eserleri ve Kütüphanesi adlı eserinde bu katalog hakkında şöyle yazmaktadır :

"Hüdavendigâr vilayetinin 1303 senesi salnamesinde Bursa'da bulunan camii kebir, sultan Orhan, Hüseyin Çelebi, Haraççı zade, İsmail Hakki ve Eşref zade kütüphanelerinde bulunan kitapların umumî fihrist şeklinde tertip olunmuş 93 sahife tutan bir fihristi vardır. Sonuna konulmuş olan bir cedvele göre : 1470 i camii kebirde, 333 ü Orhan'da, 987 si Hüseyin Çelebi de, 1236 sı Haraççı zade de, 92 si İsmail Hakki da, 218 i Eşref zade de olmak üzere cem'an 4336 kitap hakkında malûmat edinebiliyoruz." 47/

E. Muhtar Beyin Fihristi (1917) :

İstanbul kütüphanelerinin durumunu yakından izleyen ve bu kültür hazinelerinin her geçen gün kötüye gittiğine tanık olan sorumlulardan Evkaf Nezareti kütüphaneler müfettişi Hacı Bey Zade Muhtar Bey, İstanbul'daki vakıf kütüphanelerinin tümünde bulunan kitapların iki tertip üzerine fihristlerini yapmakla görevlendirilmiş ve Ebülhayr Efendiyi çalıştırarak birinci tertibin fişlerini hazırlatmıştır. 48/

"Bu zat çalışma şekline ve yapacağı fihristin tarzına örnek olarak bir forma kadar birşey bastırmıştır. Bundan bahs ile Evkaf Nezaretine takdim ettiği 1 Mart 1333 tarihli bir raporda (Elde bulunan fihristler serapa hata alûttur . Bunlardan erbabı mitalâa asla müstefit olmadığı gibi pek çok hatalı olması yüzünden de nice kitapların değiştirilmesi, aşırılması imkanı her zaman vardır. Binaenalyh biraz fedakârlık ihtiyarile maarifperver ve mütemeddin bir millete yakışacak - hiç olmazsa Mısır kütüphaneleri fihristi tarzında -

yeniden bir fihrist tanzimini vacip görmekteyim. Tab ve takdim ettiğim nümune muvafık reyî alii, devletleri buyurulursa bu minval üzere yahut daha mükemmel bir tarzda yapmak üzere erbabı fazl ve irfandan bir kaç zatın bu işe memur buyurulmasını) rica etmiş ise de umumi harbin sıkıntılı zamanına rasgelmesi ve sonra Hayri efendinin çekilmesi neticesi olarak birşey yapılamamıştır." 49/

Muhtar Beyin hazırlamayı planladığı fihrist, zaman elverseydi belki de çağının en değerli girişimlerinden biri olacaktı. İstanbul kütüphanelerinde mevcut eserleri alfabetik bir düzen içinde vermeyi tasarlayan bu girişim, Muhtar Bey tarafından bastırılmış örnek formadan anlaşıldığına göre, her eser, hakkında açıklayıcı bilgi verecek ve İstanbul'un hangi kütüphanelerinde bulunduğunu gösterecekti. 50/

Batı ülkeleri literatüründe "toplu katalog" ya da "toplu liste" olarak geçen bu tür çalışmalar ülkemizde, Cumhuriyet öncesi dönemde, "fihrist, umumi fihrist ve cedvel" gibi sözcük ve deyimlerle ifade edilmeğe çalışılmıştır. Kapsam ve fonksiyon açısından oldukça ilginç olan bu çalışmalar, Batı ülkelerinde aynı tarihlerde yapılan toplu katalog girişimlerinden belki de daha mükemmeldir. XX. yüzyılın hemen başında kütüphanelerimizde bulunan eserlerin değeri anlaşılıp toplu katalog hazırlamanın gereği üzerinde durulmağa başlanmış, nu konuda raporlar hazırlanmış ve girişimlere geçilmiştir. Ne acıdır ki, dünyanın birçok ülkesinde

olduğu gibi, önce Dünya sonra İstiklâl Savaşları bu tür çalışmaların devamını engellemiş ve kütüphane anlayışını uzunca bir süre ters yönde etkilemiştir.

III. BÖLÜMÜN

DİP NOTLARI

- 1/ Jackson, Sidney L. Libraries and Librarianship in the West, a Brief History. New York: McGraw-Hill, 1974, s. 82.
- 2/ a.g.e., s.82.
- 3/ a.g.e., s.82.
- 4/ a.g.e., s.82.
- 5/ a.g.e., s.82.
- 6/ a.g.e., s.82.
- 7/ Hessel, Alfred. A History of Libraries. New Brunswick, N.J.: The Scarecrow Press, 1955, ss.29-30.
- 8/ Fischer, y.a.g.m., s.332.
- 9/ Merritt, y.a.g.m., s.5.
- 10/ Merritt, y.a.g.m., s.5.
- 11/ "Acta Sanctorum" Jan Bolland tarafından yazılmaya başlanmış ve halefleri tarafından tamamlanmıştır. Jan Bolland 1596-1665 yılları arasında yaşamış ve haleflerine Bollandistes denilmiştir.
- 12/ Hessel, y.a.g.e., ss. 62-63
- 13/ Hessel, y.a.g.e., s.76.
- 14/ Jackson, y.a.g.e., s.275.

- 15/ Brummel, y.a.g.e., s.6.
- 16/ Brummel, y.a.g.e., ss.6-7.
- 17/ Brummel, y.a.g.e., s.7.
- 18/ Hessel, y.a.g.e., ss.120-121.
- 19/ Brummel, y.a.g.e., ss.8-9.
- 20/ Brummel, y.a.g.e., s.9.
- 21/ Merritt, y.a.g.m., s.5.
- 22/ Brummel, y.a.g.e., s.5.
- 23/ Schwegmann, George A., "The National Union Catalog in the Library of Congress", Robert B. Downs, ed. Union Catalogs in the United States. Chicago : ALA, 1942, s.229.
- 24/ a.g.e., s.230.
- 25/ a.g.e., s.231.
- 26/ Jackson, y.a.g.e., s.439.
- 27/ Schwegmann, y.a.g.e., s.231.
- 28/ Merritt, y.a.g.m., ss. 6-7.
- 29/ Josephson, A.G.S. A Bibliography of Union Lists of Serials. Chicago : ALA, 1899.
- 30/ Haskell, Daniel, C., "A Bibliography of Union Lists of Serials", Winifred Gregory, ed. Union Lists of Serials in Libraries of the United States and Canada. New York: H.W. Wilson Co., 1927, ss.1581-1588.

- 31/ Brown, Karl, "A Bibliography of Union Lists of Serials",
Union List of Serials - Supplement Jan. 1925 - June
1931. New York : H.W. Wilson Co., 1931, ss. 657-660.
- 32/ Jackson, y.a.g.e., s.407.
- 33/ Merritt, y.a.g.m., s.5.
- 34/ Sefercioglu, Necmeddin. Trends and Issues in Cataloging
and Classifying Turkish Library Materials. (Uluslar-
arası düzeyde yayınlanacak bir kitap için hazırlanmış-
tır; henüz yayınlanmamıştır.)
- 35/ Soysal, Özer, "Cumhuriyet Öncesi Dönem Türk Kütüphaneciliği; Sosyo-Ekonomik Yapı Üzerine bir Araştırma",
(Basılmamış Doçentlik Tezi, A.Ü. D.T.C.F. Kütüphanecilik
Kürsüsü, 1973), s. 114.
- 36/ Ali Fethi. El-Asâr ül-aliyye fi hazâ'in il kütüb il
Osmâniyye. İstanbul : 1271 (1854), 2 cilt.
- 37/ Soysal, y.a.g.t., s.114-118.
- 38/ Soysal, y.a.g.t., s.116.
- 39/ Soysal, y.a.g.t., s.117.
- 40/ Sefercioglu, y.a.g.m., s.8.
- 41/ Ergin, Osman. Muallim Cevdet'in Hayatı, Eserleri ve
Kütüphanesi. İstanbul : Boskurt Basımevi, 1937, ss.
420-421.
- 42/ Sefercioglu, y.a.g.m., s.9.

- 43/ Ergin, y.a.g.e., s.421.
- 44/ Salname-i Vilâyet-i Konya. Konya : Konya Vilayeti Matbaası, 1290 (1874).
- 45/ Sefercioğlu, y.a.g.m., s.10.
- 46/ Salname-i Vilâyet-i Hüdavendigâr. Defa 13. 1303, 404s.
- 47/ Ergin, y.a.g.e., s. 435.
- 48/ Ergin, y.a.g.e., s.436.
- 49/ Ergin, y.a.g.e., ss.436-438.
- 50/ Muhtar Bey'in fihristinden bir sayfa, örnek olarak, Osman Ergin'in Muallim M. Cevdet'in Hayatı, Eserleri ve Kütüphanesi adlı eserinin 437. sayfasında yer almaktadır.

IV. B Ö L Ü M

DEĞİŞİK ÜLKELERİN GÜNCEL TOPLU KATALOG GİRİŞİMLERİNDEN ÖRNEKLER VE BU ÇALIŞMALARIN TÜRKİYE'DE UYGULANACAK TOPLU KATALOG GİRİŞİMLERİNE TUTACAGI IŞIK

Türkiye, bilimsel çevrelerden gelen zorlamaların yanısıra, ekonomik baskılar nedeniyle de, fonksiyonel bir toplu katalog planlamasına gitmek zorundadır. Böyle bir zorunlu planlama yoluna giderken de, gelişmiş ülkelerin bu konuda yaptığı ve yapmakta olduğu çalışmalarını yakından tanınması gerekmektedir. Ne var ki, her ülkenin kendine özgü bir takım özellikleri, ekonomik, coğrafi ve kültürel duruma sahip olduğu gözönüne alınmalı ve Türkiye için toplu katalog çalışmaları planlarken de Türkiye'ye özgü koşullar ön planda tutulmalıdır. Bu bölümde sergilenecek olan değişik ülkelerdeki girişimlerin, böyle bir olanağı sağlayacağına inanıldığı için oldukça geniş tutulmasına çalışılmıştır.

XII. yüzyıl başlarında biraz merak biraz de gereksinmeden doğan bir içgüdü ile başlayan toplu katalog çalışmaları, günümüzde bilimsel yaşantının ilerlemesine paralel olarak oldukça büyük bir değer kazanmıştır. Toplu katalog-

ların kazandığı bu değerin pekişmesinde, bilimsel yayınların akıl almaz bir hızla artması, kullanıcı isteklerinin somutlaşması, bibliyografiya yayınlarının artması, kütüphanelerin parasal yönden, piyasaya sürülen her kitabı satınalma gücünün bulunmaması ve bu nedenle sadece belirli konularda ihtisaslaşmaya yönelmesi, muhakkak ki önemli rol oynamıştır.

Bunlara ilave olarak, kütüphaneler arasında işbirliği ortamının yaratılmış olması ve haberleşme olanaklarının kütüphanelerde kullanım alanı bulması da, toplu katalog çalışmalarına belirgin bir ölçüde hız ve bilimsellik getirmiştir. Daha önce, sadece değişik kütüphanelerden gönderilen katalog fişlerinin tek bir alfabetik düzen içinde ve belli bir merkezde bulundurulması biçiminde düşünülen toplu kataloglar, günümüzde bilgisayarların ve mikro malzemelerin kullanım alanı bulduğu bir işbirliği aracı şekline dönüşmüştür. Artık bir ülkenin ya da bir bölgenin toplu katalogunu herhangi bir ilgilinin çantasında ve hatta cebinde taşıması olağan karşılanmaktadır. Aranılan eserlerde de, yazar adı, kitap adı, basım tarihi ve yeri gibi öğeler yerine, uluslararası standart kitap numaraları ya da uluslararası nitelikte olan değişik kodlar kullanılmaya başlanmıştır.

Bu denli önemli bir işbirliği aracı şekline dönüşen XII. yüzyılın müşterek kitap listeleri, günümüzde hemen her ülkenin önemle üzerinde durduğu bir kütüphanecilik ve enformasyon kaynağı olarak değer kazanmıştır. Her ülkenin bu kaynağa verdiği değer, kullanıcı gereksinimleri ve ülke ola-

nakları ölçüsünde değişmektedir.

Çalışmanın bu bölümünde, gözlem, karşılıklı konuşma ve bibliyografik tarama yoluyla derlenen bilgilere bağlı kalınarak değişik ülkelerin güncel toplu katalog çalışmalarından örnekler verildi. Tüm ülkelerin toplu katalog konusunda yapmakta oldukları çalışmalara yer verme olanağı bulunmadığı için sadece bize ilginç görünenler ile ülkemizde tanınmasında yarar gördüklerimiz ele alındı ve bunlar hakkında gerekli bilgi verilmekle yetinildi.

Amerika Birleşik Devletleri :

Kütüphanecilik alanında özellikle XX. yüzyılın başından itibaren büyük bir aşama gösteren Amerika Birleşik Devletlerinde toplu katalog çalışmaları da aynı oranda ilerleme kaydetmiştir. Ulusal, bölgesel ve yerel çalışmaların hemen hemen aynı yıllarda başlatıldığı bu ülkede, toplu kataloglar genellikle bir bibliyografya merkezinin bünyesinde düşünülmüştür. Bibliyografya ve kütüphane hizmetlerini tek merkezde toplama amacının saklı tutulduğu bu şekil, özellikle toplu katalogların kullanımını etkiliyecek görünümündedir. Buna rağmen, Brummel, Amerika'da bulunan toplu katalogların Avrupa toplu kataloglarına oranla daha az kullanım bulduğuna değinmekte ve şöyle yazmaktadır :

"Washington milli katalogu Avrupa toplu kataloglarına oranla çok fazla genişliktedir, fakat durum Amerika Birleşik Devletlerindeki bütün toplu kataloglar için aynı değildir. Washington katalogu bir

tarafa bırakılırsa, diğer Amerikan toplu katalogları için mali durum Avrupa toplu kataloglarına oranla pek müsait değil hatta bazan daha da fenadır. Fazla olarak çoğunlukla personel yetersizliği vardır. Birçok hallerde, Amerika'da toplu kataloglar Avrupa'dakinden daha az kullanılır. Bununla beraber toplu kataloglar en az Avrupa'daki kadar önemli çalışmalara konu teşkil ederler, toplu kataloglar devamlı olarak ıslah edilirler, ..." ^{1/}

Brummel'in yukarıdaki sözlerinde ne kadar haklı olduğunu konusunda bir fikir yürütme olanağına sahip değiliz. Ne var ki, Amerika Birleşik Devletlerinde bir toplu katalog ağının kurulmuş olduğunu da kabul etmek zorunluluğunu duyuyoruz. Bu ağ, ülkeyi kuzeyden güneye ve doğudan batıya bilinçli bir biçimde sarmaktadır. Bu ağın düğümlerini oluşturan toplu katalog merkezlerini geniş olarak ele alan Arthur Benedict Berthold, Directory of Union Catalogs in the United States ^{2/} adlı çalışmasında bunların sayısını 117, Leon Carnovsky ise Gli Union Catalogues negli Stati Uniti D'America ^{3/} adlı makalesinde 113 olarak vermektedirler. Berthold'un çalışmasından tam 10 yıl sonra yayınlanan Carnovsky'nin yazısında görülen fark sadece "Kongre Kütüphanesi Deposit Kataloglarının" (Library of Congress Depository Catalogs) adedindedir. Berthold bu katalogların sayısını 59, Carnovsky ise 55 olarak göstermektedir. Kaynaklardan biri günümüzden 30, diğeri ise 20 yıl öncesine ait bilgileri vermektedir. Ne var ki, aynı istatistiki bilgileri içeren başka bir kaynak saptanamadığı için bunlarla yetinmek zorunda kalınmıştır. Bu nedenle Carnovsky'nin yazısını daha güncel kabul

edip Amerika Birleşik Devletleri'nde bulunan toplu katalogların genel bir tablosu verilecek olursa herhalde daha aydınlatıcı olur.

Ulusal toplu kataloglar	2
Bölgesel ve yerel toplu kataloglar	18
Ulusal konu toplu katalogları	7
Bölgesel ve yerel konu toplu katalogları	25
Değişim (Exchange) toplu katalogları	6
Kongre kütüphanesi deposit katalogları	55
Toplam	113

1952 yılları için geçerli olan bu tablo muhakkak ki 1977 Amerikasında bir hayli değişikliğe uğramıştır. Örneğin, iki ulusal toplu katalogdan biri olan "American Imprints Inventory" Kongre Kütüphanesi'nin toplu kataloğu ile birleştirilmiş ve 1968 yılından itibaren National Union Catalog: Pre-1956 Imprints adı altında yayınlanmağa başlamıştır. ^{4/}

Bölgesel ve yerel toplu kataloglar ise genellikle bulunduğu bölgede, "Bibliyografya Merkezi"nin bir parçası olarak geliştirilmiş olup, bölgede bulunan kütüphanelerin koleksiyonlarına ait fişleri buraya göndermeleri sonucu oluşturulmuşlardır. Bibliyografya merkezleri, müracaat kaynakları yönünden oldukça zengin olup özellikle değişik türdeki bibliyografik kaynaklarla bir hayli değer kazanmışlardır. Örneğin, Rocky Mountain bölgesinde, Denver Halk Kütüphanesinde yer alan "Bibliographical Center for Research" adlı bölgesel bibliyografya merkezinde geliştirilmiş olan toplu

kataloğa, bölgenin tüm yüksek eğitim kurumlarının kütüphaneleri ile özel ve halk kütüphaneleri katılmaktadır. Bibliyografya merkezinin kütüphanesinde ise ulusal, ticari ve konu bibliyografyaları ile diğer önemli kaynak eserler bulunmaktadır. 5/

Amerika Birleşik Devletlerinde geliştirilmiş olan konu toplu katalogları ister ulusal, ister bölgesel olsun, oldukça ilginç yönleri vardır. Örneğin, 1939 yılında Washington'da Askeri Tıp Akademisinde yer alan Tıp Portreleri Toplu Kataloğu (Union Catalog of Medical Portraits) tıp ve tıpla ilgili konularda tanınmış kişilerin portreleri, karikatürleri ve hastane binalarının resimleriyle ilgili bilgileri toplamak amacıyla örgütlenmiştir. Harvard Üniversite Kütüphanesi'nin sorumluluğu altında gelişen bir başka ulusal konu toplu katalogu ise Union Catalog of Titles By and About the Negro adını taşımakta olup 1938 yılında faaliyete geçmiştir ve zenciler hakkında veya zenciler tarafından yazılmış yayınlara ait fişleri biriktirmektedir. 6/ Her iki toplu katalogun da güncel durumlarını yansıtan yazılı bir belgeye literatürde rastlanmadığı için mevcut bilgilerle yetinmek zorunda kalınmıştır.

Değişim katalogları ise, özellikle bu katalogu oluşturma isteğini duyan bir kütüphaneye diğer bir veya birkaç kütüphane tarafından gönderilen fişlerin gelmesiyle kurulmuştur. Örneğin, Baltimore'da, Enoch Pratt Halk Kütüphanesi

sinde geliştirilen değişim kataloğu Peabody Institute Kütüphanesinden gönderilen fişlerle gerçekleştirilmiştir. Peabody Institute Kütüphanesinin gönderdiği fişlere ait kitaplar eğer Enoch Pratt Halk Kütüphanesinde mevcut değilse, tek bir yazar fişi kütüphanenin kataloğuna ilave edilmekte ve o fişe ait kitabın Peabody Institute Kütüphanesinde bulunduğu işaretlenmektedir. ^{7/} 1942 yılına ait olan bu bilgilerin geçerliğini kanıtlayan güncel bir belgeye literatürde rastlanmamış olmasına rağmen, "Baltimore Mikrofilm Projesi" adı ile tanınan bir başka toplu katalog girişiminde ^{8/} Enoch Pratt Halk Kütüphanesiyle işbirliği yapılacağına değinilmektedir.

Kongre Kütüphanesi Deposit Katalogları ise, genellikle, bölgesel bibliyografya merkezlerindeki toplu kataloglar ile ülkenin ileri gelen üniversite kütüphanelerine gönderilen Kongre Kütüphanesi basılı fişlerinin sağladığı bir kolaylık sonucu gerçekleşmiştir. Le Roy C. Merritt bunlardan 31 tanesinin ulusal toplu katalog görünümünde olduğunu belirtirken, esas amaçlarının bibliyografik taramalara yön vermek olduğu üzerinde durmaktadır. ^{9/}

Yukarıda sergilenen toplu katalog çalışmalarının yanısıra, çağın sağladığı olanaklardan yararlanılarak girişilen birtakım bölgesel toplu katalog çalışmalarına bugünün Amerika Birleşik Devletleri'nde rastlanmaktadır. İşbirliği olanaklarını artırmak, kütüphanelerarası ödünç alıp vermeyi

kolaylaştırmak ve koleksiyon geliştirmede ihtisaslaşmaya yön vermek amaçlarıyla geliştirilen projeler arasında oldukça ilginç bir görünümü olan Texas denemesinde bilgisayar ve mikro malzemelerden yararlanılmaktadır.

Nisan 1973 tarihinde Texas Eyalet Kütüphanesi tarafından girilen bu toplu katalog denemesinde, Kongre Kütüphanesi fiş numaraları künye yerine kullanılmakta ve projeye dahil kütüphaneler kod numaraları ile gösterilmektedir. projeye 10 büyük halk kütüphanesi ile dokuz akademik kütüphane katılmaktadır. 10/ Texas Numeric Register adı ile tanınan bu projeye aynı düzeyde olan diğer çalışmalar Louisiana ve New Mexico Eyaletlerinde yapılmaktadır. Anılan merkez yöneticilerinin müşterek amaçları, her üç merkezin çalışmalarını birleştirip daha zengin bir koleksiyon rehberini kullanıcıların yararına sunmaktır. 11/

Texas, Louisiana ve New Mexico projelerine benzer başka bir çalışma da Baltimore Bölge Halk Kütüphanesi tarafından tasarlanmaktadır. Baltimore Bölge Kütüphanesi kendi şubelerindeki koleksiyonu da içine alan mikrofilm katalogunu bu kez Enoch Pratt Halk Kütüphanesi ve Baltimore Kütüphaneler arası işbirliği örgütüne (Interlibrary Network of Baltimore) dahil kütüphanelerin katalogu ile birleştirmek için eyalet yardımı olarak \$ 50,000 almış ve çalışmalara başlanmıştır. Mikrofilm şeklinde gerçekleştirilecek olan bu toplu katalogun kullanımı için Baltimore Bölge Kütüphanesi,

18 şube kütüphanesine mikrofilm okuma cihazları yerleştirmiş ve çekim için "Autographics of Minterrey Park, California" firması ile anlaşma yapmıştır. 12/

Doğrudan girişilen toplu katalog çalışmaları yanı sıra, Amerika Birleşik Devletlerinde, müşterek kataloglama projelerinin yan ürünü olarak ortaya çıkan toplu kataloglar da vardır. Bunlardan en tanınmış olanı, 1967 yılında Ohio Eyaletinde, Ohio College Association tarafından geliştirilen ve kısaca OCLC (Ohio College Library Center) kısaltmasıyla tanınan müşterek kataloglama projesinin yan ürünü olarak ortaya çıkan toplu katalogdur. Ohio Eyaleti sınırları içinde yer alan akademik kütüphanelerin, her geçen gün artan masraflarını asgariye indirmek ve bunlara, birbirlerinin koleksiyonunu kullanma olanağını yaratmak amacıyla geliştirilen bu proje, Mart 1976 ortalarına doğru 670 kütüphaneye hizmet verir duruma gelmiştir. 13/ Önceleri sadece Ohio Eyaletindeki akademik kütüphanelere hizmet vermek amacıyla geliştirilen proje 1976 yılında 37 eyalete sıçramış ve kullanıcı kütüphanelerle merkez arasında haberleşmeyi sağlayan sisteme doğrudan bağlı terminaller kanalıyla oldukça geniş bir kitleye hitap eder duruma gelmiştir.

Tamamen elektronik ulaşım ve haberleşme cihazları ve bilgisayar kanalıyla hizmet veren OCLC sisteminin sağladığı hizmetler arasında en gelişmiş olanı müşterek kataloglama işlemleridir. Bu konuda Art Plotnik şöyle yazmaktadır:

"Tabii'ki kataloglama, bugünkü haliyle OCLC'nin başlıca fonksiyonudur. Bütün kütüphanelerin bu sistemi kullanmalarının ana nedeni, kataloglamayı takviye eden bir sistem oluşundandır." 14/

OCLC'nin aynı özelliği üzerinde duran Barbara Evans Markuson da bu konuda şunları yazmaktadır :

"Şu anda OCLC sistemi, esas olarak merkeze terminallerle doğrudan bağlı, müşterek kataloglamada işbirliği projesidir." 15/

Ohio'nun Columbus kentinde bulunan OCLC merkezinde yer alan oldukça güçlü bir bilgisayar, 1976 yılı ortalarında, 2,000.000 civarında kataloglanmış dokümana ait bilgiyi ihtiva etmekte idi. Bu kayıtlar, Kongre Kütüphanesi tarafından hazırlanan MARC II bandılarından aktarıldığı gibi, projeye iştirak eden kütüphaneler tarafından da gönderilmiş kayıtlardan oluşmaktadır. 16/

Kullanıcı kütüphaneler, satınaldıkları bir dokümanı kataloglamak için sistemin sağladığı elektronik haberleşme olanaklarından yararlanarak dokümanının ISBN (Uluslararası Standart Kitap Numarası) veya LC (Kongre Kütüphanesi) fiş numarasını kullanarak ya da yazar ve kitap adı gibi giriş öğelerinden yararlanarak doğrudan OCLC sistemine ulaşabilmekte ve ellerindeki dokümanın daha önce kataloglanıp kataloglanmadığını saptayabilmektedirler. Şayet istenilen bilgi mevcut ise bunu kütüphanelerinde bulunan alıcılar kanalıyla anında alıp kullanabilmekte veya sordukları dokümana ait katalog fişlerini istemektedirler. Bu işlem yapılırken,

dokümana, son olarak sahip olan kütüphaneye ait tanıtıcı kod, sistemin hafızasına ilave edilmektedir. Öbür yandan, şayet sorulan doküman daha önce sisteme girmemişse, bilgiyi isteyen kütüphane, elindeki dokümanı kendi olanaklarıyla kataloglayıp bu bilgiyi OCLC merkezine gönderir. Daha sonra, aynı dokümanı sisteme bağlı başka bir kütüphane sağlayacak olursa, OCLC merkezindeki mevcut bilgiden yararlanır ve adı, dokümana sahip ikinci kütüphane olarak sisteme geçer.

Genel olarak bu şekilde çalışan ve büyüyen OCLC sistemi, müşterek kataloglama konusunda sağladığı olanakların yanısıra, basılı katalog fişlerini de, isteyen kütüphanelere satmaktadır. Örneğin, Türkiye'deki Amerikan Haberler Merkezine bağlı kütüphaneler OCLC basılı katalog fişlerini 1977 yılında kullanmaya başlamışlardır. ^{17/} Ayrıca, sisteme dahil kütüphanelerin katkısıyla, sağlıklı ve doyurucu bir biçimde büyüyen bir toplu katalogun da oluşmasına olanak yaratılmıştır. Yine, elektronik ulaşım ve haberleşme cihazları ile, sistemin sağladığı toplu katalog olanaklarından da, sisteme dahil kütüphaneler yararlanmakta ve satın almak yerine ödünç almak istedikleri bir dokümanın sisteme dahil hangi kütüphanede veya kütüphanelerde bulunduğunu öğrenebilmektedirler.

Oluşturulma amacı diğer toplu kataloglardan farklı olmayan fakat oluşturulma biçimi ile ulaşım açısından diğer denemelerden oldukça farklı olan bu sistem, belki de türünün

en başarılı örneklerinden biridir.

97

Oldukça geniş bir kitleye hitap eden OCLC sistemine, sadece araştırma ve geliştirme harcamaları için 1976/77 mali yılında \$ 15 milyon tahsis edildiği 18/ gözönüne alınacak olursa, ne Türkiye'nin, ne de gelişmekte olan hiçbir ülkenin böylesine pahalı bir sistemi geliştirme olanağına sahip olacağına inanmadığımızı belirtmek yerinde olur kanısındayız.

Hollanda :

Kütüphanelerarası işbirliği faaliyetlerinin en sade, en uyumlu ve en fonksiyonel örneklerinin büyük bir ustalıkla işlendiği Hollanda'da toplu katalog çalışmaları da aynı ustalıkta ve oldukça fonksiyonel bir biçimde uygulamaya konmuştur. 1910 yılında, Sulh Sarayı (Peace Palace) kütüphane müdürü Dr. P.C. Molhuysen'in tohumlarını attığı toplu katalog fikri yine aynı kişinin 1919 yılında yayınladığı örgütlenme planlarından sonra daha da olumlu bir ortamın yaratılmasına yol açtı. Dr. P.C. Molhuysen, kütüphanelerarası kitap alışverişinin yavaş ve olumsuz yönde ilerlemesinden yakınıyordu. Bir kütüphaneci, kendi koleksiyonunda bulunmayan bir kitabı ararken ülkedeki bütün kütüphanelere başvurmak zorunda kalıyor ve bu yöntem oldukça zaman alıyordu. İşte bu çok yavaş işleyen sistem, Dr. Molhuysen'e toplu katalog planlarını yapma zeminini hazırlayan neden oldu. Ekim 1921 de Hollanda Kraliyet Kütüphanesi'nin

müdürlüğüne getirilen Dr. Molhuysen, bu göreve atanmasından sadece beş ay sonra, Mart 1922 tarihinde, yıllardır üzerinde durduğu aşamayı gerçekleştirdi ve toplu kataloğu örgütlenme yetkisini aldı. 19/

Hollanda ulusal toplu kataloğu, beş yıllık bir hazırlık ve örgütlenme döneminden sonra, 1 Ocak 1927 tarihinde "Merkezi Katalog" (Centrale Catalogus) adı altında kullanıma açıldığı zaman yaklaşık 400,000 civarında fişe sahip bulunuyordu. 1928 yılında toplu kataloğa iştirak eden kütüphane sayısı yirmiye, aynı yıl sonunda yapılan başvurma adedi ise 15,000 e ulaşmıştı. 20/

Toplu kataloğun oluşturulmasında izlenen yöntemin başarısını, Hollanda kütüphanelerinde uygulanmakta olan kataloglama kurallarında görülen birlik ve beraberlikte aramak lâzımdır. Ayrıca her kütüphanenin, sene sonunda, koleksiyonlarına yaptıkları ilaveleri duyurmak amacıyla yayınlamakta oldukları aksesyon listeleri de, izlenen yöntemin başarıya ulaşmasına katkıda bulunmuştur. 21/

Hollanda toplu katalogları, birbirinden ayrı, fakat aralarında son derece uyumlu bir koordinasyon ve işbirliğinin gerçekleştirildiği iki ayrı merkezde oluşturulmuştur,

1. Hollanda Kraliyet Kütüphanesi
2. Delft Teknik Üniversite Kütüphanesi

Hollanda Kraliyet kütüphanesinde, Dr. P.C. Molhuysen tarafından gerçekleştirilmiş olan toplu katalog, başlangı-

cından çok kısa bir süre sonra konu kapsamı açısından sınırlandırılmış, sadece sosyal ve beşeri bilimlere yöneltilmiştir. Bunun en geçerli nedeni, Delft Teknik Üniversite Kütüphanecilerinin aynı yıllarda bilimsel ve teknik konuları kapsayan ulusal bir toplu katalogun örgütlenme planları üzerinde çalışmaya başlamış olmalarıdır. Nitekim sözü edilen bu teknik katalog 1926 yılında kuruluş hazırlıklarını tamamlayıp faaliyete geçmiştir. 22/

Kraliyet Kütüphanesinde faaliyet gösteren merkez, yayın türlerine göre iki değişik toplu katalog ile Hollanda kütüphaneleri arasında işbirliği faaliyetlerini desteklemekte ve sosyal bilimciler ile beşeri bilim dallarında araştırma yapanlara yardımcı olmaktadır. Bu kataloglar :

1. Centrale Catalogus (Merkez Katalog)
2. Centrale Catalogus van Periodieken (Merkezi süreli Yayınlar Kataloğu)

olarak adlandırılmaktadır.

Centrale Catalogus kısaca "CC" olarak tanınmakta olup konu kapsamına giren bilim dallarında yer alan kitaplara ait fişleri toplanmaktadır. Bugün, Hollanda araştırma kütüphaneleri ile büyük halk kütüphanelerinin bir çoğunun iştirakçi olarak üzerlerine düşen görevleri yerine getirdikleri bu toplu katalogda 1972 yılı sonunda yaklaşık 5,000.000 un üzerinde fiş birikmiştir. 23/

Kraliyet Kütüphanesinde yer alan diğer bir toplu katalog ise Centrale Catalogus van Periodieken adı altında geliştirilmiş olup "CCP" kısaltması ile tanınmaktadır. 1941 yılında, Alman işgal altında iken başlatılan katalog Hollanda araştırma kütüphanelerinde yer alan süreli yayınları kapsamaktadır.

Delft Teknik Üniversite Kütüphanesinde yer alan "bilimsel ve teknik yayınlar toplu katalog merkezi" ise adı geçen kütüphanenin bir bölümü olarak hizmet vermektedir. Kısaca "IBAB" (Afdeling Informatie Bezit Andere Bibliotheken) olarak tanıtılan, kütüphanenin bu bölümüne verilen parantez içindeki isim Türkçe olarak verilecek olursa, "diğer kütüphane koleksiyonları ile ilgili enformasyon hizmeti" anlamına gelen bir tanım ortaya çıkar. Bu tanımın içeriğine giren "diğer kütüphane koleksiyonları" Delft Teknik Üniversite Kütüphanesinin "IBAB" adıyla tanınan enformasyon bölümünde Teknik Yayınlar Toplu Katalogları'nın (Centrale Technische Catalogus) örgütlenmesine olanak sağlamıştır. Yazışmalarda ve Hollanda kütüphanecileri arasında "CTC" kısaltması ile tanınan Teknik Yayınlar Toplu Katalogları aşağıdaki bölümlerden oluşmaktadır :

1. Teknik Süreli Yayınlar Toplu Katalogu
2. Teknik Kitaplar Toplu Katalogu
3. Bölüm Kütüphaneleri Toplu Katalogu

Bunlardan ilk ikisi ulusal düzeyde olup tüm araştırma kütüphaneleri yanında, bütün endüstri ve laboratuvar

kütüphanelerini kapsamına almaktadır. "Bölüm Kütüphaneleri Toplu Kataloğu" ise Delft Teknik Üniversitesine bağlı bölüm ve enstitü kütüphanelerinin kitap koleksiyonlarına ait olup gün geçtikçe önemini yitirmektedir. İlgililer, bu katalogu, ulusal düzeyde olan "Teknik Kitaplar Toplu Kataloğu" ile birleştirmek üzere çalışmalarını yürütmektedirler.

Hergün, telefon, teleks ve posta yoluyla olduğu gibi şahsen de yüzlerce müracaatın yapıldığı Hollanda toplu katalogları, kataloglama kurallarındaki birlik ve kullanılan malzemelerdeki standardizasyon nedeniyle büyük bir uyum içerisinde gelişmiştir. Kütüphanelerarası ödünç alıp vermenin hiçbir sorun çıkarmadan yürütüldüğü bu ülkede, fotokopi, mikrofilm ve mikrofiş olanakları, istenilen belgelerin araştırmacılara biran evvel ulaştırılmasında olumlu rol oynamaktadır. İştirakçi kütüphanelerin sorumluluklarını yerine getirmeleri ve bu arada sorumlu kurumun koordinatörlük görevini bilinçli olarak yürütmesi, Hollanda toplu kataloglarından özellikle "Teknik Yayınlar Toplu Kataloglarına" tüm dünya ülkeleri tarafından başvuru alan bir araç niteliği kazandırmıştır.

İngiltere :

Son yıllarda, İngiltere'de gerçekleştirilen kütüphanelerarası işbirliğinin en önemli aşamalarından biri British Library adı verilen ulusal kütüphaneler örgütünün oluşturulması olayıdır. British Library adı ile kütüphanecilik dün-

yasına kazandırılan bu örgüt, British Museum Library, National Reference Library for Science and Invention, National Central Library, National Lending Library for Science and Technology ile British National Bibliography gibi ulusal düzeyde faaliyet gösteren büyük kurumları tek bir yönetim altında toplamak, çalışmalarını koordine etmek ve verimlerini ülke yararına arttırmak amacıyla kurulmuştur. Bu düzen, belki de, İngiltere'deki ulusal kütüphane hizmetlerini yakın bir gelecekte, tüm dünya ülkelerine örnek olacak bir düzeye getirecektir. 24/

İşbirliği açısından son yıllarda büyük atılımlara girişen İngiliz Kütüphanecileri, toplu kataloglar konusunda da, diğer işbirliği ögelerine paralel aşamalar yapmaktadırlar. Temelleri 1916 yılında, National Central Library'nin kurulması ile atılan işbirliği faaliyetlerinden toplu kataloglar, yine aynı kütüphanenin önderliği altında gelişmiştir.

1950 yıllarında İngiltere'nin üç büyük toplu katalogu, National Union Catalogue, London Union Catalogue ve Outlier Union Catalogue yaklaşık 4 milyon fişe sahip bulunmaktaydı. 25/ Bugün bu kataloglardan Outlier Union Catalogue kuruluş yıllarındaki önemini ve fonksiyonunu yitirmiş; 1946 yılında örgütlenen London Union Catalogue ise 1969 yılında LASER adlı örgüte devredilmiştir. 26/

İngiltere'de son birkaç yıl içinde, kütüphanelerle ilgili olarak ortaya konulan değişiklikler ve British Library

adlı ulusal kütüphaneler örgütünün oluşturulması sonucu, bölgesel toplu katalog çalışmaları değer kazanmış, bilgisayar - mikrofilm ikilisinin yarattığı olanaklar, kütüphanecilere fonksiyonel işbirliği ortamları yaratmıştır. Bu çalışmalar arasında en ilginç ve dünyaca kabul edilmiş olanı, 1969 yılında gerçekleştirilmiş olup, bugün tüm Britanya adalarında örnek bir toplu katalog çalışması olarak aynı alandaki yeni atılımlara ışık tutmaktadır. LASER adı ile bilinen bu örgüt, Londra Toplu Kataloğu (London Union Catalogue) ile Güneydoğu Bölgesel Kütüphane Sistemi'nin (South East Regional Library System) birleştirilmesi sonucu ortaya çıkmıştır. Fikir olarak 1961 yılında, İngiltere ve Wales kütüphanelerarası İşbirliği Çalışma Grubu tarafından ortaya atılan bu birleşme, ancak 1969 yılında gerçekleştirilmiştir. 27/

Projenin başlatıldığı yıllarda, Londra Toplu Kataloğu yazar adlarına göre düzenlenmiş 7,5 x 12,5 cm ebadında fiş katalog şeklinde, Güneydoğu Bölgesel Kütüphane Sistemi'nin toplu kataloğu ise, bir kısmı yazar adına, bir kısmı da İngiliz Millî Bibliyografyası'nın kullandığı seri numaralarına göre düzenlenmiş 12,5 x 20 cm boyutlarında yapraklardan oluşan defter katalog şeklinde idi. 28/

LASER, uluslararası standart kitap numaralarının (ISBN) yayın hayatında düzenli olarak kullanılmaya başladığını görüp bu sistemin yararlarını ortaya koyduktan sonra,

kullanılagelen normal künye düzeni yerine uluslararası standart kitap numaraları ile kütüphane kodlarından oluşan bir toplu katalog geliştirmeye karar verdi. 29/

İki bölgesel kütüphane sistemine ait toplu katalogların birleştirilmesi sonucu ortaya çıkan LASER adlı yeni bölgesel örgütün bugün halk ve resmi olmak üzere 100 civarında üye kütüphanesi vardır. Londra ile İngiltere'nin güney-doğusunda bulunan dokuz bölgenin, genellikle halk kütüphanelerinin oluşturduğu LASER, bu bölgelerde yaşayan yaklaşık 15 milyon kişiye hizmet vermektedir. 30/

Uluslararası standart kitap numaraları ile iştirakçi kütüphane kodlarının, klasik kitap künyesi ve kütüphane adresi yerine kullanıldığı bu sistem, bilgisayar ve mikrofilm ikilisinin sağladığı olanaklarla oldukça fonksiyonel bir toplu katalogun ucuz, kolay ve çabuk bir biçimde oluşturulmasına olanak sağlamıştır. İştirakçi kütüphanelerden, standart formlar üzerinde, kullanılan bilgisayar programına uygun olarak işlenmiş olarak gelen bilgilerin, her iki ayda, örgütün mevcut bilgi bankasına aktarılması, eski bilgilerle birleştirilip yazılması ve mikrofilme alınması, sistemin güncelliğini sağlayan önemli bir uygulama yöntemidir. 31/

Mekanizasyonun sağladığı bu güncellik, hazırlanan toplu kataloga fonksiyon ve kullanım kazandırmış, üye kütüphanelerden isteyenlere, yılda 22.90 sterlin (yaklaşık 700 TL)

karşılığı, bu aracı kütüphanelerinde bulundurma olanağını yaratmıştır. 32/

İngiltere'de çoğu kütüphaneler teleks ağı ile birbirlerine bağlanmışlardır. Ayrıca üye kütüphanelerin hemen hepsi LASER ile teleks bağlantısı kurabilmektedir. Herhangi bir okuyucunun aradığı kitap şayet 1970 ve daha sonraki yıllarda basılmış ise ve de başvurduğu kütüphanenin koleksiyonunda mevcut değilse, bibliyografyalardan, o kitaba ait uluslararası standart kitap numarası bulunup LASER'in numerik olarak hazırlanmış toplu katalogunda aranır ve kitap numarasının karşısında bulunan kütüphane kodları bir kağıda not edilir. Daha sonra, kodlar çözülür ve en yakın kütüphaneden başlayarak, 4-5 kütüphaneye, aranılan kitabın koleksiyonlarında olup olmadığı sorulur. Alınan olumlu cevaplar içinden en uygun kütüphane seçilip kitap istenir. 33/

Kütüphanelerarası ödünç kitap alış verişini bu denli kolaylaştıran, çabuklaştıran ve ucuzlatan bir sistemin öncüsü olan LASER toplu katalogunda, 1974 yılı ortalarında yaklaşık 1.5 milyonun üzerinde kitap numarası toplanmıştı. 34/ Yılda ortalama 700,000 ilavenin yapıldığı bu toplu katalog 35/ çok yakın bir gelecekte tüm İngiltere'nin yararlandığı bir araç biçimine dönüşebilir.

Günümüzde, İngiltere'de her kütüphanecinin çalışanlarına yakından izlediği LASER ve geliştirdiği toplu katalog sistemi, yakın bir gelecekte, tüm İngiltere ve hatta dünya-

nın birçok ülkesinde uygulanma olanağı bulacağı benzer. Daha şimdiden İngiltere'nin birçok bölgesinde bu yolda çalışmalar başlamış ve hatta uygulamaya geçilmiştir.^{36/} Bu arada Britanya Adaları'nın diğer bir ülkesi, İskoçya'da defter katalog biçiminde olan ve yılda yaklaşık 100,000 in üzerinde ilavenin yapıldığı ulusal toplu kataloğunu güncel tutabilmek amacıyla, 1 Nisan 1973 de LASER yöntemini uygulamaya başlamıştır. ^{37/}

Güney Afrika :

1969 yılında ISO nun (Uluslararası Standartlar Teşkilatı) uluslararası standart kitap numarasını (ISBN), yayın hayatında kullanılması gerekli bir "standart" olarak kabul etmesinden sonra, başta İngiltere olmak üzere, dünyanın birçok ülkesinde, kitabın bibliyografik kinyesi yerine kullanılabilen bu tanıttıcı numaralardan yararlanma yolları aranmaya başlandı. Güney Afrika Cumhuriyeti de bu ülkelerden biriydi.

1941 yılında Devlet Kütüphanesinde (State Library) örgütlenmiş bulunan Güney Afrika Toplu Kataloğu ^{38/} iştirakçi kütüphanelerin gönderdikleri 7.5 x 12.5 cm ölçüsündeki fişlerin tek bir alfabetik düzen içinde sıralanması ile her geçen gün biraz daha büyümekte idi. Kataloğun, 1961-1971 yılları arasında kalan 10 yıllık dönem içinde gösterdiği gelişmeye bakılacak olursa, gelecek yılların söz konusu kataloğu ne biçimde etkiliyeceği açıkça ortaya çıkar. Bu neden-

le, 10 yıllık gelişme grafiğini bir tablo olarak vermek beklenen etkiye açıklık getirmesi yönünden yararlıdır. 39/

<u>Yıl</u>	<u>İştirakçi kütüphane sayısı</u>	<u>İştirakçi kütüphanelerden gelen fiş sayısı</u>
1960	45	-
1967	106	348.000
1968	121	264.000
1969	141	276.000
1970	146	278.000
1971	153	310.000

Toplu kataloğun bu şekilde büyümesi ve iştirakçi kütüphanelerin sayısında görülen artış, birtakım sorunları da beraberinde getirdi. Örneğin, personel sorunu, para sorunu ve kataloglama kurallarında izlenen yöntemlerin değişik olması sorunu, toplu kataloğun sağlıklı bir biçimde büyüyüp hizmet vermesine olumsuz etkide bulunmağa başlamıştır. Bu durum yöneticileri harekete geçirdi ve çözüm yolu olarak Uluslararası Standart Kitap Numarası'nın (ISBN) kullanılması kabul edildi. 40/

Bu çözüm yolunun ortaya atılmasında ve kabul edilip uygulanmasında Devlet Kütüphanesi (State Library) müdürü Dr. H.J. Aschenborn'un büyük etkisi olduğu kuşkusuzdur. 1966 yılı Eylül ayında Hollanda'nın Delft kentinde yapılan IATUL (Dünya Teknik Üniversite Kütüphaneleri Derneği) seminerinde, Uluslararası Standart Kitap Numaraları hakkında

bilgi verilirken, Dr. H.J. Aschenborn o seminerde bulunanlar arasındaydı. O gün, o toplantıda, bu yeni gelişmeye duyduğu yakın ilgi, kuşkusuz Dr. H.J. Aschenborn'a ülkesinin kütüphanecilik sorunlarının çözümüyle ilgili yeni ufukların açılmasına olanak sağlamıştı. 41/

Uluslararası Standart Kitap Numaraları ile ilgili çalışmalar somutlaşıp 1970 yılında LASER tarafından kullanılmaya başlandıktan sonra, Dr. H.J. Aschenborn, LASER yetkilileri ile ilişki kurmuş ve söz konusu numaraların Ocak 1972 tarihinden itibaren Güney Afrika yayınevleri tarafından kullanılmasını sağlamıştır. 42/

Ülke çapında gerçekleştirilen bu çabalar sürdürülürken, 1971 yılı ortalarından itibaren iştirakçi kütüphanelerden, toplu katalog merkezine duyuracakları yeni aksesyonlar için Uluslararası Standart Kitap Numarasını kullanmaları ve bu bildirimini özel olarak hazırlanmış fişlerle yapmaları istendi. Gerçekten bazı kütüphaneler, bildirimlerini özel fişlerle yapmayı tercih ettiler. Bazıları ise katalog fişleri üzerine Uluslararası Standart Kitap Numarasını da ilave ederek gönderme yolunu seçtiler. 43/ Kütüphanelerden gelen fişler öncelikle ikiye ayrılıyordu. Uluslararası Standart Kitap Numarası olan fişler bilgisayar merkezine gönderiliyor, sözkonusu numara verilmemiş fişler ise eski toplu kataloga yerleştiriliyordu. 44/ Bu düzen içinde gelişen toplu katalogun yeni ünitesi, Uluslararası Standart Kitap

Numarası ve iştirakçi kütüphanelere verilen kod ikilisinin kullanımıyla günden güne büyüyordu. Kullanımı artırmak için de, gelişen bu ikinci ünite, bilgisayar - mikrofiş ikilisinin sağladığı teknik olanaklarla çoğaltılıp isteyen kütüphanelere dağıtılıyordu.

Daha önce tek bir merkezde geliştirilen Güney Afrika kitap toplu kataloğu, mikrofiş tekniği ile çoğaltılıp kütüphanelere dağıtıldıktan sonra merkeze yapılan başvurular özellikle 1970 den sonraki yayınlar için oldukça azalmış ve kütüphaneler kendi aralarında ödünç kitap alışverişini yürütme yoluna gitmişlerdir. LASER'in kaset mikrofilm kullanarak geliştirdiği toplu katalog, Güney Afrika'da mikrofiş biçiminde kendisini göstermiş ve Uluslararası Standart Kitap Numarası bir kez daha olumlu bir kullanım alanı bulmuştur.

Uluslararası Toplu Katalog Çalışmaları :

Özellikle İkinci Dünya Savaşından sonra, gereksinmelerin doğurduğu bir nedene bağlı olarak, hemen dünyanın birçok ülkesinde girişilen toplu katalog örgütlenme çabaları, değişik biçimlerde kendisini göstermiştir. Kimi ülkeler, çalışmalarında klasik yöntemleri uygularken, kimi ülkeler de, olanaklarının elverdiği ölçüde, mekanizasyona gitme yolunu tercih etmişler ve toplu kataloglarını, mikrofiş ya da mikrofilm tekniklerini kullanarak çoğaltma yoluna gitmişlerdir.

Bu arada uluslararası kurumların, evrensel düzeyde toplu katalog çalışmasını da önerdikleri ve hatta bu konuda girişimlere başladıkları görülmüştür. Örneğin, UNISIST ve AGRIS bu konuda örnek olarak gösterilebilecek evrensel çabalara yönettirmiş sistemler arasında bir hayli tanınmış olanlarıdır. Diğer taraftan, evrensel girişimlerin gerçekleşmesini beklemeden, bölgesel düzeyde atılımlar yapan ülkeler de yok değildir. Bunlar arasında, görüş olarak başlangıç 1969 yılına kadar inen, İskandinav ülkeleri süreli yayınlar toplu katalog çalışması, "NOSP Projesi" adı altında, çok yakın bir gelecekte hizmete açılacaktır. İsveç, Norveç, Danimarka ve Finlandiya ülkelerini içine alan NOSP projesi, sözkonusu ülkelerin kütüphanelerinde mevcut süreli yayınların toplu katalogunu belli bir sistem içinde hazırlama ve yayma amacını gütmektedir. 45, 46/

Gerek süreli yayınların, gerekse diğer dokümanların sayıca artmaları ve bu artışın gerektirdiği satınalma ve saklama gücünün hiçbir kütüphanede bulunmaması, ulusal ve uluslararası düzeyde toplu katalog çalışmalarına olanak hazırlamıştır. Koşullar ne olursa olsun, ne kadar geç kalırsa kalınsın, günün birinde ülkeler, güçlerinin elverdiği ölçüde toplu katalog çalışmalarına gitme gereğini duyacaklardır. Uluslararası standart yöntemlerin kütüphaneler tarafından uygulanması iyi bir haberleşmeye olanak hazırlayacak ve uluslararası işbirliği konusunda ileri aşamalar yapılacaktır. 1966 sonbaharında Hollanda'nın Delft kentinde

yapılan Birinci IATUL toplantısında ortaya atıldığı gibi, belki de Uluslararası Standart Kitap Numarası (ISBN), kütüphanelerarası işbirliği alanlarında oldukça büyük rol oynayacak ve evrensel olmasa bile, bölgesel düzeyde birçok toplu kataloğun gerçekleşmesini sağlayan neden olacaktır.

IV. BÖLÜMÜN
DİPNOTLARI

- 1/ Brummel, y.a.g.e., s.14.
- 2/ Berthold, Arthur Benedict, Directory of Union Catalogs in the United States. Chicago : ALA, 1942, s. 351.
- 3/ Carnovsky, Leon, "Gli Union Catalogues negli Stati Uniti d'America". Accademie e Biblioteche d'Italia, 20 : 137-38, (1952).
- 4/ Kraus, Joe W., "Prologue to Library Cooperation", Library Trends, 24 : 174 (Ekim 1975).
- 5/ Berthold, y.a.g.e., ss. 356-57.
- 6/ Berthold, y.a.g.e., ss. 368-69.
- 7/ Berthold, y.a.g.e., ss. 384-85.
- 8/ "Baltimore's Microfilm Catalog Opens Co-op Possibilities". Library Journal, 100 : 2088 (15 Kasım 1975).
- 9/ Merritt, y.a.g.m., s.10.
- 10/ Smith, Patricia, "Texas Numeric Register Aids in Search for Books". Texas Libraries, 35 : 134-43 (Sonbahar 1973).
- 11/ Hitt, Reymond, "Evaluation of the Numeric Register". Texas Libraries, 36 : 84-89 (Yaz 1974).
- 12/ Baltimore's Microfilm Catalog y.a.g.e., s. 2088.

- 13/ Plotnik, Art, "OCLC for You and Me? A Humanized Anatomy for Beginners". American Libraries, 7 : 261 (Mayıs 1976).
- 14/ Plotnik Art, "The Impact of OCLC". American Libraries, 7 : 271 (Mayıs 1976).
- 15/ Markuson, Barbara Evans, "The Ohio College Library Center System : a Study of Factors Affecting the Adaptation of Libraries to On-Line Networks". Library Technology Reports, 12 : 13 (Ocal 1976).
- 16/ a.g.e., s. 13.
- 17/ Bu bilgi Ankara'da, Amerikan Kütüphanesi Müdürü, Esin Solakoğlu'ndan 4 Temmuz 1977 tarihinde alınmıştır.
- 18/ Plotnik, OCLC For You and me ... y.a.g.e., s. 263.
- 19/ Brummel, L. "The (General) Union Catalogues in the Netherlands". LIBRI, 1 : 201 (1951).
- 20/ Jonge, A.A. de, "Vijftig jaar centrale catalogi". OPEN, 4 : 143 (Mart 1952).
- 21/ Brummel, y.a.g.m., s. 202.
- 22/ Aybaş, O. Tekin, "Technical University Library of Delft, 1962", (Basılmamış Kütüphane Raporu, Technical University of Delft, 1962), s. 140.
- 23/ Jonge, y.a.g.m., s. 147.
- 24/ Pleister, Jean M., "Cooperation in England". Library Trends, 24 : 417 (Ekim 1975).

- 25/ Brummel, Toplu Kataloglar s. 11.
- 26/ LASER (London and South Eastern Library Region).
Annual Report, 1969-1970. London : LASER, 1970, s.10.
- 27/ Bourne, Ross, "Computers in the Regional Library Bureaux".
Library Association Record, 75 : 238 (Aralık 1973).
- 28/ Plaister, Jean, "No laws for LASER". Library World,
72 : 238 (Haziran 1971).
- 29/ Gann, P.D., "National Data Bank : the LASER Project and
its Local and National Applications". Assistant
Librarian, 66 : 10 (Ocak 1973).
- 30/ Plaister, Jean M., "International Standard Book Numbers:
Applications; the LASER System". International Cata-
loguing, 2 : 4 (Nisan 1973).
- 31/ Bu çalışmanın yazarı, 1972 ve 1973 yıllarında LASER'i
önce konuk, sonra görevli olarak ziyaret edip bilgi top-
lamıştır.
- 32/ Plaister, Jean M., "ISBN in Inter-Library Lending Systems
in the United Kingdom". ISEN Review, 1 : 39 (Temmuz
1977).
- 33/ Tez yazarının 1973 yazında, Londra'da Lambeth Bölge Halk
Kütüphanelerinde çalıştığı sıralarda uygulanan sistem.
- 34/ "The LASER System". International Cataloguing, 3 :
6 (Temmuz 1974).

- 35/ Plaister, International Standard Book numbers ,...
y.a.g.m., s.4.
- 36/ Petrie, y.a.g.m., ss. 5-8.
- 37/ Thornton, Pamela, "The Computerised Scottish Union Catalogue". SLA News, N° 116 : 283 (Temmuz 1973).
- 38/ Güney Afrika Toplu Kataloğu, sözü edilen ülkenin kütüphanecilik literatüründe müşterek katalog (Joint Catalogue) olarak geçmektedir.
- 39/ Aschenborn, H.J., "SA UNICAT : The Union Catalogue of Monographs in South African Libraries on Microfiche". South African Libraries, 41 : 53 (Ekin 1973).
- 40/ a.g.m., s. 54.
- 41/ Bu çalışmanın yürütücüsü, Dr. H.J. Aschenborn ile birinci IATUL seminerinde tanışmış ve kendisinin ISBN'e duyduğu yakın ilgiye şahit olmuştur.
- 42/ "S.A. UNICAT : Summary of Dr. H.J. Aschenborn's Report on the New Union Catalogue of Monographs in South African Libraries". International Cataloguing, 2 : 5 (Nisan 1973).
- 43/ Haag, D.E. Unitised Systems as a Solution for Decentralising the South African Joint Catalogue on Monographs, 19.5.1976. (Güney Afrika Toplu Kataloğunun 1941-1975 yılları arasındaki durumunu yansıtan rapor).

44/ Aschenborn, y.a.g.m., ss. 55-56.

45/ Bernhardt, y.a.g.m., ss. 11-17.

46/ Bernhardt, Børge, "A union Catalogue of Serials in
Scandinavian Libraries". LIBRI, 25 : 1-12 (Mart 1975).

V. B Ö L Ü M

TÜRKİYE'DE CUMHURİYET DÖNEMİNDE GİRİŞİLEN TOPLU KATALOG DENEMELERİ

Gerek Birinci Dünya, gerekse Kurtuluş Savaşlarının verdiği yorgunluk ve yarattığı ortam, kütüphanelere verilen önemi azaltmış ve bu ilgisizlik belki de yüzlerce nadir eserin kütüphanelerinizden kaybolmasına neden olmuştur. Bu arada toplu katalog girişimleri de ister istemez durmuş ve bir zamanlar Batılı gezginlerin hayranlıklarını gizleyemediği Türkiye kütüphaneleriyle fazla ilgilenilmemiştir.

Cumhuriyetin kurulup, normal yaşantının sağlanmasından sonra, kütüphane sorunlarına eğilme gereği hissedilmiş ve bu konuda bir takım çalışmalar yapılmıştır. Kütüphane sorunlarının çözümü ile ilgili bu girişimlerden bir kısmı da toplu katalog konusunu içermektedir. Cumhuriyet döneminde ilk kez 1935 yılında başlatılan toplu katalog denemeleri günümüzde de sürdürülmektedir. Bu denemeleri daha yakından tanımak ve değerlendirmek açısından gruplar halinde ele almakta yarar vardır.

M.E.B. Kütüphaneler Tasnif Komisyonu'nun Girişimleri :

İstanbul'daki kütüphanelerin bir zamanlar basılmış olan kataloglarının artık fonksiyonel olmadığı, eski kataloglarda yer alan kitapların kütüphane koleksiyonlarında bulunmayışı dikkati çekmiş ve İstanbul kütüphanelerinde bulunan yazma eserlerin bilimsel kataloglarını hazırlamak üzere çalışmalarına başlanmıştır. İlk girişim Millî Eğitim Bakanlığı'ndan gelmiş 1927 de "Kütüphaneler Tasnif Komisyonu" kurulmuştur. Bu komisyon altı ay kadar çalıştıktan sonra görevine ara vermiş ve sekiz yıllık bir aradan sonra, 2 Mart 1935 de yeniden toplanabilmiştir. Komisyonun hazırladığı kataloglar Millî Eğitim Bakanlığına bağlı olan "Kütüphaneler Müdürlüğüne" 1943 den sonra yayınlanmağa başlanmıştır. 1/

İstanbul kütüphanelerinde bulunan belli konulardaki yazma eserlerin toplu katalogu niteliğini taşıyan bu çalışmalardan günümüze kadar yayınlanmış olanları şunlardır : 2/

İstanbul Kütüphaneleri Tarih-Coğrafya Yazmaları Katalogları : 1. Türkçe Tarih Yazmaları. I-II Fasikül. Haz. Maarif Vekilliği, Kütüphaneler Müdürlüğü Tasnif Komisyonu. İstanbul : Millî Eğitim Basımevi, 1943-1962. "Katalogun ismi 4. fasiküle kadar 'İstanbul Kütüphaneleri' bundan sonra 'İstanbul Kitaplıkları' şeklindedir".

1943 yılında yayınlanmağa başlayan katalogun 1962 yılına kadar sadece "Türkçe Tarih Yazmaları" bölümü yayınlanabilmiş olup diğer bölümleri konusunda kesin bir bilgi sapt-

namamıştır. Yayınlanan "Türkçe Tarih Yazmaları" bölümünde 11 ana bölümden oluşan bir konu ayırımı yapılmış ve her konu altında mevcut yazmalar yazar adına göre alfabetik olarak dizilirken her yazma hakkında açıklayıcı bilgi verilmiştir. Ayrıca yazmaların bulunduğu İstanbul kütüphanelerinin isimleri ve eserlerin yer numaraları da kataloğa ilave edilerek toplu katalog niteliği kazandırılmıştır.

İstanbul Kitaplıkları Türkçe Yazma Divanlar Kataloğu, 4c.

Haz. Millî Eğitim Bakanlığı Kitaplıklar Müdürlüğü Tasnif Komisyonu. İstanbul : Millî Eğitim Basımevi, 1947-1969. Çalışmanın yapıldığı dönemde, İstanbul'da Millî Eğitim Bakanlığına bağlı olan genel kütüphanelerle, müze kütüphanelerinde ve İstanbul Üniversitesi Kütüphanesinde bulunan yazma divanları içeren katalogda, eserlerin bulunduğu kütüphane adları ve yer numaraları verilmektedir.

İstanbul Kütüphaneleri Türkçe Hamseler Kataloğu. Haz.

Nail Tuman. İstanbul : Millî Eğitim Basımevi, 1961, 196s. Eserde, İstanbul kütüphanelerinde bulunan Türkçe hamseler önce tanıtılmakta, arkasından da, İstanbul'un hangi kütüphanelerinde hangi numarada bulunduğu gösterilmektedir.

Millî Kütüphanenin Ulusal Toplu Katalog Çalışması :

Cumhuriyet döneminde, ulusal düzeyde ilk toplu katalog girişimi Millî Kütüphane tarafından 1953 yılında yapılmış olup, Bibliyografya Enstitüsü'nün 1955 yılında 6568 sayılı kanun ile resmen kurulmasından sonra ^{3/} bu görev Bibliyog-

rafya Enstitüsüne verilmiştir. Yabancı Dil Eserler Toplu Kataloğu adı ile anılan bu çalışma, Türkiye kütüphanelerine giren yurt dışında yayınlanmış bütün yabancı dil kitapların hangi kütüphanelerde bulunduğunu göstermek amacıyla başlatılmıştır. 1953 yılında kütüphanelerden gelen fişlerin birikimi ile başlayan çalışma 1954 yılından itibaren dört sene süre ile Yabancı Dil Eserler Bülteni, Türkiye Kütüphanelerine En Son Giren Yabancı Memleketlerde Yayınlanmış Eserlerin Sistematik Listesi, adı altında yayınlanmış, daha sonra basımından vazgeçilmiştir. Şu anda, 1953 yılından bu yana iştirakçi kütüphaneler tarafından gönderilen fişler yazar adına göre, alfabetik olarak düzenlenmektedir. Tek sorunlu personeli 1976 da emekliye ayrıldıktan sonra, Bibliyografya Enstitüsü elemanlarının boş zamanları oldukça ilgilenebildikleri bu ulusal toplu katalog, fiziksel olanaksızlık ve eleman yokluğu yüzünden dört ayrı dizinde (1954-1971 dizini; 1972-1975 dizini, 1976 ve 1977 fişlerinin bulunduğu karton kutular) ulaşılması ve kullanımını türlü zorluklar doğuran bir ortamda ilgi beklemektedir.

Başlangıçta Ankara'dan 40, İstanbul'dan 54 olmak üzere 94 kütüphanenin iştirak ettiği "Yabancı Dil Eserler Toplu Kataloğu"na zamanla ilgi azalmış ve 1972 yılında bir çözüm olarak, toplu katalogların kütüphanecilik ve bilgi akımı yönünden önemini gözönünde tutan Enstitü, 558 kütüphaneye yazı göndererek sözü edilen toplu katalog projesine katılmalarını istemiştir. Kütüphanelerin hepsinden henüz

cevap alınamamıştır. Ancak alınan cevapların çoğunluğunun olumlu olması, çalışmanın başarıya ulaşacağı ümidini artırmaktadır. 4/

1977 yılı itibariyle iştirakçi kütüphane sayısının 220 olduğunun saptandığı bir defterden 5/ ayrıca 1972-1977 yılları arasında toplu kataloğa katılma oranını da ortaya koyan, aşağıdaki tablo yapılmıştır:

220 İştirakçi kütüphaneden, Toplu Kataloğa
1972-1977 Yılları Arasında Fiş Gönderenlerin
Sayısı

Yıl	Fiş Gönderen Kütüphane Sayısı
1972	40
1973	70
1974	27
1975	21
1976	16
1977	11

Toplu Tıp Katalog Girişimi :

Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi, İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi, Gülhane Askeri Tıp Akademisi ve Hacettepe Tıp Merkezi kütüphanelerini temsilen katılan yedi kütüphaneden oluşan bir komisyon, ilk toplantısını 3-4 Ekim 1962 tarihlerinde Hacettepe Tıp Merkezinde yapmış ve toplantıda tıp kütüphanelerinin ortak sorunları görüşülürken toplu katalog konusu da ele alınmış ve bu konuda :

"Kütüphaneler arası ödünç verme sisteminin verimli olarak çalışabilmesi için, bir toplu tıp kataloğunun tesisine; bu kataloğun en az yılda bir defa revizyondan geçirilmesine ve listenin basılarak bütün tıp kütüphanelerine dağıtılmasına". 6/

karar verilmiştir.

Oldukça ilginç ve bilinçli olan bu girişim için daha küçük çapta ikinci bir toplantı yapılmış ve 1962 yılının sonlarına rastlayan bu toplantıya, o zamanlar Hacettepe Tıp Merkezi Kütüphanesinin Müdürü İlhan Kum, bize de katılma olanağını sağlamışlardı. Toplu kataloğun teknik sorunları üzerinde durulan bu toplantıdan sonra, sözü edilen girişim uygulanma alanına konmuş ve süreli yayınlar üzerine hazırlanan toplu katalog, Hacettepe kütüphanesinde bir hayli zaman kullanılmıştır. 7/

Süreli Yayınlar Toplu Katalog Çalışmaları :

Günümüz bilim adamı ve araştırmacısı için oldukça büyük değeri olan süreli yayınların sayısı her geçen gün artmaktadır. Sayısal artışın yanında kullanım ihtiyacının da aynı oranda artması, süreli yayın koleksiyonu yapanlara hem parasal hem de fiziksel bir takım sorunlar getirmekte gecikmemiştir. Bu sorunlara en kısa yoldan çözüm yolları arayan uluslar ve hatta uluslararası örgütler, kütüphanelerarası işbirliği olanaklarından yararlanmayı düşünmüşler ve süreli yayınlar toplu katalogları düzenleme yoluna gitmişlerdir. Ülkemizde bu konuda başlatılan bir takım

girişinler olmuştur ve olmaktadır. Bu girişimleri düzenleyen kurumlar arasında Millî Kütüphane, TÜRDOK ve bazı üniversiteler vardır. Her kurumun çabası teker teker ele alınacak olursa kronolojik yönden Millî Kütüphane başta gelir.

1. Millî Kütüphanenin Girişimleri :

1.a. Türkiye Kütüphanelerinde Mevcut Yabancı Dil Süreli Yayınlar Toplu Kataloğu : 1953 Yılında "Yabancı Dil Eserler Toplu Kataloğu" ile birlikte başlatılan bu çalışmada izlenen yönteme göre,

"Türkiye'nin belli başlı kütüphaneleri kendilerinde mevcut yabancı dil süreli yayınların fişlerini Millî Kütüphane Bibliyografya Enstitüsüne göndermişlerdir. Enstitü bu fişler üzerinde bazı işlemler yaptıktan sonra çalışmaya katılan her kütüphane için bir takım olmak üzere bütün fişleri çoğaltmış ve bu kütüphanelere göndermiştir. Böylece her kütüphanenin eline işbirliği yapan bütün kütüphanelerde bulunan eserlerin fişleri geçmiştir. Enstitü kendisi için biri alfabetik diğeri konularına göre olmak üzere iki katalog hazırlamıştır. Kütüphaneler koleksiyonlarında meydana gelecek değişiklikleri Enstitüye bildirmeye devam edemedikleri için bu katalog sürekli olamamış ve bir süre sonra çalışmalar durdurulmuştur." 8/

Oldukça bilinçli olan bu girişin, iştirakçi kütüphanelerin, yürütülmek istenilen projeye ilgisiz kalmaları ve koleksiyon durumlarını zamanında ve sürekli olarak bildirmemeleri sonucu, başlatıldıktan kısa bir süre sonra

durdurulmuştur. Toplanan fişler Millî Kütüphanenin de-
sunda muhafaza edilmektedir. 9/

1.b. Eski Harfli Türkçe Süreli Yayınların Toplu Kataloğu :

Millî Kütüphane ile Ankara ve İstanbul kütüphanelerinde
bulunan eski harfli Türkçe gazete ve dergilerin, ayrıca
diğer periyodiklerin, bibliyografik künyelerini içeren bu
katalogun muvakkat basımı, Millî Kütüphanenin 15. kuruluş
yılıni tamamlayışı hatırası olarak 1963 yılında yayınlan-
mıştır. Millî Kütüphane Cilt ve Basım Atölyesinde teksir
halinde basılan katalog 374 yapraktır. Ülkemizde ilk bası-
lı eserin verildiği 1729 tarihinden, Latin harflerinin ka-
bulüne kadar (1928) olan süre içinde, Türkiye'de yayın-
lanmış süreli yayınların toplu kataloğu niteliğinde olan
bu çalışma, aşağıdaki kütüphanelerin koleksiyonlarını
kapsamaktadır :

Millî Kütüphane
Büyük Millet Meclisi Kütüphanesi
Ankara İl Halk Kütüphanesi
Türk İnkilâp Tarihi Enstitüsü Kütüphanesi
A.Ü. D.T.C.F. Kütüphanesi
İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi
İstanbul Millet Kütüphanesi
Hakkı Tarık Us Kütüphanesi
İstanbul Belediye Kütüphanesi
Beyazıt Devlet Kütüphanesi

Bunlara ilâveten bir Fransız Kurumu olan "Centre
Russe de l'Ecole Pratique des Hautes Etudes" deki koleksi-

yonların künyeleri de muvakkat katalogda yer almıştır. 10/

2. Tıp ve Veteriner Toplu Katalogu :

1963 yılında gerçekleşen ve gerçekleştiği yerde bırakılan diğer bir süreli yayınlar toplu katalog girişimi de Ankara Üniversitesi, Veteriner Fakültesi kütüphane yöneticileri tarafından denenmiştir. Ankara'nın konuyla ilgili kütüphanelerinde bulunan süreli yayınları kapsamına alan çalışma, bir listeden öteye gidememiş ve derlenen bilgiler bir kez yayınlandıktan sonra yenileme yoluna gidilmediği için değerini yitirmiştir. Sekiz kütüphanenin süreli yayın koleksiyonlarınının saptanması sonucu yayınlanan liste, Tıp ve Veteriner Toplu Katalogu, 1963 11/ adını taşımakta olup, şu anda, toplu kataloga dahil edilmiş kütüphanelerin 1963 yılındaki süreli yayın koleksiyon durumunu gösteren bir belgeden öte hiçbir değeri yoktur.

Konu bazında hazırlanmış olan Tıp ve Veteriner Toplu Katalogu, yayınlandığı 1963 yılında, kapsamına giren sekiz kütüphanede mevcut, konuyla ilgili 561 dergiyi içermektedir. Dergiler, alfabetik bir düzen içinde verilirken, mevcut sayıları ve hangi kütüphanelerde buldukları da gösterilmiştir.

3. TÜRDOK'un Toplu Katalog Çalışmaları :

Ülkemiz ataştırmacılarına, bilim adamları ve sanayicilere, bilimsel ve teknolojik alanlardaki yenilikleri izleme, araş-

tırmaları sırasında gereksindikleri belgeleri sağlama ve araştırma çabalarında tekrarı önleme amacıyla yayın taramaları yapma olanaklarını yaratmak için kurulan TÜRDOK'a, anılan çalışmalarını en süratli ve en az masraflı bir biçimde yürütebilmesi için ^{12/} TBTAK Bilim Kurulu, 10 Aralık 1966 gün ve 51 sayılı toplantısında büyük şehirlerin süreli yayınlar toplu kataloglarını hazırlama kararını alırken ^{13/} bunlarla ilgili görev ve yetkiyi de TÜRDOK'a vermiştir.

TÜRDOK, kendisine verilen bu yetki ve sorumluluğun ışığı altında, ilk kez Ankara kütüphanelerinde bulunan süreli yayınların bir toplu katalogunu hazırlamak için, kütüphanelerle yazışmış ve onlardan mevcut koleksiyonlarını TÜRDOK'a bildirmelerini istemiştir. İlginin azlığı ve gönderilen bilginin her türlü standardizasyondan uzak oluşu, bu girişimin başarısızlıkla neticelenmesine neden olmuş ve yöneticileri daha etkin atılımlara yöneltmiştir. Girişimlerin sonuca ulaşması açısından, çalışmaların proje biçimine dönüştürülmesi kararlaştırılmış ve bir ekip çalışması üzerinde görüş birliğine varılmıştır. Ulaşılan bu sonucun ışığı altında TÜRDOK, büyük şehirlerin süreli yayınlar toplu kataloglarını hazırlama işine hız vermiş ve aşağıdaki girişimleriyle Türkiye'de toplu katalog konusunda ileri aşamalar yapmıştır.

3.a. Ankara Bilimsel ve Teknik Süreli Yayınlar Toplu Kataloğu, 1968 : Büyük şehirlerin süreli yayınlar toplu kataloglarını hazırlama projesinin ilki olan bu çalışma Ankara'da bulunan üniversite, resmi kurum ve diğer belli başlı araştırma kütüphanelerinden 144 ünü kapsamına almakta ve bu kütüphanelerde yer alan bilimsel ve teknik süreli yayınları içermektedir. Doç. Dr. Berin Yurdadoğ'un yürütücülüğünü üstlendiği bu proje, 27 Nisan 1968 tarihinde onaylanarak 1 Haziran 1968 tarihinde başlatılmış ve yedi aylık bir ekip çalışması sonunda 31 Aralık 1968 tarihinde sonuçlandırılmıştır. 14/

1968 yılı sonunda 10,380 TL 15/ harcanarak gerçekleştirilen bu girişim, ancak 1971 yılında bastırılabilmiş ve Türkiye'nin bütün kütüphaneleri ile araştırma kurumlarına ücretsiz olarak dağıtılmıştır. Toplam 346 sayfa olan bu çalışmada, süreli yayınlar alfabetik bir düzen içinde verilmiş ve ayrıca, hangi kütüphanelerde hangi sayıların bulunduğu gösterilmiştir.

3 b İstanbul Bilimsel ve Teknik Süreli Yayınlar Toplu Kataloğu, 1971 : Büyük şehirlerin süreli yayınlar toplu kataloglarını hazırlamayı amaçlıyan TÜRDOK projesinin ikincisi olan İstanbul Bilimsel ve Teknik Süreli Yayınlar Toplu Kataloğu'nun hazırlanması için ilk temas İstanbul Üniversitesi, Tıp Fakültesi kütüphanecilerinden Nazan Haseki ile 1969 yılında yapılmış, 16/ onay alınmış ve 50.000

liralık ödenek ayrılarak Mart 1970 tarihinde projenin başlatılması kararlaştırılmıştır. Ne var ki, Nazan Haseki'nin Mart 1971 tarihinde projeyi yürütmekten vazgeçtiğini bildirmesi 17/ üzerine, bu görev 12 Mayıs 1971 de Dr. Jale Baysal'a verilmiştir. 18/

Proje yürütücüsü başkanlığında dört kişilik bir ekibin, 15.7.1971 de başlattığı proje toplam 57,950 liraya mal olmuş ve 7 Eylül 1972 de tamamlanmıştır.

Çoğunlukla üniversite kütüphanelerini kapsama alan çalışma, toplam 100 kütüphanenin bilimsel ve teknik konulardaki süreli yayın koleksiyonlarını içermektedir, Düzen olarak Ankara Bilimsel ve Teknik Süreli Yayınlar Toplu kataloğu ile aynı olan çalışma hazırlanırken, kapsamı içine giren kütüphaneler, ekip elemanları tarafından ziyaret edilmiş ve daha önce hazırlanmış basılı formlar şahsen bu elemanlar tarafından doldurulmuştur. Toplam 374 sayfa olan toplu katalog 1972 yılında basılmış ve Türkiye'nin tüm kütüphanelerine ücretsiz dağıtılmıştır.

3.c. Ankara Bilimsel ve Teknik Süreli Yayınlar Toplu

Kataloğu, 1971 : İlki 1968 yılında hazırlanıp 1971 yılında basılmış olan Ankara Bilimsel ve Teknik Süreli Yayınlar Toplu Kataloğu, geniş bir kullanım alanı bulmuş, kütüphaneci ve araştırmacılardan büyük ilgi görmüştür. Bu arada, TÜRDOK, üstlendiği görevlerden olan araştırmacılara ve bilim adamlarına en ucuz ve ne çabuk biçimde belge sağ

lama fonksiyonunu yerine getirebilmek için, Ankara kütüphanelerinde bulunan süreli yayın koleksiyonlarını kullanmağa başlamış ve hazırlanan toplu katalog, bir koleksiyon saptama aracı olarak değer kazanmıştır. Katalogun hazırlandığı 1968 yılından 1971 yılına kadar geçen süre içinde kapsamı içine giren kütüphanelerde, süreli yayın koleksiyonları açısından, meydana gelen değişiklikleri izleme olanağı bulunmadığı için aynı toplu katalogu genişletilmiş ve güncelleştirilmiş olarak yeniden hazırlatıp basmayı planlayan TÜRDOK, bu kez proje yürütücülüğü görevini ODTÜ Kütüphane Md. Yd. Hilmi Çelik'e vermiş olup, 15 Şubat 1972 de başlayan çalışmalar, 15 Şubat 1973 tarihinde sonuçlanmış ve toplam 56,490 liraya malolmuştur. 19/

Düzen ve hazırlanış yönünden daha önce yapılan çalışmayla aynı olan 1971 Ankara Toplu Katalogu, bu kez kapsam ve hacim yönünden büyümüş, 165 kütüphanede yer alan süreli yayın koleksiyonları ancak 588 sayfada sunulabilmiştir.

3.d. Ankara Süreli Yayınlar Toplu Katalogu, 1977 :

Daha önce iki kez Ankara Bilimsel ve Teknik Süreli Yayınlar Toplu Katalogu'nu (1968, 1971) hazırlatıp yayınlayan TÜRDOK, bu kez aynı çalışmanın konu kapsamını genişletmiş ve sosyal bilimler konusundaki süreli yayınları da içeriğine almayı planlamıştır. Hacettepe Üniversitesi Bilgi İşlem Merkezi Müdür Yardımcısı Ersay Gürsoy'un proje yürü-

tücülüğünü üstlendiği bu çalışma, 1 Mayıs 1976 tarihinde başlamış ve tamamlanarak Aralık 1977 de yayınlanmıştır. Proje, baskı masrafları hariç, yaklaşık 200,000 liraya mal olmuştur.

Bilgisayara dayalı olarak ilk kez ortaya konulan söz konusu toplu katalog çalışmasında ileri düzeyde bilgi işlem teknikleri ve uzmanlığı kullanılmıştır. Ayrıca, gelecek yıllarda, bu çalışmayı daha geniş bir coğrafi alana yaymak için şimdiden, her türlü teknik düzenleme yapılmıştır. Ankara'nın 148 kütüphanesinde bulunan 14607 süreli yayının yer aldığı, Ankara Süreli Yayınlar Toplu Kataloğu, 1977, görünüm olarak 1973 yılında basımı yapılmış olan Ankara Bilimsel ve Teknik Süreli Yayınlar Toplu Kataloğu' na benzer biçimde hazırlanmıştır. Aradaki önemli fark, bu çalışmanın bilgisayara dayalı olarak yürütülmüş olması ve basım nüshalarının bilgisayardan alınmış olmasıdır. Daha önceki çalışmalar geleneksel yöntemler kullanılarak yapıldığı için katalog bilgileri, basım nüshası elde edildikten sonra, değişik amaçlar için kullanıma elverişli olmayan bir ortamda, kağıt üzerinde saklanıyor ve baskı işi tamamlandıktan sonra bir daha kullanılmıyordu. Oysa, bu son çalışmada, aynı bilgilerin disk ve mıknatıslı şerit gibi, bilgisayarın tekrar okuyabileceği bir biçimde saklanması, derlenen bilgilere bir hareket kazandırmıştır. Böylelikle, toplu katalogun güncelleştirilmesi de kolaylaştırılmıştır. ^{21/}

Sürekli yayın adına göre alfabetik düzende olan toplu katalogda, yayına sahip olan kütüphaneler de kodlarına göre sıralanmışlardır. Her yayın aşağıda gösterilen bilgileri kapsamakta olup, katalogda yer alan bilgiler, kütüphanelerden Mayıs-Ekim 1976 döneminde toplanmıştır. 22/

1. Yayının adı
2. Yayının sıra numarası (Dergi numarası)
3. Yayınlandığı yer
4. Yayınlanmağa başladığı tarih
5. Yayın sıklığı
6. Yayına sahip olan kütüphanenin kodu
7. Koleksiyonda eksik olarak bulunan yıllar
8. Koleksiyonda tam olarak bulunan yıllar
9. Koleksiyonda tam olarak devam eden yıllar
10. Yayına sahip olan diğer kütüphaneler ve koleksiyonları

Biçim ve sunuş olarak, gelişmiş ülkelerde görülen sürekli yayın toplu kataloglarından bir ayrıcalığı olmayan bu çalışma, proje yürütücüsünün de, toplu katalogun önsözünde değindiği gibi, daha geniş bir coğrafi alana yayılması gerçekleşirse 23/, yerel olan bu çalışmanın ulusal düzeye dönüştürülmesi kolayca gerçekleşebilir.

Bu çalışmanın yenilenmesi söz konusu olduğunda, bilgi kodlama formuna, iştirakçi kütüphanelere koleksiyonlarını ödünç verip vermeyecekleri ve fotokopi olanağı sağlayıp sağlamadıkları sorulacak olursa katalogun yararı ve kullanımını bir hayli artar.

3.e. İzmir Bilimsel ve Teknik Süreli Yayınlar Toplu Katalog Çalışması : Ege Üniversitesi, Tıp Fakültesi Kütüphanecilerinden Meral Güçlü'nün yürütücülüğünü yaptığı bu proje Eylül 1976 tarihinde başlamıştır. Yaklaşık 80,000 liraya çıkacağı tahmin edilen projenin 24/ yürütücüsü ile Aralık 1977 başında Ankara'da yapılan görüşmede, çalışmaların tamamlanmak üzere olduğu öğrenilmiştir.

Genellikle Ege Üniversitesi kütüphanelerini kapsamına alacak olan çalışmaya ayrıca İzmir'in diğer araştırma kütüphanelerinin de dahil edilmesi düşünülmüştür. İzmir Bilimsel ve Teknik Süreli Yayınlar Toplu Katalogu'nun da hazırlanması ile TÜRDOK, büyük şehirlerin süreli yayınlar toplu katalogunu hazırlama girişiminde üçüncü aşamayı da tamamlamış olacaktır. Belki yakın bir gelecekte bu yerel girişimler birleştirilip ulusal düzeyde bir çalışmaya yönelinecektir.

Kişisel Toplu Katalog Girişimleri :

Daha çok basılı listeler biçiminde ve bibliyografya niteliğinde olan bu çalışmalar Türk kültür yaşantısında isim yapmış kişileri ya da tarihi konuları içermektedir. Yerli ve yabancı bilim adamları için büyük değerleri olduğuna inandığımız bu çalışmalar hiçbir literatürde "toplu katalog" ya da "toplu liste" adıyla anılmamış olmasına rağmen, biz bu çalışmalarını toplu kataloglardan soyutlamak istemiyoruz. Gerek kapsamına giren konulardaki eserlerin bibliyografik

künyelerini vermesi, gerekse bu eserlerin yer aldığı kütüphane adlarının belirtilmesi, bu çalışmalara mutlak bir "toplu katalog" görünümünü kazandırmıştır. Bazıları evrensel nitelikte olan bu tür girişimleri saptayabilmek amacıyla Türkiye Bibliyografyası'nın mevcut sayıları (1928 - Haziran 1977) taranmış, saptanan yayınlar değerlendirilerek önemli görünenler aşağıda kronolojik olarak listelenmiştir :

1. İstanbul Kütüphanelerinde Fatih'in Hususi Kütüphanesine ve Fatih Çağı Müelliflerine Ait Eserler . İstanbul : Işıl Matbaası, 29 Mayıs 1953, 72s.

Çalışmada yer alan 427 esere ait bibliyografik bilgi verilmekte ve buldukları kütüphane adları ile yer numaraları gösterilmektedir.

2. Fuzûli Hakkında bir Bibliyografya Denemesi. Haz. Dr. Müjgan Cunbur. Yay. Maarif Vekaleti. İstanbul : Maarif Basımevi, 1956, 129s.

Fuzûli'nin eserleri ve hakkında yazılanlar diye iki bölüme ayrılan çalışmanın birinci bölümünde şairin eserleri tek tek ele alınmış; bunlardan her birinin, varsa önce basmaları, sonra yazmaları tanıtılmış ve bu arada buldukları yerli ve yabancı kütüphaneler gösterilmiştir. Kapsam açısından evrensel bir toplu katalog görünümündedir.

3. Atsız, "İstanbul Kütüphanelerinde tanınmış Osmanlı Tarihleri", TKDB, 1, N° 1-2, (1957), s. 47-81.

İstanbul kütüphanelerinde, bilinen Osmanlı tarihlerinin

dışında, Osmanlı tarihiyle ilgili ve kimisi tarih, kimisi de menkibe niteliğinde olan eserleri kapsamına alan bu çalışma, içerdiği eserlerin hangi kütüphanelerde bulunduğunu yer numaraları ile birlikte göstermesi yönünden toplu katalog niteliği taşımaktadır.

4. İstanbul Kütüphanelerinde Osmanlı'lar Devrine Ait Türkçe-Arapça-Farsça Yazma ve Basma Coğrafya Eserleri Bibliyografyası. Haz. Cevdet Türkay. İstanbul : Maarif Basımevi, 1958, 94s.

İstanbul kütüphanelerinde Osmanlılar devrine ait Türkçe, Arapça-Farsça yazma ve basma coğrafya eserlerini içeren çalışma, kapsamı içine giren her kütüphaneyi ayrı ayrı ele almakta ve bu kütüphanelerde yer alan konuyla ilgili eserleri her kütüphanenin adı altında ve yer numaraları ile birlikte vermektedir.

5. Türkiye Kitaplıklarındaki Nevai Yazmaları. Türk Dili Araştırmaları Yıllığı (Belleten) 1958 den ayrı basım. Haz. Agâh Sırrı Levend. Ankara : Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1958, s. 127-209.

Büyük Türk şairi, Ali Şir Nevai'nin eserleri tanıtılmakta ve bu eserlerin hangi kütüphanelerde bulunduğu yer numaraları ile birlikte verilmektedir.

6. Türklerle İlgili İngilizce Yayınlar Bibliyografyası ; Onbesinci Yüzyıldan Onsekizinci Yüzyıla Kadar. Haz. Berna Loran. İstanbul : İstanbul Matbaası, 1964. VI - 176s. "İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Yayınlarından N° 1050".

1482 tarihi ile XVIII. yüzyıl arasında İngilizce olarak basılmış olup Türklerle ilgili eserleri kapsayan çalışma, içerdiği eserlerin tanıtılmasında kronolojik bir sıra izlemektedir. Çalışmada yer alan eserlerin İngiltere'de hangi kütüphanelerde bulunduğu belirtilmesi bu esere toplu katalog niteliği kazandırmaktadır.

7. Ali Bibliyografyası. Haz. Nihal Atsız. Yay. Türkiye Cumhuriyeti Millî Eğitim Bakanlığı. İstanbul : Millî Eğitim Basımevi, 1968, 121s.

1541-1599 tarihleri arasında yaşamış olan tarihçi ve şair Ali'nin eserlerini kapsayan bu çalışma, aynı zamanda içerdiği eserlerin hangi kütüphanelerde bulunduğunu göstermesi açısından bir toplu katalog niteliği taşımaktadır.

8. İstanbul Kütüphanelerinde Farsça Manzum Eserler. I.c. Üniversite ve Nuruosmaniye Kütüphaneleri. Haz. Ahmet Ateş. İstanbul : Millî Eğitim Basımevi, 1968. XIX, 712s.

Çalışmada, Nuruosmaniye kütüphanesindeki manzum Farsça eserlerin şerh ve tercümeleri ile birlikte hepsi; üniversite kütüphanesindekilerden ise sadece X. ve XVI. yüzyıllar arasında yaşamış şairlerin müstakil eserleri yer almaktadır.

Katalogda, eser sahibi hakkında yeteri kadar bilgi verilmekte ve verilen bilgilerin tüm kaynakları gösterilmektedir. Ayrıca ele alınan her eserin içeriği, yazılma zamanı ve nedeni belirtilmekte, bu arada eserin başka el yazmaları bulunup bulunmadığı ve bunların fiziki durumu hakkında bilgi verilmektedir. Her eser hakkında bu tür bilgiler verildikten sonra yer aldığı kütüphanenin adının da belirlenmesi bu çalışmaya toplu katalog niteliği kazandırmıştır.

9. Yunus Emre Hakkında Bir Bibliyografya Denemesi;

(Kitap-Makale). Haz. İsmet Binark-Mustafa Nejat Seferoğlu. Ankara : Güven Matbaası, 1970. IX, 48s.

Yunus Emre ve hakkında yazılmış kitap ve makalelerin bibliyografyası niteliğinde olan bu eserde bibliyografik künyelerin sağ üst köşelerinde derleme, eski harfli Türkçe (EHT) ve yabancı dil (Y.D) kitapların Millî Kütüphane'deki yer numaraları, Millî Kütüphanede olmayan kitapların ise sadece tesbit edilebilen künyeleri verilmiştir. Yazmaların buldukları kütüphane adları ve yer numaralarının verilmesi bu çalışmaya toplu katalog görünümü vermektedir.

10. Selçuklu Tarihi, Alparslan ve Malazgirt Bibliyografyası.

(Malazgirt zaferinin 900. yıldönümü münasebetiyle hazırlanmış bir bibliyografya denemesi). Haz. Millî Kütüphane Genel Müdürlüğü. Ankara : Millî Eğitim Basımevi, 1971. XIX, 178s.

Konuyla ilgili yerli ve yabancı kaynaklardan el yazması olanların hangi kütüphanelerde yer aldığı gösterilmekte

ayrıca her eserin yer numarası verilmektedir.

11. Fârâbî Bibliyografyası; Kitap-Makale (Doğumunun 1100. üncü yıldönümü münasebetiyle). Hazırlayanlar : Dr. Müjgan Cunbur, İsmet Binark ve Nejat Sefercioğlu. Ankara : Başbakanlık Basımevi, 1973. XX, 115s.

Fârâbî'nin eserleri ile onun hakkında yazılanlara yer veren bu çalışma Fârâbî'nin eserlerinin evrensel bir toplu katalog niteliğindedir.

12. Mevlâna Bibliyografyası. Haz. Mehmet Önder, İsmet Binark, Nejat Sefercioğlu. Ankara : Tisa Matbaacılık Sanayii, 1973-1974. 2 cilt.

İki ciltten oluşan bu bibliyografik kaynağın birinci cildi basma kitap ve makaleleri kapsamakta, ikinci cild ise Mevlâna, Mevlevîlik ve Mevlevî kültürü hakkındaki yazma kaynakları içerirken bu eserlerin evrensel olarak dağılımını yansıtmaktadır. Eserlerin yer aldığı kütüphanelerin adlarının ve yer numaralarının verilmiş olması, sözü edilen çalışmanın ikinci cildine, Mevlâna üzerine hazırlanmış evrensel bir toplu katalog kimliğini kazandırmaktadır.

13. Ali Kuşçu Bibliyografyası (Ölümünün 500. yıldönümü dolayısıyla). Haz. Dr. Müjgan Cunbur. Ankara : Başbakanlık Basımevi, 1974.

XV. yüzyılda yaşamış büyük Türk matematik ve astronomi bilgini Ali Kuşçu'nun eserlerinin yazma ve basma nüshaları ile

hakkında yazılmış olan kitapları kapsayan bu çalışma, eserlerinin bulunduğu yerli ve yabancı kütüphaneleri de bildirilmesi yönünden evrensel bir toplu katalog niteliğindedir.

V. BÖLÜMÜN
DİP NOTLARI

- 1/ Levend, Ağâh Sırrı. Türk Edebiyatı Tarihi, 1. cilt.
Ankara : Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1973, ss.497-8.
- 2/ Bibliyografik künyeler, Millî Kütüphane Bibliyografya Enstitüsü yayınlarından, Cumhuriyet Döneminde Bibliyografyaların Bibliyografyası. Ankara : Başbakanlık Basımevi, 1973, adlı eserden alınmış ve her katalog ayrıca görülerek değerlendirilmiştir.
- 3/ Millî Kütüphane Bibliyografya Enstitüsü. Ankara : Başbakanlık Basımevi, 1972, ss. 3-13.
- 4/ a.g.e., s. 15.
- 5/ Millî Kütüphane Bibliyografya Enstitüsünde, Yabancı Dil Eserler Toplu Kataloğu ile ilgili kayıtların bulunduğu bu defter, 28 Aralık 1977 tarihinde yerinde görülüp incelenmiştir.
- 6/ Artukoğlu, y.a.g.t., s.65.
- 7/ Kataloğun oluşturulması ve kullanılması ile ilgili bilgiler Dr. Nilüfer Tuncer'den alınmıştır.
- 8/ Millî Kütüphane Bibliyografya Enstitüsü, y.a.g.e., s.14.
- 9/ Bibliyografya Enstitüsü elemanlarından Orhan Doğan ile 12 Kasım 1976 ve 28 Aralık 1977 tarihinde Millî Kütüphanede yapılan görüşme.

- 10/ Eski Harfli Türkçe Süreli Yayınların Toplu Kataloğu ;
Millî Kütüphane ile Ankara : Millî Kütüphane
Cilt ve Basım Atelyesi, 1963, Giriş.
- 11/ Tıp ve Veteriner Toplu Kataloğu, 1963; Veteriner, Tıp,
Hacettepe Tıp ve Fen Fakültesi ile Ankara Üniversitesi,
Millî Kütüphane, Etlik Veteriner Bakteriyolojik Enstitüsü,
Refik Saydam Hıfzısıhha Enstitüsü Kitaplıklarında
Bulunan Dergileri Gösterir Alfabetik Katalog. Haz.
Ankara Univ., Veteriner Fak., Kitaplık Müdürlüğü.
Ankara : A.Ü. Veteriner ve Ziraat Fak. Basımevi, 1963,
23s.
- 12/ Ankara Bilimsel ve Teknik Süreli Yayınlar Toplu Kataloğu, 1968. Ankara : TÜRDOK, 1971, s.i.
- 13/ TÜBİTAK, 10 Aralık günü yapılan 51 sayılı Bilim Kurulu
Toplantısı Kararları Özeti. s.6.
- 14/ TÜRDOK arşivinde bulunan 7 Aralık 1968 ve 14-5775
sayılı yazı.
- 15/ a.g. yazı.
- 16/ Nazan Haseki'nin 7.10.1969 tarihinde TÜRDOK Müdürlüğüne
gönderdiği mektup.
- 17/ Nazan Haseki'nin 6.3.1971 tarihinde TÜRDOK Müdürlüğüne
gönderdiği mektup.
- 18/ TÜRDOK Müdürlüğünün Jale Baysal'a gönderdiği 12.5.1971
- tarihli mektup.

- 19/ TÜRDOK arşivi : Ankara Toplu Katalog Dosyası.
- 20/ TÜBİTAK Muhasebe Müdürlüğünde, Ersay Gürsoy ile imzalanın proje sözleşmesinden yararlanılmıştır.
- 21/ Ankara Süreli Yayınlar Toplu Kataloğu, 1977. Genişletilmiş 3. Basım. Ankara : TÜRDOK, 1977, ss. III, V,
- 22/ a.g.e., ss. V-VI.
- 23/ a.g.e., s.III.
- 24/ TÜBİTAK Muhasebe Müdürlüğünde, Meral Güçlü ile imzalanın proje sözleşmesinden yararlanılmıştır.

VI. B Ö L Ü M

TÜRKİYE'DE GEREKSİNMELERE CEVAP VEREBİLECEK ULUSAL TOPLU KATALOG ÇALIŞMALARINDA İZLENECEK YÖNTEMLER

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler, bilim adamları ve araştırmacıların enformasyon gereksinmelerine daha doyurucu çözüm yolları ararken, işbirliği yöntemlerinin içeriğinde saklı duran olanaklardan geniş ölçüde yararlanma yoluna gitmektedirler. Başvurulan işbirliği yöntemlerinin planlı ve bilinçli bir biçimde uygulanması, bir ülkenin kütüphanelerinde saklı duran bilgi kaynaklarının kullanım bulmasına olanak hazırlarken, bilimsel araştırmalara ve ülke ekonomisine katkısı da bir hayli büyük olur.

Birçok ülke, ulusal ve bölgesel düzeyde işbirliği projeleri üzerinde dururken, ülkenin çeşitli kütüphanelerine dağılmış bilgi kaynaklarını işler duruma getirebilmek, satınalmaları koordine etmek ve daha doyurucu işbirliği projelerine yönelebilmek için toplu katalog çalışmalarına ağırlık ve öncelik vermişlerdir.

Cumhuriyet Türkiye'sinde ulusal düzeyde bir toplu katalog gereksinmesi oldukça erken bir dönemde, 1953 yılında duyulmuş ve uygulamaya geçilmiştir. Bu eylemin başlamasında muhakkak ki, 1951 yılında Türkiye'ye gelip Mart 1952 tarihine kadar kaldıktan sonra Türkiye'de Kütüphaneleri Geliştirme Programı ^{1/} adlı bir rapor hazırlayan Kentucky Üniversite Kütüphanesi Müdürü Dr. Lawrence S. Thompson'un rolü büyük olmuştur. Thompson, sözü edilen raporda toplu katalog sorununa değinirken şöyle yazmaktadır :

"Kitap ödeneklerinin son derece mahdut olduğu Türkiye gibi bir memlekette basılan kitapları içerisine alan ve bir yerde hıfzolunacak millî katalogun mevcudiyeti Amerika'dakinden daha ziyade lüzumludur." ^{2/}

Thompson, değindiği sorunun çözümlenebilmesi için de, iki değişik yöntem önermektedir. Bunlardan biri, Amerikan Kongre Kütüphanesinde uygulanan ve ülkenin tüm kütüphanelerinde bulunan eserleri içine alan bir toplu katalog, ikincisi ise İsveç kütüphanelerinde izlenen ve sadece yabancı dil eserleri kapsayan bir toplu katalog sistemi şeklindedir. ^{3/}

Kütüphanelerin organizasyon, yönetim, eleman, koleksiyon, bütçe ve bina gibi önemli altyapı sorunlarını çözümlemiş bir ülke için, sorun yaratmadan uygulanabilme olasılığına sahip olan bu öneriler, daha işin başında ve gelişme çabası içinde olan bir ülke için sadece ilginç öneriler biçiminde kabul edilmeliydi. Oysa, Türkiye ilginç

bulduğu bu önerilerden İsveç modelinin uygulanmasına hemen 1953 yılından itibaren Milli Kütüphane'nin sorumluluğunda geçmiş, fakat Thompson'un önerisinde saklı duran sonuca bugün dahi ulaşamamıştır. 1961 yılında, Kütüphaneler Komitesi tarafından da ele alınan toplu katalog sorunu, hazırlanan raporda, sadece birkaç satırlık öneri şeklinde ele alınmaktan öteye gidememiştir. ^{4/} Öte yandan, süreli yayınların toplu kataloglarını hazırlama yükümlülüğünü kendiliğinden üstlenen TÜRDOK, kullanıcı açısından büyük bir gereksinmeye ışık tutmuş gibi görünürse de, yapılan girişimler yukarıda anılan kütüphanelerle ilgili altyapı sorunları dikkate alınmadığı ve toplu katalogların örgütlenmesiyle ilgili daha sonraki sayfalarda ortaya konulan koşullar yerine getirilmediği için başlatılan girişimlerin güncel tutulmaları ve fonksiyonel olmaları, bir hayli zor olmaktadır. 1975 yılında yayınlanan bir yazısında işbirliği konusunu ele alan Hilmi Çelik, aynı makalesinde, TÜRDOK'un toplu katalog girişimlerinde güncellik sorununa değinirken şöyle yazmaktadır :

"... Ama ne var ki, kaynaklar yenilenmedikçe gerekli ekler gerekli süreler içerisinde çıkarılmadıkça, kütüphaneler arasındaki iletişim tekrar çıkmaza girmekte, yine yıllar öncesi gibi herkes kendi başının çaresine bakmak zorunda olduğunu hissetmektedir. Örneğin şu anda elimizde olan süreli yayın toplu kataloglarının her ikisi de 1971 tarihini taşır. Oysa ki, 1971-1975 döneminin bu kataloglara söyleyecek ve ekleyecek pek çok şeyleri olsa gerek." ^{5/}

Bu kurumsal çalışmaların yanı sıra, Türkiye'de hiçbir zaman "toplu katalog" adı verilmemiş, fakat gerçek an-

lamda konu toplu katalogu niteliği taşıyan bireysel çalışmalar da saptanmıştır. Sunuluş biçimi açısından konu bazında hazırlanmış bibliyografya niteliği taşıyan bu çalışmalar, basılıp yayınlandıktan sonra ulaştıkları aşamada bırakılmışlardır. Oysa, konuyla ilgilenen kütüphanelerin, hiç olmazsa Millî Kütüphane'nin ülke çapında yapacağı bir duyuru ve işbirliği çağrısıyla, bu çabalar millileşebilir ve canlı tutulabilirdi.

Görüldüğü gibi, Türkiye'de bugüne değin girişilen denemelerde, fonksiyon ve güncellik gibi, toplu kataloglara özgü iki temel ilke üzerinde yeterince durulmamıştır. Oysa, belli başlı fonksiyonları yerine getirmekten yoksun olan toplu katalog çalışmaları fantazi bir davranıştan öte gidemezler. Güncel tutulamayan girişimler ise, fonksiyonlarından hiçbirini tam olarak yerine getirme olanağına sahip değildir.

Saptanan durum, Cumhuriyet Türkiye'sinde, bugüne değin girişilen toplu katalog denemelerinin yetersiz olduğunu kanıtladığına göre ve de Türkiye kütüphanelerinde saklı duran bilgi potansiyelini işler duruma getirme sorunu yok olmadığına göre, ivedi bir takım önlemleri getirmek gerekmektedir. Muhakkak ki getirilecek önlemlerin başında, daha önce denenen girişimlerdeki başarısızlık nedenlerini de gözönüne getirip, güncel ve fonksiyonel toplu katalog çalışmalarına tezelden başlamak gelmektedir. Böyle bir başlangıç, her şeyden önce, yurt koşullarına ters düşmeyen bir takım yöntemlerin oluşturulması ve oluşturulan yöntemlerin

ülke çapında izlenmesi şeklinde düşünülmelidir. Başlangıç ve önem sırasına göre, Türkiye'de, gereksinmelere cevap verebilecek fonksiyonel ve güncel ulusal toplu katalog girişimlerinde izlenecek yöntemler şöyle sergilenebilir :

Sorumlu Kurumun Oluşturulması :

Bir ülkenin kütüphane sorunlarını çözümü çabası söz konusu edildiğinde, birtakım kurumlar, hatta konuyu yakından izleyen kişiler, sorunlara eğilme eylemine geçerler. Kimi kez bu eğilme eyleminde bir veya birkaç kişinin önereceği yöntemler üzerinde durulur ve konuyla yakından ilgilenen kişinin ya da kurumun önerileri ağırlık kazanır. Kişinin ya da kişilerin bağlı olduğu kurum, ne kadar güçlü ve yetenekli ise, oluşturduğu önerileri uygulama alanına koymakta da o kadar başarılı olur. Hele soruna eğilen kurum, yapı olarak kendisinde yasal bir takım güçleri görüyor ve soruna eğilme yetkisinin sadece kendisine ait olduğuna inanıyorsa, aynı paralelde olan diğer kuruluşlara danışıp onların görüş ve önerileri olup olmadığını sormadan kendilerine doğru görenen şekliyle sorunu çözümü eylemine girişebilirler. Bazı kurumlar ise, üstlendikleri sorumlulukları yerine getirebilmek için, ulusal bir soruna eğilirler, ona sahip çıkarlar ve sorunu sadece kendi görüşlerine uygun düşecek bir biçimde çözümü yoluna gidebilirler.

Türkiye'nin toplu katalog sorunlarının çözülme biçimini de yukarıda sergilenen örneklerden soyutlamak güçtür. Kendilerinde bir takım yasal ya da parasal güçlerin mevcudiyetini hisseden ve etraftan birkaç kişinin veya kurumun olumlu desteğini gören ulusal niteliğe sahip iki örgüt, çok iyi niyetlerle, ülkenin kütüphanecilik alanında başgösteren bu sorununa eğilme gereğini duymuşlardır. Oysa, ister yerel, ister bölgesel, isterse ulusal boyutlarda düşünölsün, ancak mevcut kütüphanelerin güncel katkılarıyla boy atacak bir toplu katalog girişiminin başarıya ulaşması, bu sorumluluğu üstlenecek örgütün teker teker bütün kütüphane yetkilileri ile görüşüp onların görüşlerini saptayarak müşterek bir noktayı oluşturmasına bağlıdır. Bu açıdan bakılacak olursa. Türkiye'nin toplu katalog sorununa eğilme cesaretini gösteren kurumların belki yasal, belki parasal, belki de örgütsel bir takım güçleri vardı. Fakat onlar bu yetki ve sorumluluklarını duyurabilmişler' midir? Başlattıkları toplu katalog çalışmalarına iştirakini düşündükleri kaç kütüphane, girişimleri içtenlikle destekliyeceklerini bildirmiştir? Hangi yasa onlara güç ve destek sağlamıştır?

İşte bu açıdan bakıldığında, Türkiye'de girişilen toplu katalog çalışmalarında sorumlu örgütün seçiminde bir takım koşulların yerine getirilmediği görülür. Daha doğrusu, bu konuda bir seçim ve onaylama yerine kurumsal isteğe

bağlı olarak sorumluluğu benimsemi ve çözüm için eyleme geçme isteğinin ağırlık kazandığı görülür. Bu durum gelişmekte olan ülkelerde, hemen her alanda sık sık rastlanan "soruna sahip çıkma ve çözüm arama" şeklindedir. Oysa, günün koşulları, bireysel çabalardan çok grup çalışmalarının, bireysel görüşlerden çok, gruplar tarafından oluşturulan, geliştirilen ve benimsenen görüşlerin varlığını gerektirmektedir. Şurası gerçek ki, doğrudan ya da dolaylı olarak etkilenen bir kitlenin, bir kurumlar grubunun, görüş birliğiyle öneriden uygulama alanına sokacağı ve destekliyeceği bir girişim, temel iyi atılırsa, oldukça verimli bir yörüngeye oturtulabilir.

Bu gerçekleri gözönüne alarak, Türkiye'de günün gereklerine cevap verebilecek ve yıllar geçse de başlatıldığı gün kadar güncel kalabilecek toplu katalog çalışmalarında sorumlu örgütün seçimi ya da oluşturulması konusunda bir takım yöntemler üzerinde durmak gerekmektedir. Başlangıç olarak, sorunu gören kişi ya da kurumların, toplu katalog konusundaki gereksinimleri dile getiren isteklerini, yasal gücü ve koordinatörlük yetkisi olan bir örgüte bildirmeleri zorunludur. Türkiye'de bu örgüt, özel ihtisas komisyonları kurma yetkisi olan Devlet Planlama Teşkilâtı olabilir. İkinci kademe olarak, Devlet Planlama Teşkilâtı'nın, sorunu bir uzmanlar grubuna inceletmesi ve önerilerin ışığı altında, ortaya atılan sorunun etkileyebileceği kurumlara dave-

tiye çıkartarak durumu kamu oyuna sunması biçiminde düşü-
nülebilir. Üçüncü aşamada, sorunun yerel, bölgesel ya da
ulusal olmak üzere hangi düzeyde ele alınacağı üzerinde
görüş birliği sağlanır ve son aşama olarak soruna eğilmesi
istenen sorumlu kurumun seçimine geçilir. Böyle bir uygu-
lana, toplu kataloga iştiraki düşünülen kütüphanelerle
ilgili altyapı sorunlarının ortaya konmasına ve çözüm
yolları aranmasına da olanak sağlayacağı için oldukça
özenli görülmektedir.

Girişilecek toplu katalog denemesi yerel, bölgesel
ya da ulusal boyutlarda planlanabilir. Ayrıca, yayın tür-
lerine göre de bir sınırlama yapılabilir. Örneğin, Türkiye'
de yerli yayınlar konusunda ulusal bir toplu katalog giri-
şimine herhalde gerek yoktur. Bilindiği gibi, mevcut derle-
me yasasına göre, yayınlanan bütün dokümanlar Ankara, İstan-
bul ve İzmir'deki beş büyük kütüphanede toplanmaktadır.
Yılda dört kez yayınlanan Türkiye Bibliyografyası, aynı
zamanda Türkiye'de yayınlanan ve beş büyük kütüphanede top-
lanan eserlerin bir toplu katalogu niteliğini de taşımakta-
dır. Oysa, soruna yerel ya da bölgesel açıdan bakılacak
olursa, ister yerli, ister yabancı olsun, tüm yayınları
kapsayacak biçimde toplu katalog girişimlerine yönelmek
herhalde doyurucu sonuçlar verecektir. Yerel ve bölgesel
çalışmalarda da, ulusal çalışmalarda olduğu gibi, sorunu
kamu oyuna duyurmak, etkilenmesi beklenen tüm kütüphanelerin
görüşlerini almak, müşterek bir fikir oluşturup elbirliğiyle

uygulamaya sokmak, girişilen çabanın başarıya ulaşmasına ve süreklilik kazanmasına yardımcı olacaktır.

Yerli yayınlar için ulusal düzeyde bir toplu katalog girişimine yönelmek gereksiz olduğuna göre, Lawrence S. Thompson'un 1952 yılında önerdiği yabancı dil yayınlarını içerecek ulusal bir toplu katalog çalışması 6/ ile birlikte TÜRDOK tarafından yerel olarak 1968 yılında başlatılan süreli yayınlar toplu kataloğunun boyutlarını genişletip ulusal düzeye getirmek Türkiye için yeterli olacaktır.

TÜRDOK böyle bir girişimi ulusal boyutlarda düşünecek olursa, bilgisayara dayalı olarak yürütülen ve hazırlanmasından basımına kadar ileri düzeyde bilgi işlem teknikleri ve uzmanlığı kullanılan Ankara Süreli Yayınlar Toplu Kataloğu 1977, bu konuda, teknik uygulama açısından bir başlangıç olarak kullanılabilir.

Diğer taraftan, 1953 yılında Millî Kütüphane tarafından başlatılan "Yabancı Dil Eserler Ulusal Toplu Kataloğu" gözlem ve görüşme sonuçlarından anlaşıldığına göre bugün tamamen ölü durumdadır. Türkiye'nin gerçekten gereksinme duyduğu bu çalışma son yirmidört yıl içinde bekleneni veremediğine göre, aynı konudaki ikinci bir girişime gerek var'mıdır? Ya ikinci bir girişim de aynı başarısızlıkla sonuçlanırsa çabaların sorumluluğunu kim yüklenecektir? Daha değişik bir soruyla, ülke araştırmacıları, bilim adam-

ları ve hatta ülke ekonomisi, gereksinmelere cevap verebilecek fonksiyonel bir ulusal toplu katalogun yokluğuna ne kadar tahammül edebilecektir? Bu soruların cevabını, 1953 girişiminin sahibi ve sorumlusu olan Millî Kütüphanenin sahip olduğu olanaklarda ve soruna eğiliş biçiminde aramak, ikinci bir girişimde, sorumluluğu başarıyla üstlenecek kurumun oluşturulmasını da hazırlayacaktır.

Daha önce de değinildiği gibi, zamanın Millî Kütüphane yetkilileri, Lawrence S. Thompson'un da önerisi ve sürükleyici desteği ile toplu katalog sorununa eğilmişlerdir. Millî Kütüphanelerin görevlerinden biri de kütüphanecilik konularında ülkede önderlik yapmaktır. Buna dayalı olarak Millî Kütüphanemiz de Thompson'un önerisini uygulamaya koymak istemiştir. Ne var ki, toplu katalog çalışmaları, sadece gönderilen fişleri belli ölçüler içinde dizinlere yerleştirmek değildir. Sorumluluk görevi sadece bu olsa bile, Millî Kütüphane, malzeme ve eleman yokluğu nedeniyle son birkaç yılın fişlerini esas dizinlere geçirememiştir. Bu arada, toplu kataloga iştirak sağlamadaki amaç, fiş gönderen kütüphanelerin koleksiyonlarını genel kullanıma açmalarına yardımcı olmak, şeklinde belirlenirse, iştirakçi kütüphaneler düzeyinde bu konu Millî Kütüphane tarafından ele alınmamıştır ve bu kütüphanelere, Millî Kütüphanenin bir katkısı olmamıştır. Kendisine koordinatörlük konusunda, Millî Kütüp-

hanelerin kuruluşunda saklı olan önderlik ilkesi dışında, yasal bir takım güçler sağlanmamıştır. Şu anda bir tek kilitli salona yığılmış olan fiş dolapları yanında, personelsiz bırakılmış olmasını açıklamak çok güçtür. Bizce, bu ve buna benzer darboğazların gerisinde sorumlu kurumun çaresizliği yatmaktadır. İkinci bir girişimde de aynı duruma düşmemek için bir takım önlemleri getirmek gerekmektedir.

Güncel ve sürekli bir ulusal toplu katalog girişiminde sorumlu kurumun oluşturulması iki şekilde düşünülebilir. Birinci şekilde, sorumluluk ve yetki, yabancı dil eserler konusunda kendisini kabul ettirmiş, gerek bütçe, gerekse personel açısından yeterli olanaklara sahip olan bir kütüphaneye verilerek ayrıca parasal ve yasal olarak desteklenir. Bu sorumluluğu üstlenen kütüphane, sağlanan yasal güç, yetki ve karşılıklı anlaşmalara bağlı olarak, iştirakçi kütüphanelerin çalışmalarını koordine ederek, koleksiyonlarını ülke yararına hizmete açmağa çağırır. Kendisi, koleksiyonunu, toplu kataloga iştirak eden ve etmesi düşünülen diğer kütüphanelerin kullanımına açarak bu konuda öncülük ve önderlik eder. Ayrıca, iştirakçi kütüphanelerin toplu kataloga katılmaları nedeniyle ortaya çıkacak sorunlarını çözümlerinde gerek duyacakları personel yardımını da sağlar. Millî Kütüphane bunları yapamamıştır. Çünkü ne yasal gücü, ne koleksiyonu, ne yetişmiş personeli, bu gerekli

koşulları yerine getirmeye yeterli değildir. O halde, ulusal düzeyde ele alınacak yeni bir yabancı dil eserler toplu kataloğunun başarıya ulaşması için en gerekli koşul olan sorumlu kurumun seçiminde, yetki ve sorumluluğun mevcut bir kütüphaneye verilmesi düşünülürse, bu kütüphanenin her bakımdan çok iyi organize edilmiş bir araştırma kütüphanesi olması gerektiği söylenebilir. Ayrıca, bu kütüphanenin ulaşım ve haberleşme araç ve gereçleri açısından da yeterli olması, verilecek hizmetin doyurucu olmasını etkiler. Herşeye rağmen, ulusal toplu katalog örgütleme görevinin ilke olarak Millî Kütüphanede bırakılması düşünülecek olursa, bu kütüphanenin, koleksiyon, personel, bütçe ve fiziki olanaklar açısından yeniden gözden geçirilmesi zorunludur.

Sürekli yayınlar toplu kataloğu konusunda da durum aynıdır. Söz konusu kataloğu örgütleme sorumluluğunu üstlenecek olan kütüphanenin, koleksiyon açısından zengin, fotokopi ve mikrofilm hizmetlerini verebilme yönünden yeterli araç ve gereçlere sahip olması gerekmektedir. Ayrıca, bürokratik zorlamalardan etkilenmeyen bir kütüphane, verilen bazı hizmetler karşılığı gereken ödemelerin yapılması konusunda ortaya çıkması muhtemel sorunları kolaylıkla çözümlenebilir.

Bu arada söylemek gerekirse, ulusal toplu katalog çalışmalarının içeriğinde saklı duran amaca kolaylıkla

ulaşabilmek, çalışmaları koordineli bir biçimde yrte-
bilmek için, her iki çalışmayı da aynı sorumlu kütüphaneye
vermek yerinde olur.

Sorumlu kurumun oluşturulmasında izlenecek ikinci
ynten ise, bütçe, personel ve yasal gleriyle tamamen
bağımsız yeni bir örgüt biçiminde düşünülebilir. Sorumlu-
luk ve yetkileri yasayla saptanmış bir örgüt, yeterli
bütçe ve eleman olanaklarıyla birlikte, toplu katalog hiz-
metlerinde en gerekli araçlardan olan bibliyografik kaynak-
lar açısından doyurucu bir kütüphaneye yerleştirilebilir.7/
Güncel yabancı dil kaynaklar yönünden Millî Kütüphane
böyle bir evsahipliği için yetersizdir. Buna rağmen, böyle
bir hizmetin tekrar Millî Kütüphane içinde yerleştiril-
mesi düşünülürse, herşeyden önce, sözü edilen kütüphane-
nin bibliyografik kaynaklarını gncelleştirmesi gerekme-
tedir.

Sorumlu kurumun oluşturulmasında önerilen her iki
şekilde de, Ankara merkez olarak kabul edilmektedir.
Başkent olması yanında, sorumlu örgütün çalışmalarına des-
tek olabilecek kamu kuruluşlarının burada bulunması, bir
yüksek öğrenim ve araştırma merkezi olması ve de ulaşım
olanaklarının diğer büyük şehirlere oranla daha bol olma-
sı, ulusal toplu katalog merkezinin yerleşim alanı olarak
Ankara'nın seçilmesini zorunlu kılmaktadır.

İştirakçi kütüphanelerin türlerine bağlı olarak, oluşturulacak toplu katalog "homojen" veya "heterojen" bir niteliğe sahip olabilir. Örneğin, sadece üniversite ve araştırma kütüphanelerine açık olan toplu kataloglar "homojen", her tür kütüphaneye açık olan toplu kataloglar ise "heterojen" niteliktedir. ^{8/} "Homojen" toplu kataloglara örnek olarak Gesamtkatalog der Preussischen Bibliotheken gösterilebilir. Bu toplu katalog başlatıldığı zaman sadece üniversite kütüphanelerini kapsamaktaydı. Oysa, aynı toplu katalog daha sonraları Deutscher Gesamtkatalog (Alman Toplu Kataloğu) biçimine dönüştürülünce "heterojen" bir karaktere büründü ve değişik türdeki kütüphaneleri kapsamına aldı. ^{9/}

Genellikle, üniversite ve diğer araştırma kütüphaneleri, bir toplu katalog çalışmasında iştiraki kesinlikle istenen kütüphane türlerindedir. Özel kütüphaneler de, ihtisaslaşmış koleksiyonları ile toplu katalogların vazgeçilmez iştirakçilerindedir. Halk kütüphaneleri ise daha çok bölgesel ve yerel toplu katalog çalışmalarına katılması gereken kütüphane türlerindedir. Okul kütüphanelerine gelince, bunlar çoğunlukla toplu katalog çalışmalarına dahil edilmezler.

Kütüphanelerin büyüklük ve küçüklük de bazı haller-

de toplu katalog çalışmalarına dahil edilip edilmemelerine etki eder. Koleksiyon açısından zengin ve önemli bir koleksiyona sahip olmasına rağmen, toplu kataloga iştiraki bazı sorunlar yaratan küçük ihtisas kütüphaneleri ve iyi organize edilmemiş, daha doğrusu organizasyon sorunlarını çözümlenememiş büyük kütüphanelerin iştirakleri sakıncalı olabilir. Ayrıca toplu katalog çalışmasına katılma olgusunu hissetmeyen kütüphaneleri de, ne kadar zengin koleksiyonları olursa olsun, hiçbir zaman zorlamamak gerekir. Yine küçük ihtisas kütüphanelerinde görülen personel yetersizliği sorunu ve eskiyen eserleri değiştirme ya da koleksiyondan tamamen çıkarma durumu, toplu katalogun güncel ve güvenilir olmasını etkiler.

Yukarıda üzerinde durulan ve daha çok iştiraki düşünülen kütüphanelerin koleksiyon ve organizasyon olanaklarıyla ilgili durumlarının yanısıra, koleksiyonlarını kullanım için dışarıya açıp açamayacakları da toplu kataloga dahil edilip edilmemelerini etkileyen önemli unsurlardandır. Öyle kütüphaneler vardır ki, gerçekten oldukça değerli ihtisas koleksiyonları vardır, fakat hiçbir şekilde koleksiyonlarını dış kullanıma açmazlar. Bu gibi kütüphanelerin toplu kataloga dahil edilmeleri veya edilmemeleri, üzerinde önemle durulması gereken konulardandır. Örneğin, Hollanda'da bulunan manastır kütüphanelerinin bir kısmı ülkenin ulusal toplu kataloguna dahil edildikleri halde,

koleksiyonları dış kullanıma kapalıdır. 10/

Türkiye'de de, gerek yabancı dil eserleri içerecek olan ulusal toplu katalog girişiminde, gerekse süreli yayınlar toplu katalogunda, iştiraki düşünülen kütüphaneler saptanırken, yukarıdaki noktaları dikkate almak gerekmektedir. Altyapı sorunları çözümlenmemiş bir hayli kütüphanenin varlığı, Türkiye'de girişilecek toplu katalog çalışmalarını olumsuz yönde etkileyecektir. Örneğin, toplu katalog girişimlerine dahil edilmesi zorunlu görülen üniversite kütüphanelerinin büyük bir çoğunluğu dağınık kütüphane sistemine sahip oldukları için henüz kendi bünyelerinde merkezi bir katalogu gerçekleştirememişlerdir. Ayrıca bu kütüphanelerin birçoğu katalog ve tasnif işlemlerini tamamlayamadıkları gibi koleksiyonlarını kendi öğrencilerine ve hatta öğretim üyelerine bile açma olanağından yoksundurlar. Fotokopi ve mikrofilm araç ve gereçlerinden yoksun olmaları da koleksiyonlarında bulunan süreli yayınların kullanımını büyük ölçüde kısıtlamaktadır. Kütüphanelerin toplu katalog merkezine karşı üstlenecekleri sorumlulukları yerine getirecek yeterli elemanlardan da çoğu kez yoksun olması, bu durumda olan kütüphanelerin böyle ulusal ve iddialı olması beklenen bir girişime katılmasında bir takım sorunlar yaratması doğal karşılanmalıdır.

Çok iyimser bir varsayımla düşünülecek olursa,

Türkiye'de bugün başlatılacak ulusal toplu katalog çalışmalarına ancak birkaç araştırma kütüphanesi katılabilecek durumdadır, denilebilir. Oysa, ulusal bir toplu katalog girişiminde, ülkenin yabancı dil eserleri toplayan ve zengin süreli yayın koleksiyonlarına sahip olan tüm araştırma ve özel kütüphanelerinin katılması, fonksiyonel bir hizmet ortamının yaratılabilmesi için zorunludur. O halde başvurulacak en uygun yöntem, başlangıçta altyapı sorunlarını çözümlenmiş kütüphanelerin iştiraki ile yetinmektir, denilebilir. Bu arada, planlı bir biçimde, toplu katalog girişimlerine katılması arzu edilen, daha doğrusu zorunlu görülen diğer kütüphaneleri saptamak, bunları önem sırasına göre kalkındırma ve kullanılır duruma getirme yoluna gitmek ve daha sonra iştiraklerini sağlamak, toplu katalog çalışmalarının yavaş fakat sağlıklı bir biçimde gelişmesine olanak yaratacaktır.

Kütüphanelerin Örgütlenmesi :

Bir önceki alt bölümde de değinildiği gibi, altyapı sorunlarını çözümlenememiş kütüphanelerin ulusal bir toplu katalog girişimine katılmasını istemek, çok kısa bir süre sonra, toplu katalogun sağlıklı ve sürekli bir biçimde gelişmesini engelliyebilecek oldukça önemli sorunların ortaya çıkmasına neden olacaktır. Herşeyden önce, iştiraki düşünülen kütüphanelerin bir toplu katalog bilincine ulaşmaları gerekmektedir. Böyle bir çalışmaya, ne her isteyen

kütüphane katılabilmeli, ne de katılması istenen her kütüphane, şayet hazır değilse, bu çağrıya olumlu cevap vermelidir. Daha önce de üzerinde durulduğu gibi, Türkiye' de girişilen yabancı dil eserler ulusal toplu katalog çalışmasının başarısızlığına uğramasının en büyük nedeni, böyle bir girişimin zorlama sonucu yürütülmeğe gidilmesidir. Millî Kütüphane dosyalarında mevcut, bu konuyla ilgili yazışmalara bakıldığında, yüzlerce kütüphaneye yazı yazıldığı ve toplu kataloga iştirakleri istendiği görülür. Bu tür bir davranış ve çağrı tamamen sakıncalıdır. Bundan çıkarılacak sonuç, Millî Kütüphanenin bir ulusal toplu katalogu örgütleme olgusuna tam olarak gelemediği şeklinde bir yorumun yapılmasını zorunlu kılmaktadır. Üte yandan, Millî Kütüphane'nin çağrısına uyan ya da uymak zorunda olduğunu zanneden birkaç kütüphane, zaman zaman, yeni satın aldığı yabancı yayınları bildirmektedir. Ne var ki, hiçbir kütüphane, koleksiyonlarından çıkarmak zorunda kaldıkları, ya da çeşitli nedenlerle kaybolan eserleri, Millî Kütüphaneye bildirmemiştir. Çok büyük bir iyimserlikle bildirdikleri kabul edilse bile, Millî Kütüphanenin bunlara zaman ayıracak personeli olmadığı bir gerçektir.

TÜRDOK'un süreli yayınlar toplu katalogu konusunda yaptığı ilk girişimlerin kökeninde ise üstlendiği birtakım kurumsal fonksiyonları yerine getirme çabası saklı-

dır. TÜRDOK, bilim adamları ve araştırmacılara, gereksindikleri bilgi kaynaklarını sağlama yükümlülüğünü üstlenmiştir. Üzerine aldığı bu sorumluluğu yerine getirebilmek için önce kendi olanaklarıyla yerli ve yabancı dergilere abone olma yoluna gitmiş, fakat bu yöntemin beraberinde getirmekte gecikmediği zorluklar, birkaç yıl içinde TÜRDOK' u bu tür bir yaklaşımdan vazgeçirmiştir. Çözüm yolu olarak "büyük şehirlerin süreli yayınlar toplu katalog çalışmaları" adı altında geliştirdiği bir projeye dayalı olarak tamamen bir envanter niteliği taşıyan, sunuluş biçimi olarak toplu kataloğa benzeyen, fakat gerekli bilgileri toplama, güncellik ve süreklilik kazandırma açısından çağdaş toplu katalog girişimlerine ters düşen, Ankara ve İstanbul kütüphaneleri bilimsel ve teknik süreli yayınlar toplu kataloglarını hazırlatmıştır. Hazırlanan listeler daha çok TÜRDOK'un kendi sorumluluklarını yerine getirmede büyük değer kazanmış, bilim adamları ve araştırmacıların talep ettikleri makaleleri ihtiva eden dergilerin özellikle Ankara'da hangi kütüphanelerde bulunduğu tesbit edilerek fotokopileri yapılmak üzere ödünç alınmıştır. Bunun dışında, adı geçen toplu kataloglara sahip olan bazı kişi ve kütüphanelerin sorumlularıyla yapılan görüşmelerde, kataloglardan bir bulma listesi olarak yararlandıkları ve kişisel ilişkilere dayalı olarak, bulunduğu kütüphaneyi saptayabildikleri dergileri kullanma yoluna gittikleri öğrenilmiştir. Çalışmalar yapılırken envantere dahil edilen kütüphanelerin, organizasyon, personel ve yö-

netim gibi bazı altyapı sorunları tamamen bir tarafa bırakıldığı için yapılan girişimler baskıya hazırlanırken bile güncelliğini yitirmiş bir hüviyet kazanmıştır.

TÜRDOK'un son olarak hazırlattığı Ankara Süreli Yayınlar Toplu Kataloğu, 1977, teknik açıdan, güncel tutulma konusunda her türlü kolaylığı bünyesinde toplamıştır. Bilgisayar tekniği ve uzmanlığının yarattığı bu güncel tutulma kolaylığı iyi değerlendirildiğinde, söz konusu toplu katalog düzenli ve sürekli bir biçimde yenilenebilir.

Toplu kataloğun bilincine varılmış olan ülkelerde bu yenileme işi kendiliğinden oluşur. İştirakçi kütüphaneler koleksiyonlarına yaptıkları ilaveleri veya çıkardıklarını, toplu kataloğu örgütleme ve yaşatma sorumluluğunu üstlenen kuruma düzenli olarak bildirirler. Sorumlu örgüt, derlenen yeni bilgileri eskileriyle birleştirip yenileme işlemini gerçekleştirir. Oysa, TÜRDOK girişiminde, iştirakçi kütüphanelerden bu istenmemekte daha doğrusu istenememektedir. Nedeni ise, koleksiyonları toplu kataloğa alınan kütüphanelerden çoğunun durumunun bu bilgileri göndermeye elverişli olmamasıdır. Aynı zamanda, TÜRDOK, bu kütüphanelerle böyle bir düzenleme üzerinde anlaşmadığı gibi kendi bünyesi içinde de, hazırlattığı toplu katalogların yenileme işini sürekli olarak yürütecek bir ünite oluşturmamıştır. O halde, en çağdaş bir yöntemle basılan Ankara Süreli Yayınlar Toplu Kataloğu, 1977 'nin yenilenmesi yine bir proje sonucu gerçekleşebilir. demek yerinde olur. Oysa, TÜRDOK

bünyesinde bu ve bundan sonra hazırlanacak toplu katalogların güncel tutulması için bir grup oluşturulacak olursa, yenileme konusunda önemli bir adım atılmış olur. Çünkü proje yürütücüleri üstlendikleri toplu katalog projesini tamamlayıp baskıya verdikten sonra görevlerini tamamlarlar. Kataloğun güncel tutulması, iştirakçi kütüphanelerle işbirliği projelerinin başlatılması, hatta koleksiyonları kataloga alınmış kütüphaneleri işbirliğine yöneltme gibi konularda, TÜRDOK içinde oluşturulacak ve devamlı görev yapacak bir grup oldukça yararlı olur.

Bütün bunlar bir kez daha gösteriyor ki, yeniden denenecek ulusal girişimlerde, toplu katalog çalışmalarına iştiraki düşünülen kütüphanelerin çok iyi saptanması ve bunlarla ilgili altyapı sorunlarının öncelikle çözülmesi gerekmektedir. Bir toplu katalog girişiminin başarıya ulaşmasını etkileyen faktörler üzerinde dururken ülkenin tüm kütüphanecilik sorunlarına da eğilmek gerekmektedir. Örneğin, bir standardizasyon sorununun içeriğinde her türlü kütüphane işlemi saklı durmaktadır. Kataloglama kurallarında ülke çapında standart bir yöntemin oluşturulması, ulusal toplu katalog çalışmalarının gereklerindedir. Ayrıca kullanılan malzemelerde standart ölçülere gidilmesi herhalde zorunludur. Kütüphanelerarası ödünç alıp verme konusunda ulusal düzeyde bir işbirliği, toplu katalogların fonksiyonlarından en önemli bir ilkenin işlerlik kazanmasına neden olacaktır.

Toplu katalog girişimlerine iştirakleri kaçınılmaz olan üniversite kütüphaneleri, bilimsel ve teknik konularda-ki yabancı dil eserleri ve süreli yayınları ile diğer kütüphane türlerinden çok daha önemlidirler. Biraz daha gerçekçi olunursa, Türkiye'de mevcut yabancı dil eserler ile araştırma niteliği taşıyan süreli yayınların çok büyük bir kısmının üniversite kütüphanelerinde yer aldığı söylenebilir. Ne var ki, üniversite kütüphanelerinden birçoğunun içinde bulunduğu acı durum^{11/} biran evvel bu kütüphanelerin sorunlarına eğilme gereğini ortaya koymaktadır. Bu arada üniversitelerin özerkliğini de göz önüne getirip alınacak önlemlerin bu ilkeye aykırı düşmemesine dikkat edilmelidir.

Şayet ulusal toplu katalog girişimlerinde başarıya ulaşmak isteniyorsa, herşeyden önce ülkenin kütüphanecilik konusundaki altyapı sorunlarını ortaya çıkarmak ve bu sorunlara çözüm getirmek şarttır. Ülke düzeyinde ele alınacak bu sorunların çözümü, teker teker iştiraki düşünülen kütüphanelere indirgenmedikçe, ne parasal ne de yasal güçler bir toplu katalogun sağlıklı ve sürekli bir biçimde gelişmesine olanak sağlayamaz. Bunun içindir ki, toplu katalogu örgütleme sorumluluk ve yetkisini üstlenecek kurumun öncelikle bu sorunlara eğilmesi, teker teker kütüphaneleri ele alıp altyapı sorunlarını çözümlenmelerine yardımcı olması ve onları işler duruma getirdikten sonra toplu katalog örgütüne dahil etmesi, izlenecek en doğru ve bilinçli yol olacaktır.

Bilgi Kaynaklarının Saptanması :

Türkiye'de oluşturulması zorunlu görülen ulusal toplu katalog, daha çok yabancı dildeki monografiler ile süreli yayınları kapsayacak biçimde düşünüleceğine göre, sorun kendiliğinden ortaya çıkar. Demek oluyor ki, toplu kataloğa iştiraki planlanan kütüphaneler, koleksiyonlarında bulunan yabancı dil eserleri ve süreli yayınları sorumlu merkeze bildirmek ve bildirim yaptıktan sonra da, koleksiyonlarına yapacakları her ilâve ve değişikliği duyurmakla yükümlü olacaklardır. Bu arada sınırlama ile ilgili iki sorunla karşı karşıya kalınacağı da bir gerçektir. Birinci sorun, monografik eserler konusunda zaman sınırlaması olarak kendisini göstermektedir. Yılların yarattığı bir birikim kütüphane koleksiyonlarını doldurmuştur. Bunların saptanması, fişlerinin çıkarılıp toplu katalog merkezine bildirilmesi, gerek kütüphanelere, gerekse toplu katalog merkezine büyük bir külfet getirecektir. Ayrıca, iştiraki planlanan her kütüphanenin katalogunun elden geçirilmesi zaman gerektirmektedir. Kütüphanelerin basılı katalogları yoktur. Şayet olsaydı, bunlar kesilip standart ölçüdeki fişlere yapıştırılır ve dizinlere aktarılırdı. Durum böyle olmadığına göre ancak fotokopi tekniği ile kütüphane kataloglarını kopye etmek ve daha sonra bunları kesip fiş biçimine dönüştürmek kalıyor ki, Türkiye'de bugünlerde kullanılan fotokopi çıktılarının da elektro-statik yöntemiyle yapıldığı için, en fazla iki-üç yıl sonra okunamıyacak duruma geldiği dikkate

alınırsa, bu yöntemin de geçerliliği söz konusu edilemez. O halde, zaman sınırlaması sorununu, şimdilik en kolay biçimde çözümlenmek kalıyor. Bu kolay çözüm şekli de, şimdilik, geçmişini unutmak ve en yeniden başlamak şeklinde ortaya konulabilir.

Toplu katalog merkezi örgütlenip sorumlu kurum saptandıktan sonra, iştiraki düşünülen kütüphaneleri ortaya çıkarmak, gerekli altyapı sorunlarını çözümlenmek ve belli bir tarihten başlayarak koleksiyonlarına ilâve ettikleri veya çıkardıkları tüm yabancı dil eserleri toplu katalog merkezine, saptanacak belli aralıklarla ve standart duyuru fişleri ile göndermelerini sağlamak şimdilik tek çıkar yoldur. Bu yöntem, toplu katalogun küçük, fakat oldukça sağlıklı bir biçimde gelişmesine olanak hazırlayacaktır. Katılan kütüphane sayısı, bütün diğer ülkelerin denemelerinde görüldüğü gibi, her geçen gün artacaktır. Daha sonraki yıllarda, toplu katalog merkezi yerleşip gelişme dönemine girince, varlığı ve gerekliliğini kabul ettirecektir. İşte o zaman, toplu kataloga yapılan başvuruların da ışığı altında, büyük araştırma kütüphanelerinin kataloglarını olduğu gibi toplu kataloga aktarma projeleri üzerinde çalışabilir.

Bu arada, yayın türleriyle ilgili bir takım sorunların da ortaya çıkmasını doğal karşılamak gerekir. Örneğin, romanlar, hemen her ülkede, toplu kataloga dahil edilsin veya edilmesin, tartışmasına yol açmaktadır. Muhakkak ki,

aynı sorun Türkiye için de söz konusu olacaktır. Romanlar, yabancı dil eserler toplu kataloğuna dahil edilsin mi, edilmesin mi? Bu konuda, Türkiye'yi Batı ülkelerinin bir çoğundan soyutlamak gerekir. Batı'da hemen her kütüphanede bulunması doğal; karşılanan yabancı bir roman Türkiye'de ya yoktur ya da sadece bir veya iki kütüphanede mevcuttur. O halde, bunların toplu kataloğa dahil edilmeleri pek fazla sorun yaratmayacaktır. Ayrıca, bugün rahatlıkla bulunabilen bir romanın elli yıl sonra bulunma olasılığı belki de ortadan kalkacaktır.

Roman sorununu çözümlemenin bir diğer şekli ise, sadece klasik değeri olan eserleri toplu kataloğa dahil etme şeklinde görülmektedir. Ancak, Brummel'in de değindiği gibi, bu geçerli bir çözüm yolu değildir. Çünkü, bugün hiçbir klasik değeri olmayan bir eser, belki elli yıl sonra tanınmış klasikler arasında yer alacaktır. 12/ Ayrıca romanların birçoğunun, yazıldıkları yıllardaki ve olayların geçtiği yerlerdeki sosyal, kültürel ve hatta ekonomik durumu yansıtan pek değerli kaynaklar olmaları da bu eserlere ilâve bir araştırma kaynağı değeri kazandırmaktadır. O halde, Türkiye'de örgütlenecek yabancı dil eserler ulusal toplu kataloğuna romanların dahil edilmesi bir sorun yaratmayacaktır. Bu arada, kütüphaneler, ömürleri sınırlı olan cep romanlarını kataloglamama bilincine vardıkları için bu konuda bir sorun çıkabileceğine inanılmamaktadır.

Monografi niteliğinde olan yayınlara açık toplu kataloglara dahil edilecek kaynakların saptanması ve sınırlandırılması konusunda daha başka görüşler de vardır. Bunlar arasında hala geçerliliğini koruyan, Le Roy C. Merritt'e ait görüş oldukça ilginçtir. ^{13/} Brummel'in de Toplu Kataloglar adlı yapıtının 35. sayfasına aktardığı bu görüş şöyle ifade edilmiştir : ^{14/}

"Araştırmanın kütüphaneciler tarafından konulan izafi kurallara tabi olmadığını ve bir toplu katalogun araştırmacılarından veya ciddi görünen insanlardan gelsin veya gelmesin bilgi isteklerini veya her türlü isteği karşılayabildiği takdirde amacına ulaşabileceğini unutmamak lazımdır. Yine unutmamak lazımdır ki bir toplu katalog bir bölgedeki kütüphanelerin kaynaklarının teferruatlı olarak incelenmesine imkan veren yegane araçtır ve kütüphanelerin ihtisaslaşması programının ve kütüphaneler arasındaki işbirliği programının tek gerçek temelini teşkil eder."

Merritt tarafından, bölgesel toplu kataloglarla ilgili olarak kaleme alınan bu görüş, Türkiye için, yeniden ele alınması önerilen yabancı dil eserler toplu katalogu için de geçerli olsa gerek. Ayrıca, türlü zorluklarla sağlanan yabancı dil eserlerin nitelik ve nicelik yönünden böyle bir toplu kataloga giremeyecek durumda olmadığına kabul edilmesi gerekir. O halde toplu kataloga girecek bilgi kaynaklarının seçimi konusunda önemli bir sorun yoktur denilebilir.

Monografik eserlerin yanısıra, süreli yayınları kapsayacak ikinci bir ulusal toplu katalogun gerekliliği de

ortaya konmuştur. Bu tür bir toplu kataloğa dahil edilecek süreli yayınlar için zaman sınırlaması getirmek yersiz hatta sakıncalıdır. Oturmuş, iç sorunlarını çözümlenmiş ve işbirliğine hazır kütüphanelerle işe başlama, başlatılacak çalışmaya sağlıklı bir büyüme kazandıracığı için bu konuda da titiz davranmak gerekir.

TÜRDOK'un bu konudaki girişimlerini elinden almak veya almamak soruna çözüm yolu getirmez. Köklü bir çözüm isteniyorsa, ki bu gerçekten oldukça gerekli bir çalışmadır, o zaman sorunu yabancı dil eserler ulusal toplu katalogundan soyutlanamak gerekmektedir. Böyle bir ulusal toplu katalog girişimi de, iştiraklerinde yarar görülen kütüphanelerin, bu konuya ilişkin altyapı sorunlarını çözümlenerek işe başlamak en akılcı yoldur. Bu noktadan hareket edilecek olursa, çalışmalar mevcut durumun saptanmasından öte bir yörüngeye sokulur ve iştirakçi kütüphaneler koleksiyonlarında başgösteren her türlü değişikliği merkeze bildirme sorumluluğunu duyarlar. Merkez ve iştirakçi kütüphaneler arasında böyle bir ortam yaratılırsa, işte o zaman, ulusal nitelikte düşünülen süreli yayınlar toplu katalogu ağır bir tempoyla gelişir, fakat güncellik ve süreklilik kazandığı gibi beklenen her türlü fonksiyonu yerine getirir.

Toplu Katalogun Geçireceği Temel Aşamalar :

Daha önce de bir nebze değinildiği gibi, ulusal nitelikte düşünülen toplu katalog çalışmaları, bu tür girişimlerin

planlandığı gün başlatılamaz. Herşeyden önce, toplu katalogu örgütlenme sorumluluğunu üstlenecek kurumun seçimi ya da yeniden örgütlenmesi şarttır. Bir takım parasal ve yasal güçlerle takviye edilmesi gerekli olan proje, en kısa zamanda personel ve organizasyon sorunlarını çözümlmek zorundadır. İştiraki düşünülen kütüphane sorumlularının katılacakları toplantılarda ortaya atılan görüş ve öneriler saptanıp örgütlenme planı hazırlandıktan sonra, toplu kataloga iştirakleri uygun görülen kütüphanelerle, sayıları başlangıçta az da olsa, işe başlamak lazımdır. O halde, kademeli bir gelişme programının daha işin başında iken hazırlanıp uygulanmaya konulması gerekmektedir.

Diğer bir önemli aşama, örgütlenecek toplu katalogun biçimi olarak görülebilir. Örneğin, eserlerin künyelerini içeren katalog fişleri şeklinde mi bilgiler istenip toplanacak, yoksa eserler, uluslararası kullanımı olan belirli kodlarla mı bildirilecek? Monografik eserler toplu katalogu için daha kolay ve ucuz bir yöntem olan ve gelişmiş birçok ülkenin toplu katalog çalışmalarında şu günlerde yararlanmakta oldukları ISBN'den (Uluslararası Standart Kitap Numarası) yararlanmak herhalde daha ucuz ve çabuk bir çalışma ortamının doğmasına olanak hazırlayacaktır. Yalnız ISBN'i kullanmaya kesin karar vermeden önce, Türkiye kütüphanelerine girmekte olan yabancı dil eserlerin hangi ülkelerden geldiğini araştırmakta yarar vardır. Çünkü

4 Mayıs 1976 tarihine kadar, yayınladıkları kitaplara ISBN koyan ülke sayısı 25, uluslararası örgüt sayısı ise bir taneydi. Ne var ki, bu 25 ülkenin çoğu gelişmiş ve en fazla kitap yayınlayan ülkelerden oluşmaktadır. 15/ Şayet ISBN' den yararlanılarak bir toplu katalog örgütlenmesi kararlaştırılacak olursa, sorumlu kurumun standart bildirim formları hazırlatması ve kütüphanelere göndermesi lazımdır. İştirakçi kütüphanelere yapılacak birkaç ziyaret ve bu kütüphanelerin sorumluları için düzenlenecek bir seminer, uygulama sırasında ortaya çıkması muhtemel sorunları ortadan kaldıracaktır. Yine bu arada, iştirakçi kütüphane adları için de, bütün dünyada oldukça yaygın olan kod kullanma yöntemi uygulanmalıdır.

Eskiye dönüş söz konusu edildiği zaman da, Türkiye'nin olanaklarını gözönüne alıp iştirakçi kütüphanelerin eski yıllara ait koleksiyonlarını saptama yolu bulunmalıdır. Bu konuda, Brummel'in Toplu Kataloglar adlı yapıtında geniş ölçüde değindiği, diğer ülkelerin tecrübelerinden yararlanmakta muhakkak ki yarar vardır. Yalnız unutmamak gerekir ki, onların sahip olduğu teknik olanaklar ve parasal güç Türkiye'de yoktur.

Sürekli yayınlar ulusal toplu katalogu girişimlerinde de, sorumlu kurumun standart bildirim formları düzenlemesi gerekir. Hazırlanan formlar sadece, böyle bir toplu katalog çalışmasına katılmağa kendisini hazır gören kütüphane-

lere dağıtılır ve bildirimleri değerlendirilirse başarı büyük olur. Fişler üzerinde ya da bilgisayarda güncel tutulabilecek süreli yayınlar toplu kataloğu kısa sürelerle yayınlanıp iştirakçi kütüphanelere dağıtılırsa, katkılarını görmeleri açısından olumlu bir işbirliği havasının devamı da sağlanmış olur

Monografik eserler toplu kataloğunun çoğaltılması ise, şayet künye yerine uluslararası kitap kodları kullanılırsa gerçekleştirilebilir. Böyle bir çalışmanın bilgisayar ve mikrofilm ya da mikrofiş yöntemiyle belli aralıklarla çoğaltılması ve iştirakçi kütüphanelere masraf karşılığı bir ücretle dağıtılması, ülkenin değişik kütüphanelerinde yatan bilgi potansiyelinin işler duruma geçmesine de olanak sağlar. Bu konuda, daha önce verilen LASER örneğine ilâve olarak Güney Afrika Toplu Kataloğu (UNICAT) örnek olarak gösterilebilir. 1972 den bu yana ISBN kullanılarak geliştirilen toplu katalog her iki ayda bir yenilenmekte ve her yeni basımın maliyeti yaklaşık \$ 550 civarında tutmaktadır. Haziran 1976 tarihinde 10 x 15 cm ebadında 10 mikrofişe sığdırılan toplu katalog 215,559 künyenin projeye iştirak eden kütüphanelere dağılımını göstermektedir. İsteyen her kütüphane \$2 civarında bir ücret ödeyerek bu toplu kataloğa sahip olabilmektedir. 16/

Şayet çalışmalarda mekanizasyona gidilmezse bir takım büyüme tehlikeleri ortaya çıkabilir. Örneğin, müte-

vazi bir biçimde başlayan bir toplu katalog merkezi, gelen fişlerin artan hacmi sonucu kabına sığamaz bir duruma gelir ve merkez personeli, sadece gelen fişleri dizinlere yerleştirmek için vakit bulabilir. Bu konuda, J.H.P. Pafford, Library Co-operation in Europe adlı eserinin giriş kısmının sonunda, böyle bir tehlike için uyarıda bulunurken şöyle yazmaktadır :

"Katalog bir makinadır. Fakat öyle bir makinadır ki büyük bir çabuklukla çoğalır. Öyle bir noktaya ulaşır ki, yükümlü personel, katalogu beslemekten başka bir iş yapamaz, personel katalogun esiri olur. Bu dakikadan itibaren personel de makinanın bir organı olmuştur." 17/

Böyle bir durumu yaratmamak için, toplu katalogun büyüme hızıyla orantılı olarak, çalışan personelin sayısı da artırılacak olursa, sorun yaratılmamış olur.

Büyüme hızını kontrol altına almak bir yerde olanaksızdır. Mütevazı bir biçimde başlatılan herhangi bir toplu katalog projesi, şayet sağlam temeller üzerine oturtulabilmişse, her geçen gün, gerek gönderilen bilgi sayısında, gerekse iştirakçi kütüphane oranında büyük artışlar görüleceği doğaldır. Bu açıdan bakılırsa, iyi başlatılan bir toplu katalog, bu tür bir büyüme sorunuyla karşı karşıyadır. Künye yerine kod kullanılan projelerde büyümenin hangi zaman süresi içinde sorun yaratacağı konusunda birşey söylemek için çok erkendir. Öte yandan, künye fişleri ile çalışan merkezlerde fiziki büyüme kaçınılmaz bir gerçektir.

Çözüm yolu olarak birkaç öneri yapılmıştır. Örneğin, katalogları belli zaman sürelerine ayırmak ve kullanımını çok daha azalan eski yıllara ait yayın fişlerini yenilerden ayırarak çalışmayı kolaylaştırmak, önerilen çözüm yollarından biridir. Diğer bir öneri ise, genel toplu kataloğu birçok ihtisas toplu katalogları biçiminde kısımlara ayırma şeklinde ortaya atılmıştır. 18/

Böyle bir büyüme sorunu, Türkiye'de 1953 yılında başlatılan girişim sonunda ortaya çıkmış ve Millî Kütüphane işin altından kalkamaz bir duruma gelmiştir. Gerek personel yokluğu, gerekse yer ve malzeme darlığı, büyük unutularda fakat plansız olarak başlatılan bu girişim dört duvar arasında gömmekte gecikmemiştir. Böyle bir sorunla tekrar karşılaşmamak için, toplu kataloğun büyüme hızıyla orantılı olarak personel, yer ve diğer olanakların da arttırılması, kademe-meli bir biçimde planlanmalıdır. Diğer taraftan, biraz önce de değinildiği gibi, uluslararası standart kitap kodlarından yararlanılarak geliştirilecek bir çalışmanın, şayet Türkiye için uygun düşeceği kabul edilecek olursa, mekanizasyon ve otomasyon olanakları, büyümeden doğabilecek muhtemel dar boğazları ortadan kaldırmada büyük kolaylıklar yaratacaktır.

Toplu Kataloğun Çalışması :

Hangi ülkede olursa olsun, bir toplu kataloğun oluşturul-

ması kadar güncel tutulması da oldukça önemlidir. Başlan-
 gıçta büyük bir istek ve heyecanla başlatılan ve bir süre
 için başarılı da olan toplu katalog girişimlerinin, parasal
 ve yasal güçlerin yetersizliği yanında, bunlara duyulan
 ilginin de azlığı yüzünden kısa bir süre sonra değerlerini
 kaybedecekleri ve hatta vazgeçilecekleri ortadadır. 19/
 Millî Kütüphanenin halen sorumluluğunda bulunan Yabancı
 Dil Eserler Toplu Katalogunun bekleneni verememe nedenlerini
 yukarıdaki etkenlerden soyutlamak güçtür. Bu nedenle yeni-
 den örgütlenmesi zorunlu olan ulusal bir yabancı dil eser-
 ler toplu katalogunda sürekli başarı unsuru, çalışmanın et-
 kili bir biçimde yürütülmesini sağlayacak düzeyde düşünül-
 müş, parasal ve yasal gücü yanında yetişmiş personel soru-
 nunu da çözümlenmiş olan bir örgütün oluşturulmasına bağlı-
 dır. Böyle bir örgüt oluşturulursa, düşünülen toplu kata-
 loğun çalışması daha başarılı ve doyurucu olacağı gibi
 süreklilik konusunda ortaya çıkması muhtemel sorunlar da
 ortadan kaldırılmış olur.

Sorumlu kurumun oluşturulması ile ilgili alt bö-
 lümde değinildiği gibi toplu katalogu oluşturma sorumlulu-
 ğu, iyi organize edilmiş ve zengin bir koleksiyona sahip
 kütüphanelerden birine verilirse, bu ulusal çalışmanın kade-
 ri zamanla o kütüphanenin insiyatifine terk edilebilir. 20/
 Öte yandan, böyle bir kütüphane içinde, bir takım yasal an-
 laşmalara bağlı olarak misafir edilebilecek bir örgüt,
 müstakil olarak çalışıp ev sahibi kütüphanenin olanakla-

rından yararlandırılacak olursa, beklenen amaca ulaşması ve sürekliliğin sağlanması daha kolay olur. İster büyük bir kütüphanenin bir bölümü şeklinde, isterse büyük bir kütüphanenin evsahipliğinden yararlanılarak müstakil çalışması planlanan bir kurum olarak düşünülen, her iki yaklaşımda da, sorunlu kuruma büyük bir bağımsızlık sağlanmalıdır. Bu tür bir yaklaşım ile örgütlenmesi önerilen yabancı dil eserler ve süreli yayınlar toplu kataloğunun büyük bir kütüphane içinde yer alması önemli bir avantaj sağlar. Bu avantajlar arasında, müracaat kaynaklarının kullanılma kolaylığı yanısıra, ihtiyaç halinde, ev sahibi kütüphane personelinin de, gerekli durumlarda toplu katalog personeline yardımcı olabileceği unutulmamalıdır. 21/

Personel sorunu, toplu katalog girişimlerinde öncelikle çözümlenmesi gereken konulardan biridir. Örgütleyici yetenekleri yanında, mesleki bilgilere de yeterince sahip olması gereken bir müdür ve yeterli sayıda yetişmiş personel, çalışmaların başarıya ulaşmasına olanak sağlar. Ayrıca bu personelin, örgütlenme döneminde, yurtdışı geziler yapıp, bu konuda çağdaş aşamalar kaydeden ülkelerin yaptıkları çalışmalarını izlemeleri ve evrensel bir görgü kazandırılmaları karşılansılacak sorunlara değişik açılardan yaklaşım getirmesi yönünden önemlidir.

Personelin iyi yetiştirilmesi ve örgütlenme gücü yanında mesleki formasyonu yeterli bir müdürün başkanlığı-

ğında girişimlere başlanması, ulusal toplu katalog merkezinin iştirakçi kütüphanelere karşı olan sorumluluklarını doyurucu bir biçimde yerine getirmesine olanak sağlayacaktır. Bir bütün olarak, ulusal düzeyde altyapı sorunlarının çözülmediği Türkiye'de, toplu katalog girişiminin sağlıklı büyümesi ve hatta başlatılması, merkez personelinin göstereceği çabaya ve yardıma bağlıdır. Bu nedenle, personelin, iştiraki istenen kütüphanelerle teker teker ilgilenmeleri, sorunlarının çözümüne yardımcı olmaları gerekmektedir. İştirak sağlansa bile, zaman zaman yapılacak ziyaretler, çıkması muhtemel bir takım sorunların boy atmadan ortadan kalkmasını sağlar. Bu arada, uygulamaya değişikliklerini ve hatta ulaşılan durumu, iştirak eden ve etmesi beklenen kütüphane sorumlularına duyurmak için zaman zaman toplantılar düzenlenmesi de yararlıdır.

Bu arada, iştirakçi kütüphanelere düşen sorun da oldukça önemlidir. Toplu katalog çalışmasına katılması kesinleşen her kütüphane, merkezin saptayacağı biçimde, koleksiyonuna yaptığı ilâveleri, yine saptanan aralıklarla merkeze bildirmek zorundadır. Ayrıca koleksiyondan şu veya bu nedenlerle çıkartılan eserlerin de merkeze günü gününe duyurulması, toplu katalogun sağlıklı ve güvenilir olmasını sağlaması açısından gereklidir. İştirakçi kütüphane, bildirimlerini yaparken, merkezin saptayacağı standartlara kesinlikle uymak zorundadır.

Merkez, iştirakçi kütüphanelerden gelen bildirim-leri kaydederken, her kütüphane için, başlangıçta kabul etmesi önerilen kodlarla, eserlerin hangi kütüphanelerde bulunduğunu göstermelidir. Yapılan başvurular, ister somut künyelerle yapılsın, isterse her eseri tanımlayan uluslararası standart kitap kodlarıyla olsun, anında cevap verebilecek bir çalışma ve hizmet ortamını yaratabilmelidir. Uluslararası bibliyografyalar ve ticari kitap katalogları, şu günlerde, her kitabı tanımlamak için kullanılan ISBN'i (Uluslararası Standart Kitap Numarası) künye ile birlikte vermektedir.

Şayet yeniden örgütlenmesi önerilen yabancı dil eserler toplu katalogunda künye yerine ISBN kullanılacak olursa, başvuruların cevaplandırılmasında ulusal ve uluslararası bibliyografyalar ile ticari bibliyografyalar büyük rol oynayacaktır. Belki başlangıç yıllarında haberleşme için telefon ve posta olanaklarından yararlanılacak, daha sonraki yıllarda iştirakçi kütüphaneler ile merkez arasında teleks bağlantısı kurulacaktır.

Yine ileri bir aşama olarak, bilgisayar - mikrofilm ya da mikrofiş olanaklarından yararlanılarak geliştirilen toplu katalog çoğaltılacak ve üye kütüphanelere gönderilecektir. Bu arada en önemli aşama, iştirakçi kütüphanelerin kendi aralarında yapacakları işbirliği anlaşmaları olacaktır. Bugün, sadece kişisel ilişkilere bağlı olarak yürütü-

len kütüphanelerarası ödünç alıp verme işlemi zorunlu olarak, belli koşullar içinde yapılacak anlaşmalarla sağlam temellere oturtulacaktır.

Kütüphanelerarası ödünç alıp verme işleminin sağlam temeller üzerine oturtulması ve çalışmanın zamanla iştirakçi kütüphaneler arasında diğer işbirliği projelerinin başlamasına zemin hazırlayabilir. Örneğin, belli konularda ihtisaslaşmaya gidilebilir. Ayrıca, toplu katalogların "aksesyonları koordine etme" fonksiyonu devreye sokulup iştirakçi kütüphanelere bu konuda öneriler götürülebilir. Türkiye'de toplu kataloğa iştirak eden hiçbir kütüphanede bulunmayan eserlerin satın alınması yolunda, toplu katalog merkezi, kütüphanelere uyarılarda bulunabilir. Brummel, bu görüşü, "yerinde fakat pratikte uygulanamıyacak olan bir teklif"^{27/} olarak nitelenmesine rağmen, oldukça ilginç ve çalışabilir bir görüş olarak kabul edilmelidir. İstenen, fakat hiçbir kütüphanede bulunamıyan herhangi bir eserin konusunda ihtisaslaşma eğilimi gösteren bir kütüphane toplu katalog merkezinden gelecek böyle bir öneriyi herhalde olumlu karşılayacaktır.

Görülüyor ki, Türkiye'de gerek yabancı dil eserlerin, gerekse süreli yayınların ulusal düzeyde toplu kataloglarının yeniden ve gereksinmelere cevap verebilecek bir biçimde düzenlenmesine gerek vardır. Ne var ki, girişimlerin başarılı olması, bir toplu katalogun içereğinde saklı

duran fonksiyonları cevaplandırabilmesi ve sağlıklı bir biçimde yürüyebilmesi için herşeyden önce örgütsel sorunların çözümlenmesi, parasal ve yasal güçlerin yönetmeliklerle sağlanması gerekmektedir.

VI. BÖLÜMÜN

DİP NOTLARI

- 1/ Thompson, Lawrence S. Türkiye'de Kütüphaneleri Geliştirme Programı. İstanbul : Millî Eğitim Basımevi, 1952, 62s.
- 2/ a.g.e., ss.7-8.
- 3/ a.g.e., s.8.
- 4/ Kütüphaneler Komitesi Raporu. Ankara : Millî Eğitim Basımevi, 1961, ss. 57-58.
- 5/ Çelik, Hilmi, "İşbirliği İstiyorsak". TKDB, 24 : 134 (1975).
- 6/ Thompson, y.a.g.e., s.8.
- 7/ Willemin, y.a.g.e., s.25
- 8/ Willemin, y.a.g.e., ss. 8-9.
- 9/ Brummel, Toplu Kataloglar y.a.g.e., s.30.
- 10/ Brummel, Toplu Kataloglar y.a.g.e., s. 32.
- 11/ Aybaş, O. Tekin, "Türk Üniversite Kütüphaneleri". TKDB, 24 : 259-272 (1975); 25 : 44-51 (1976).
- 12/ Brummel, Toplu Kataloglar y.a.g.e., s. 34.
- 13/ Merritt, y.a.g.m., s.5.
- 14/ Brummel, Toplu Kataloglar y.a.g.e., s.35.

- 15/ "International ISBN Agency Advisory Panel". ISBN Review,
1 : 22-26 (Temmuz 1977).
- 16/ Aschenborn, Hans J., "The S.A. UNICAT; South Africa's
Union Catalogue of Monographs on Microfiche". ISBN
Review, 1 : 41 (Temmuz 1977).
- 17/ Pafford, J.H.P. Library Co-operation in Europe. London;:
Library Association, 1935, Giriş.
- 18/ Brummel, Toplu Kataloglar y.a.g.e., s. 37.
- 19/ Brummel, Toplu Kataloglar y.a.g.e., s. 58.
- 20/ Merritt, y.a.g.m., s. 9.
- 21/ Brummel, Toplu Kataloglar y.a.g.e., s. 59.
- 22/ Brummel, Toplu Kataloglar y.a.g.e., s. 64.

VII. B Ö L Ü M

BULGULAR - ÖNERİLER - SONUÇ

Bulgular :

Toplu kataloglar, ister yerel, ister bölgesel, isterse ulusal boyutlarda düşünölsün, kütüphanelerarası işbirliği faaliyetlerinin kaçınılmaz bir ögesi olarak varlıklarını kabul ettirmişlerdir. Gerek kütüphanelerde saklı duran bilgi potansiyelinin kullanım açısından değeri bulması, gerekse bilgi kaynaklarına gereksinme duyan bilim adamları ve araştırmacılara daha geniş ve doyurucu olanakların yaratılabilmesi açısından bakıldığında da, toplu katalogların değeri kendiliğinden ortaya çıkmıştır. Ayrıca parasal zorlamaların da toplu katalog çalışmalarına belirgin bir takım fonksiyonlar getirdiği saptanmıştır.

Asırlar önce, biraz kişisel merak, biraz da gereksinmelerin şekillendirdiği bir içgüdü ile, değişik ölkelerde, değişik kütüphanelerden sorumlu olan birkaç kişi, envanter niteliğinde de olsa toplu katalog çalışmalarına yönelmişlerdir. Daha çok dini yayınlarla ilgilenen bu

işbirlikçi kütüphanelilerin torunları, matbaanın icadıyla bir çığ gibi artan değişik nitelikteki yayınları sağlayabilme zorunluğunun ortaya koyduğu evrensel bir sorunla karşı karşıya kalınca, çözüm yolu olarak, toplu katalog çalışmalarına bilimsel bir açıdan yaklaşma gereğini duymuşlardır.

Her ülke, ortaya çıkan gereksinmelerin ışığı altında ve olanaklarının elverdiği ölçüde bu soruna eğilme eylemine geçerken, Osmanlı İmparatorluğu zamanında da, Türkiye'de bir takım girişimler saptanmıştır.

Batı ülkelerinde, yerel, bölgesel ve ulusal boyutlara ulaşan çalışmaların bilimsel bir yaklaşımla başlatıldığı XIX. yüzyıl sonlarında, aynı tür çalışmalar Türkiye'de de denenmekteydi. Gereksinmelerin doğurduğu bir zorlamadan çok, envanter görünümü veren bu çalışmalar arasında, yerel ve bölgesel düzeyde ele alınmış oldukça ilginç ve bilinçli girişimler saptanmıştır. Örneğin, aynı devirlerde, Batı ülkelerinde görülen bölgesel çalışmalar arasında, bir "Konya Vilayeti Toplu Kataloğu", bu tür çalışmalardan söz edilirken, herhalde türünün en güzel örneklerinden biri olarak gösterilmelidir. Gerek coğrafi kapsam açısından, gerekse derlenen bilgilerin sunuluş biçimi yönünden, "Konya Vilayeti Toplu Kataloğu", daha sonraki yıllarda denenilen birçok bölgesel toplu katalog çalışmasından daha bilinçli bir tutumla ve daha bilimsel bir yöntemle hazırlanmıştır. Ne var ki, konuya evrensel açıdan eğilmiş olan hiçbir eserde

ne "Konya Vilayeti Toplu Kataloğuna" ne de Türkiye'de yapılmış bu konudaki diğer ilginç girişimlere yer verilmemiştir.

Toplu katalog çalışmalarının bilincine varmış olan ülkeler, daha çok ekonomik bir zorlamanın içeriğinde saklı duran birkaç ana nedene bağlı olarak, bu konuda bir takım denemelere girişirlerken, bilimsel ortamın yarattığı gizli bir itici kuvvetten de etkilenmişlerdir. Çünkü bilim adamları ve araştırmacılar yaptıkları araştırmalar için değişik kaynaklarına gereksinme duymuşlar ve hizmet ettikleri kurumlardaki kütüphaneciler, onların bu gereksinmelerinin bir kısmını diğer kütüphanelerle işbirliği yaparak karşılama yollarını aramaya yönelmişlerdir. Bütün bu zorlamalar, dünyanın birçok ülkesinde, çağın gerektirdiği biçim ve boyutlarda çalışmalar yapma zorunluğunu doğurmuştur.

Batı lkeleri, çağın gereklerine uygun çalışmalar yaparken, Türkiye'de, 1935 yılında, M.E.B.bünyesinde bir denemeye geçilmiştir. Daha çok envanter görünümü taşıyan bu çalışmalar, ağdaş anlamda bir toplu katalog anlayışından yoksun bir biçimde, bir süre devam etmiş fakat beklenen sonuca ulaşmamıştır.

Araştırma sırasında katalog bilincinden tamamen uzak, fakat hazırlanış ve kapsam yönünden, konu bazında hazırlanan toplu katalog çalışmalarına aynen uyan bir takım bibliyografya girişimleri saptanmıştır. Kişisel toplu ka-

talog çalışmaları olarak değerlendirilen bu denemeler, Millî Kütüphane veya konuyla ilgili diğer araştırma kütüphaneleri tarafından ele alınıp işlenecek olursa, çalışmaların içeriğini oluşturan konularda, tüm dünya araştırmacılarının gereksinmelerine cevap verebilecek ulusal ve hatta evrensel boyutlarda toplu katalog çalışmaları gerçekleştirilebilir diye düşünülmüştür.

Topyekün kalkınma çabasına Cumhuriyet'in hemen ilanıyla birlikte girilen Türkiye'de, kütüphanelere, gerçekçi olunmak gerekirse, yeterince ilgi gösterilmemiştir. İçte ve dışta oldukça önemli sorunlarla karşı karşıya kalmış olması ve bunlara çözüm yollarının aranması, daha az önemli görülen kütüphane sorununu geri plana itmiştir. Aynı tarihlerde, kütüphane sorunlarına eğilmek isteyen Batı ülkeleri de, bu arzularını ancak İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra gerçekleştirebilmişlerdir.

İkinci Dünya Savaşı'nın yarattığı dar boğazlardan çok kısa bir süre içinde sıyrılmasını beceren Batı ülkelerinde, kütüphaneler tekrar ve eskisinden daha doyurucu bir çalışma yöntemiyle hizmete açılmağa başlamıştır. Bu arada, savaş sırasında yok olan milyonlarca eseri yeniden sağlama olanağı ortadan kalktığı için, işbirliği projeleri değer kazanmıştır. Denilebilir ki, özellikle Avrupa ülkelerinde, toplu katalog çalışmaları, bu dönemde büyük boyutlara ulaşmıştır.

İkinci Dünya Savaşı'na katılmamış olmasına rağmen, Türkiye'nin aynı tarihlerde huzur içinde olması beklene-
mezdi. Tüm Avrupa'da savaş hüküm sürerken, Türkiye, kütüp-
haneleriyle ilgilenemezdi. Ne var ki, kütüphaneler ve
kütüphanecilik konusundaki bu ilgisizlik savaştan sonra
da devam etti. Avrupa ülkeleri, savaş yaralarını sarmağa
başlarken, kütüphane sorunlarına da eğilmekten geri kal-
madılar. İşte bunun içindir ki, 1950 yıllarına gelindiği
zaman, Avrupa kütüphaneleri ve kütüphaneciliği olumlu bir
yörüngeye oturtulmuştu.

Bu aşamaların yapıldığı yıllarda, Türkiye'de ye-
tişmiş kütüphanecilerin bulunmaması ya da çok az olması,
kütüphane sorununun bilinçli ve bilimsel olarak ele alınma-
sına engel olmuştur. Yüksek öğretim kurumlarının yaygın-
laşması, kamu ve özel kesimde araştırma örgütlerinin gelişt-
tirilmesi, kütüphane gereksinmesini ortaya çıkarmış ve ülke,
yabancıları olduğu bir sorunla karşı karşıya kalmıştır. Bir
tarafdan özenti, diğer taraftan gereksinme, ülkenin çeşit-
li kesimlerinde plansız bir şekilde örgütlenen kütüphane-
lerin doğmasına neden olurken, bugünkü duruma gelinmiştir.
Nasıl ki ülkede, ulusal konut sorunu çözümlenmeden de, ge-
reksinmeleri karşılamak nedeniyle sürekli olarak konut
inşa ediliyorsa, aynı şekilde, ülkenin çeşitli kentlerinde
de değişik tür ve boyutlarda kütüphaneler kurulmağa devam
etmiştir ve edecektir. Ülke tarımı, yine gereksinmelerden
doğan nedenlerle, gübresiz ve traktörsüz, kara sapanla da

yapılıyor ve az da olsa verim alınıyorsa, mevcut kütüphanelerin birçoğu da, olanaklarının elverdiği ölçüde hizmet verdikleri topluma yararlı olmağa çalışmaktadırlar. Fakat şu gerçeği kabul etmek gerekirse, iyi niyet her koşulda yeterli değildir. Bu gerçek gösteriyor ki, Türkiye'de, tüm yetkililer kütüphanelerden çok şey beklemekte ve kendi bilgi ve görüşlerine göre her çabayı göstermektedirler. Aynı gerçeğin diğer yönü ise, bu tür çabaların başarıya ulaşması ve doyurucu olabilmesi için bilimsel yöntemlere başvurmanın gerekliliği şeklinde sergilenebilir.

Türkiye'de bu yola başvurulmamıştır. Vurulduğu iddia edilse bile, yapılan çalışmalar daha çok, mevcut durumu saptama şeklinde olmuş ve hiçbir zaman somut öneriler ve çözüm yolları getirilmemiştir. Getirilmiş olduğu söylene bile, yetişmiş elemanların çok az olması ve soruna, yasal kuruluşlar tarafından fazla önem verilmemesi, sorunun ulusal düzeyde ve bilinçli olarak ele alınmasını engellemiştir.

Toplu katalog konusunda ortaya çıkan başarısızlık ve gecikmeleri de ülkenin diğer kütüphanecilik sorunlarından soyutlamak yersizdir. Bu nedenledir ki, toplu katalog çalışmalarını bir bütün olarak ele alırken, daha çok kütüphanelerle ilgili altyapı sorunları üzerinde durulması gerektiği ortaya konmuştur. Türkiye'de, bilimsel ve ekonomik alanda gerçekten bir yeri olan toplu katalog çalışmalarından, yabancı dil eserler ve süreli yayınlar toplu ka-

taloglarına duyulan gereksinme ortaya konulurken, bu alanda denenen girişimlerde karşılaşılan sorunlar ülke kütüphaneciliğinin altyapı sorunları ile bağitlanmıştır. Örneğin, Millî Kütüphane tarafından 1953 yılında başlatılan, "Yabancı Dil Eserler Ulusal Toplu Katalog" çalışmasının başarısız bir biçimde devamını yaratan etkenlerin kökeninde, altyapı sorunlarının yattığı söylenmiştir. Süreli yayınlar konusundaki ilk toplu katalog denemesini 1968 yılında yayınlayan TÜRDOK'un girişimlerindeki süreksizlik nedenleri de, yine altyapı sorunları ile bağlanmıştır. Bu arada her iki kurumun da, üstlendikleri toplu katalog denemelerinde, iştirakleri beklenen kütüphanelerle, girişimlerin başında bir anlaşmaya gitmedikleri görülmüştür. Bu şekilde oluşturulan toplu kataloglar da, fonksiyonlarının birçoğunu yerine getirmekten uzak kalmıştır.

Toplu katalog çalışmalarında oldukça geçerli bir koşul olarak araştırmada yer verilen "sorumlu kurumun oluşturulması" konusunda da, ne Millî Kütüphanenin, ne de TÜRDOK'un girişimlerinde yasal yöntemlerin izlenmediği saptanmıştır. Böyle bir yöntemin izlenmemesi de, doğal olarak mevcut toplu katalog çalışmalarını yürütme sorumluluğunu kendiliklerinden üstlenen Millî Kütüphane ve TÜRDOK'a bu çalışmalarını sürdürmeleri konusunda hiçbir yasal güç sağlamamıştır. Halbuki bu konuda gerekli yönetmelikler hazırlanıp, bunlara uyulması istenseydi, toplu katalogların sağlıklı ve fonksiyonel bir biçimde büyümeleri için gerekli

olan yasal güç sağlanmış olurdu.

189

Çalışmanın "amaç" kısmında somut bir biçimde ortaya konulan toplu katalog gereksinmesi, tüm açıklığıyla ortaya konulurken bu konuda yapılması gereken bilinçli ve bilimsel girişimler detaylı bir biçimde dile getirildi. Bu arada, toplu katalog girişimlerini örgütleme sorumluluğunu üstlenecek kurumun oluşturulması sırasında atılması gereken adımlar belirlendi. Ayrıca, sorumlu kurumun görevleri ile toplu kataloğa iştiraki sağlanan kütüphanelere düşen görevler ayrıntılı olarak ele alındı.

Bilinen bu gerçek durum bir bütün olarak ortaya konulurken, kütüphanelerle ilgili altyapı sorunlarının en önemlilerinden olan standardizasyon konusuna değinildi. Gerek kütüphane malzemelerinde değişik ölçülerin kullanılması, gerekse kataloglama kurallarında çeşitli yöntemlerin izlenmesi, toplu katalog girişimlerinde, öncelikle çözümlenmesi gereken sorunlar olarak değer kazandı.

Ülkenin toplu katalog konusundaki çalışmalara olan gereksinmesi söz konusu edilirken daha çok ulusal iki girişim üzerinde duruldu. "Yabancı dil eserler ulusal toplu katalogu" ve "sürekli yayınlar toplu katalogu" olarak ele alınan bu çalışmalar konusunda, mevcut girişimler değerlendirilip bunların gereksinmelere cevap verebilecek düzeyde olmadıkları savunuldu. Durum saptamasından öte, araştırmanın amacında da ortaya konulduğu gibi, bilim adamları ve araştırmacıların gereksinmelerine doyurucu bir biçimde

cevap verebilecek ve ülke çıkarlarına ters düşmeyen bu iki ulusal toplu katalog çalışmasını yeniden örgütleme koşulları gösterildi.

Batı ülkelerinde, toplu katalog örgütlemeye izlenen çağdaş yöntemler örneklerle gösterilirken, biran önce ele alınması önerilen ulusal çalışmalarda uygulama olanağı bulabilecek yaklaşımların tanıtılması benimsendi. Örneğin, künye yerine standart kitap kodlarının kullanılması konusunda ISBN (Uluslararası Standart Kitap Numarası) üzerinde duruldu ve ISBN'i toplu katalog çalışmalarında kullanan ülkelerin girişimlerinden örnekler verildi.

Tüm dünya ülkelerinin titizlikle üzerinde durduğu ve büyük harcamalar yaptığı bilimsel çalışmaların sağlıklı ve ekonomik bir biçimde yürütülmesinde, gerekli bilgi kaynaklarını sağlama sorununu ülke olanaklarıyla büyük ölçüde çözümlenebilen toplu katalog girişimlerinin gerekliliği, çalışmanın hemen her bölümünde ele alınırken, sürekli olarak, Türkiye'nin bu konudaki gereksinimleri gözönünde tutuldu.

Öneriler :

Türkiye'nin yüzlerce kütüphanesinde, birçoğu kullanım bula-mamış bilgi kaynaklarının ülke yararına değerlendirilmesi için, altyapı sorunları çözümlenmiş toplu katalog projelerinin, bilimsel bir yaklaşımla nasıl gerçekleştirilebileceği

konusu, çalışmanın VI. bölümünde geniş bir biçimde işlendi. Konu işlenirken esas sorun ortaya çıktı. Sorun, Türkiye'de toplu katalog çalışmalarının başlatılmamış olması sorunu değildi. Sorun, toplu katalog girişimlerini doğrudan etkileyen kütüphanecilik sorunlarını dikkate almadan işe girişmiş olmak sorunuydu. Sorun, böyle bir koşulu yerine getirmeden başlatılan toplu katalog çalışmalarının kısmen yetersiz, kısmen de başarısız olması sorunuydu.

Yukarıda sergilenen görüşe bağlı olarak, Millî Kütüphane tarafından yürütülmekte olan "yabancı dil eserler" ve TÜRDOK tarafından kısmen ele alınmış olan "sürekli yayınlar" toplu katalog çalışmalarını, içerik yönünden, şimdilik, Türkiye'nin gereksindiği girişimler olarak kabul edip bunlardan Millî Kütüphanenin girişimini amaca ulaştırmamış ve TÜRDOK'un girişimini de yetersiz ve yerel olarak kabul edecek olursak, sorun somutlaşmış olur. Bunların fonksiyonel ve gereksinimleri karşılayabilecek bir biçime dönüştürülmesi ve süreklilik kazandırılması, ülkenin diğer kütüphanecilik sorunlarıyla yakından ilgilidir. Çalışmanın sınırlandırılmış olması nedeniyle ne kütüphanelerle ilgili altyapı sorunlarının tümüne, ne de bölgesel toplu katalog çalışmalarına eğilme olanağını bulabildik. Bu nedenle, fazla gecikmeden, ülkenin, kütüphanelerle ilgili altyapı sorunlarını ele alan, ayrıca bölgesel toplu katalog çalışmaları için somut öneriler getiren çalışmaların

yapılmasını önermek isteriz.

192

Altyapı konusunda yapılması önerilen çalışmaların, bir hayli sorunu su yüzüne çıkaracağı ve çözüm yolları getireceği varsayımından hareket edilecek olursa bile, ana sorun hükümetçe benimsenmedikten sonra hiçbir aşama göstermeğe olanak yoktur. Yıllardır, bu ülkenin kütüphanelilik sorunları, olumlu ya da olumsuz, konuyu gerçekten bilen veya bilmeyen kişiler tarafından anlatılır ve yazılır. Durum hükümet yetkililerine aktarılır. Fakat sorun hiçbir şekilde ve somut olarak ortaya çıkmaz. Genellikle, ülkenin diğer sorunları yanında, kütüphanelerle ilgili sorunlar geri planda bırakılır ve hiçbir şekilde hükümet programına alınmaz.

Konuya olan ilgisizlik bu kadar açık olduğuna göre, son zamanlarda sık sık sözü edilen, ülkenin kütüphane, enformasyon ve dokümantasyon sorunlarının ulusal düzeyde ele alınması görüşünü, hangi yasa, hangi yönetmelik ve hangi parasal güç destekliyecektir? Ülkenin tüm bilgi ünitelerini koordine etme yetkisine sahip, merkezi bir örgüt, hangi yasayla ve kaç yıl içinde kurulabilecektir?

Her aşamanın gerisinde yasal güçlerin gizli olduğu gerçeği kabul edilecek olursa, kütüphane sorunlarını ulusal düzeyde ele alacak yasa ve yönetmeliklerin gereği, bir kez daha ağırlık kazanır. O halde, yasa hazırlayan ve çıkarıcıları, sorunun önemine inandırmak oldukça önemli bir koşul

olarak ortaya çıkmaktadır. Ne var ki, bu koşulu yerine getirmenin de, bir hayli zaman gerektirdiğini kabullenmek yerinde olur.

Genel sorunlardan birkaçını bir kez daha ortaya koyduktan sonra, daha mütavazi bir yaklaşıma, ulusal toplu katalog çalışmalarının örgütlenmesini, sürekliliğini ve getireceği yararları etkileyebilecek birkaç öneride bulunmak yerinde olur.

Daha önce de ortaya konulduğu gibi, Türkiye'nin şu günlerde gereksinme duyduğu iki toplu katalog girişini, biri ulusal diğeri yerel düzeyde olmak üzere Millî Kütüphane ve TÜRDOK tarafından yürütülmektedir. Her iki girişin de, bir toplu katalog çalışmasından beklenen fonksiyonları yerine getirebilme açısından süreksiz ve yetersiz kalmıştır. O halde, ülkenin şu anda gereksindiği bu iki toplu katalog çalışmasına, ya Millî Kütüphane ve TÜRDOK'un dışındakilerde bakmak ya da bu iki kurumu, toplu katalog örgütlenmesi konusunda hazırlanacak yönetmeliklere dayalı bir biçimde desteklemek gerekmektedir. Her iki şekil için de, çalışmanın "sorumlu kurumun oluşturulması" alt bölümünde açıklandığı biçimde hareket etmek yararlı olacaktır.

Söz konusu altbölümde açıklanan biçimde bir sorumlu kurum oluşturulur veya sorumluluk mevcut kurumlardan birine verilirse, hiç olmazsa, gerekli yönetmelik ve yasalar çıkana kadar, "iyi niyet" prensibine bağlı olarak, sorum-

lu kurum ve iştirakçi kütüphaneler arasında destekleyici bir işbirliği ve koordinasyon başlatılabilir. Bu girişimler yapılırken, gerek süreli yayınlar, gerekse yabancı dil eserler ulusal toplu katalog çalışmaları sorumluluğunu, tek bir merkeze vermekte yarar vardır. Bu merkezin, zengin bibliyografik kaynaklara sahip olmasına, yetişmiş eleman, yer ve parasal yönden doyurucu olanaklarının bulunmasına veya bu olanakları yaratacak güçde olmasına dikkat gösterilmelidir.

Dikkat edilmesi gereken önemli konulardan bir diğeri, girişimlerin küçük çapta başlatılması ve planlı bir biçimde büyütülmesi konusudur. Yüzlerce kütüphaneyle işe başlayıp sağlıksız bir büyüme göstermektense, altyapı sorunlarını çözümlenmiş, her türlü işbirliğine hazır birkaç kütüphaneyle yetinmekte yarar görülmektedir.

Gerek duyulan çalışmaların içeriği gözönüne alınırsa, üniversite ve araştırma kütüphanelerinin bu tür çalışmalarda ağırlık kazandığını kabullenmek gerekir. O halde, üniversite kütüphaneleri başta olmak üzere, kamu ve özel kesimde yer alan kütüphanelerin iç sorunlarını çözümlerine yardımcı olmak, yapılacak toplu katalog çalışmalarının başarıya ulaşmasında ve güncel tutulmalarında büyük rol oynayacaktır. Toplu katalog girişimlerini başlatma ve yürütme sorumluluğunu üstlenecek tek bir merkezin sağlayacağı olanaklarla, söz konusu kütüphanelerin sorunlarına

eğilmek yararlı ve çözüm getiren bir görüş olarak benimsenmelidir. Üniversite kütüphanelerinin merkezi bir yönetime itilmeleri, kendi içlerinde işbirliği, standardizasyon ve koordinasyona gitmeleri, bu kütüphanelerin ulusal toplu katalog girişimlerine katkıları söz konusu olduğunda, oldukça önemli bir görüş olarak ağırlık kazanır.

Toplu katalog çalışmalarının önemli bir amacı olarak ortaya konulan, kütüphanelerarası ödünç alıp vermeyi kolaylaştırma fonksiyonu, ancak iştirakçi kütüphaneler arasında karşılıklı işbirliği anlaşmalarının yapılması ile gerçekleşir. Bu nedendir ki, toplu katalog çalışmalarını yürütme sorumluluğunu üstlenecek merkezin, işbirliği plan ve programlarını hazırlaması ve iştirakçi kütüphanelerin görüş ve onayına sunması beklenir. Bugüne değin yapılan girişimlerde böyle bir yol izlenmediği için, toplu katalog çalışmaları yalın bir envanter görünümünden öte gidememiştir.

Yine sorumlu kurumun, kataloglama kurallarında, ülke düzeyinde bir standartlaşmaya gidilme şansını arttırmak için, uluslararası kullanım bulmuş olan "Anglo-Amerikan Kataloglama Kurallarının" iştirakçi kütüphaneler tarafından uygulanıp uygulanmadığına dikkat göstermesi gerekir. Kabul etmek gerekirse, aynı kataloglama kurallarını uygulayan kütüphanelerden gönderilen fişlerde, giriş öğelerinin saptanması ve katalog düzeninin sağlanması bir hayli kolaydır. Ayrıca, kullanılan katalog fişlerinin boyutlarında sağla-

nacak standardizasyon, dizinlerin gelişip büyümesinde ve kullanımında hiçbir yan çalışma gerektirmez.

Öte yandan, yeniden örgütlenmesi önerilen "yabancı dil eserler toplu kataloğu" nun ucuz yöntemlerle çoğaltılıp iştirakçi kütüphanelere dağılımını sağlamak için künye yerine geçecek kodlar kullanılarak düzenlenmesi, sonradan karşılaşılabilecek aşırı büyüme tehlikesini ortadan kaldıracığı için tavsiye edilmektedir.

Bu konuda ISBN (Uluslararası Standart Kitap Numarası) birçok toplu katalog girişiminde kullanım bulmuş, künye yerine geçen bir koddur. Mayıs 1976 tarihine kadar, gelişmiş ve en fazla yayın yapan 25 ülke ve bir uluslararası kuruluş tarafından kullanılması kabul edilmiş olan ISBN, söz konusu ülkelerde yayınlanan her kitapta yer almakta ve bu yayınları içeren bibliyografyalarda kitabın künyesi ile birlikte verilmektedir. Türkiye kütüphanelerine giren dış kaynaklı kitapların büyük bir çoğunlukla İngilizce, Fransızca ve Almanca gibi dillerde olması ve bu dillerde yayın yapan ülkelerin ISBN'i kullanmaya geçmiş olmaları nedeniyle, künye yerine de geçebilen bu uluslararası kod'un kullanılmasına, yabancı dil eserler ulusal toplu katalog çalışması yeniden ele alındığı anda geçmekte yarar vardır. Daha değişik bir deyişle, yeni girişimleri ISBN'e dayalı olarak başlatmak yerinde olur.

O halde, "yabancı dil eserler ulusal toplu kataloğu yeniden örgütlenmiş" şeklinde bir görüşle bu çalışma-

yı yürüttüğümüze göre, toplu katalog merkezine bildirilecek künyelerin de, başlama tarihinden itibaren, ISBN koduyla gönderilmesini önerebiliriz. ISBN kodu olmayan eserlerin de, standart boyutlardaki katalog fişleriyle ve toplu katalog merkezinin saptayacağı kataloglama kurallarına uygun olarak bildirilmesi bu konudaki önerimizi tamamlayacaktır.

Geriye dönük çalışmalara ise, toplu katalog merkezi tamamen örgütlenip faaliyete geçtikten, varlığını kabul ettirdikten ve gerekli eleman ve yer sorununu çözümledikten sonra gidilmesinde yarar görülmektedir.

Sürelî yayınlar toplu katalog çalışmalarında ise TÜRDOK girişimlerinin göz önünde tutulması gerekir. TÜRDOK'un bu konuda edindiği tecrübe ve karşılaştığı darboğazların değerlendirilmesi, aynı konuda, ulusal düzeyde yapılacak çalışmalar için gerekli koşulların oluşturulmasına yardımcı olacağı varsayımıyla, üzerinde durulmasında yarar görülmektedir. Sürekliliği sağlanacak bir süreli yayınlar toplu katalog çalışmasının bilgisayar olanaklarından yararlanılarak örgütlenmesi ve belli aralıklarla yayınlanarak kütüphanelere dağıtılması, işbirliği konusunda olumlu adımların atılmasına olanak sağlayacaktır.

Sürelî yayınların genellikle kütüphanelerden dışarı çıkmasında sakınca görüldüğü için, fotokopi araç ve gereçlerinden yararlanma yoluna gitmek, ödünç verememenin yaratacağı darboğazları ortadan kaldıracığı için gerekli-

dir. Yine aynı konuda, standart bir fotokopi ücretinin sapsması ve buna, toplu kataloga iştirak eden kütüphaneler tarafından kesinlikle uyulması, ortaya çıkması muhtemel anlaşmazlıkları ortadan kaldıracığı için önemlidir.

Daha ileri dönemlerde, toplu katalog merkeziyle kullanıcı birimler arasında çabuk haberleşmeyi sağlamak amacıyla, günün gereklerine uygun haberleşme araç ve gereçlerinden yararlanma yoluna gitmek gerekecektir. Örneğin, posta ve telefon kullanımı yanısıra, teleks, öncelik gerektiren başvurmalarda, kullanımı zorunlu olan bir haberleşme aracı olarak değer kazanmıştır. Böyle bir araca, toplu katalog merkezinin sahip olmasında büyük fayda görülmektedir.

Toplu katalog çalışmalarında, yetişmiş personel gereksinimi ağırlık kazanmış bir ilkedir. Hele bu tür çalışmalara, bilimsel bir yaklaşımla ilk kez eğilinmesi önerilen Türkiye'de, konu daha da önem kazanır. Bu nedenle, toplu katalog merkezinin başına getirilecek kişinin bu konuda gerekli bilgiye sahip olması gerekmektedir. Ayrıca, merkezde görev verilecek olan diğer elemanların da iyi seçilmeleri ve gerekirse yurtdışına gönderilerek bilgi ve gör-gülerinin artırılması yoluna gidilmelidir.

Daha çok üst düzeyde olan bu öneriler yerine getirilirse, Türkiye'nin, gereksinmelere doyurucu bir biçimde cevap verebilecek ulusal toplu katalog çalışmalarına kavuşacağına inanılmaktadır. Çalışmalar başlatıldıktan sonra;

idari ve teknik bir takım sorunların ortaya çıkması doğaldır. Ne var ki, temel sağlam atılır ve gelişme planı iyi hazırlanırsa, sonradan çıkması muhtemel sorunların çözümü fazla bir uğraş gerektirmez.

Sonuç :

Türkiye'de araştırma potansiyelinin büyük bir kısmı üniversiteler ile kamu sektörüne ait araştırma kuruluşları arasında dağılmış durumdadır. Özel sektör kesiminde ise belki son birkaç yıldan bu yana, gerçek bilimsel yanı olan küçük çapta araştırmalar yapılmaktadır.

Gelişmiş ülkeler, her yıl, bütçelerinden ayırdıkları hatırı sayılır bir oranı araştırmalar için harcarken, gelişmekte olan ülkeler, bu oranı oldukça düşük tutmaktadırlar. Nerede ve hangi koşullar altında yapılırsa yapılsın, bilimsel değeri olan bir araştırmanın parasal yönü oldukça yüküdüdür. Kimi ülkeler, ekonomik nedenlere bağlı olarak, bu tür araştırmalara fazla ilgi gösterememektedirler. Öte yandan, araştırma harcamalarını yüksek tutan ülkeler, herhangi bir araştırmaya başlarken, ilk önce, yapmak istedikleri araştırma konusunda daha önce neler yapılmış olduğunu bilmek isterler. Geçmişini bilmek, bilimsel literatüre inmekle gerçekleşir. Bu nedenle, bilim adamları ve araştırmacılar, öncelikle literatür taramaları yapıp, saptayabildikleri bilgi kaynaklarını görme yoluna giderler. Hiçbir kütüphanenin, bu tür bir tarama sonucu

ortaya çıkan bilgi kaynaklarının tümünü koleksiyonunda bulundurması olağan değildir. Ne var ki, kütüphaneler-
arası işbirliği, bilim adamları ve araştırmacıların litera-
tür sağlama sorununa çözüm getirmek amacıyla gerçekle-
ştirilmiş bir dayanışma örneğidir. Bir kütüphanede bulun-
mayan bir başka kütüphanede olabilir. Önemli olan, neyin
nerede bulunabileceğini değil, neyin nerede bulunduğunu
bilebilmektir.

Batı ülkelerinin hemen hepsinde, değişik tür ve
boyutlarda toplu katalog çalışmaları gerçekleştirilmiş
olmasına rağmen, bu tür araçlara çok daha fazla gereksinme
duyan bir ülkede, Türkiye'de, bu çalışmalar istenilen
boyut ve niteliğe bir türlü ulaşamamıştır. Ulaşamamıştır,
çünkü sorun plansız ve programsız bir biçimde ele alınmış
ve örgütlenme konusunda da yanlış yöntemler izlenmiştir.

Çalışmanın amacında da açıkça ortaya konulduğu
gibi, Türkiye'nin çok iyi planlanmış; doyurucu hizmetler
verebilecek ve süreklilik kazanacak toplu katalog çalış-
malarına ihtiyacı vardır. Bu çalışmalar, mevcut toplu
katalog girişimlerinin gereksinmelere cevap verebilecek
biçimde yeniden ele alınmalarından başka birşey değildir.

Bugüne değin yapılan çalışmaların doyurucu olmaması,
süreklilik kazanamamış bulunması ve daha açık bir deyiş-
le, fonksiyonel olmaması, bunların yeniden ele alınmaları
gereğini ortaya koydu. Somut olarak bakılacak olursa,
gerek Millî Kütüphane'nin, gerekse TÜRDOK'un, ülkenin bu

konudaki gereksinmesini çok iyi saptamış oldukları görülür. Bu iki kuruluş; belki de, bu konuda oldukça başarılı olduklarını iddia edebilirler veya en azından, kimsenin el atmadığı bir soruna eğildiklerini ve ancak bu kadar yapabildiklerini söyleyebilirler.

Çalışmanın başından sonuna kadar üzerinde durulan, fonksiyonel, ülke koşullarına ters düşmeyen, güncel ve gereksinmelere cevap verebilecek düzeyde örgütlenmiş toplu katalog görüşünün gerçekleştirilmesi için, soruna, öneriler alt bölümünde de değinildiği gibi, ya Millî Kütüphane ve TURDOK'un dışında bakmak, ya da bu iki kurumu desteklemek yerinde olur. Muhakkak ki bu sorunun üst düzeyde ve yasa gücüyle ele alınması, sorumluluğu üstlenecek kurumu destekliyecektir. Fakat ne ülke araştırmacılarının ne de araştırma kütüphanelerinin daha fazla beklemeye tahammülleri kalmamıştır. Umarız bu konuda yapılacak girişimler fazla geciktirilmez ve Türkiye kütüphanelerinde yatan bilgi potansiyeli bilim adamları ve araştırmacıların yararlarına açılır.

ÖZET

TÜRKİYE'DE TOPLU KATALOG ÇALIŞMALARI

Gerek zaman kazanma yönünden, gerekse ekonomi sağlama açısından, neyin nerede bulunduğunu gösterebilmek için toplu katalog adı verilen araçlardan yararlanılır.

"En az iki kütüphanenin kataloglarında kayıtlı eserlerin tümünü veya seçilmiş bir kısmını bir araya getiren listelere verilen ad" şeklinde tanımlanan toplu kataloglar, ulusal enformasyon sistemlerinde ağırlık kazanmış bir araçtır. Bulunduğu bölgenin ya da tüm ülkenin standartlaşma ve işbirliği gibi oldukça önemli kütüphanecilik sorunlarının belirli ölçülerde çözümlenmesine hazırladığı olanaklar da oldukça önemlidir. Bunlara paralel olarak, ulusal ve uluslararası düzeyde işbirliği projelerinin gerçekleşmesinde ve sağlıklı bir biçimde yürütülmesinde kaçınılmaz bir öge oldukları da ortadadır. Toplu kataloglar, buna katılan kütüphanelerin sürekli ve düzenli olarak koleksiyon durumlarını merkeze bildirmeleriyle yarar ve başarılı olur.

Toplu katalogların evrimi XIII. yüzyıla kadar inmektedir. Daha önce din adamları tarafından, diğer manastır ve kiliselerde hangi dinî kitapların bulunduğunu bilmek amacıyla başlatılan çalışmalar, zamanla bilimsel yaşantıya ve gelişmelere paralel olarak bilim adamları tarafından da benimsenmiş ve bir takım çalışmalara gidilmiştir.

Bilimin ilerlemesi ve matbaanın icadı, bilimsel yayınların sayısını büyük bir hızla artırmış ve bu durum kütüphanecileri bir takım zorluklarla karşı karşıya getirmiştir. Bu zorluklar içinde konuyla ilgili en belirgin olanı, bilim adamlarının gereksinme duydukları her yayını, kütüphanelerin satınalamamaları şeklinde gösterilebilir. Bu durum, bir itici güç olarak kütüphanecileri kendi aralarında işbirliğine yöneltmiş ve çözüm yollarından biri olarak neyin nerede bulunduğunu gösterebilmek için toplu katalog adı verilen araçları geliştirme yoluna gitmişlerdir.

XIX. yüzyılda, günün koşullarına göre bir hayli gelişen toplu katalogların görevi sadece bir "bulma listesi" olarak kalmamış ve bu görevlere yenileri eklenmiştir. Konuya değişik açılardan eğilen yaklaşımlar dikkate alınacak olursa, yapılan tanımların, saptanan aşamaların ve literatüre geçmiş girişimlerin ışığı altında, toplu katalogların güncel denemelerde de geçerli olan fonksiyonları şu şekilde sıralanabilir :

1. Gereksinme duyulan bir yayının bulunmasına olanak sağlamak;
2. Ödünç alıp vermeyi kolaylaştırmak;
3. Ülke çapında standardizasyona gidilmesine olanak sağlamak;
4. Satılmayı faydalı ve ekonomik hale getirmek;
5. Bibliyografik bilgiler sağlamak;
6. Toplu kataloğa iştirak eden kütüphanelerin envanterini tutmak;
7. Bibliyografya araştırma merkezlerinin örgütlenmesine olanak sağlamak.

Tür olarak toplu katalog çalışmaları sınıflandırılırken daha çok coğrafi sınırlama ilkesi önem kazanmakta ve değişik tipler üzerinde durulmaktadır. Ayrıca coğrafi sınırlama kapsamına giren her tipi, içerik açısından da sınıflandırmak mümkündür. Örneğin, sürekli yayınlar ve yabancı dil eserler toplu katalogları gibi, içerik ve sunuluş biçimi açısından yapılabilecek sınıflandırmalar bir tarafa bırakılacak olursa, toplu katalog girişimlerini, coğrafi açıdan bakıldığında, dört değişik tipte ele almak gerekir.

1. Yerel toplu kataloglar
2. Bölgesel toplu kataloglar
3. Ulusal toplu kataloglar
4. Uluslararası toplu kataloglar

Toplu katalog çalışmalarında ileri düzeye ulaşmış olan gelişmiş ülkeler, günün gerektirdiği yenilikleri toplu katalog çalışmalarına uygulamakta gecikmemişler ve bu tekniklerden geniş ölçüde yararlanmışlardır. Örneğin, bilgisayar ve mikro baskılar bu alanda bir hayli kullanım bulmuştur. Öte yandan, ISBN (Uluslararası Standart Kitap Numarası) gibi kitabın künyesi yerine de kullanılabilen kodlar toplu katalog hazırlanmasında, özellikle 1970'den sonra kullanım bulmuştur.

Türkiye'de, Osmanlı İmparatorluğu zamanına rastlayan, XIX. yüzyılın ikinci yarısında yerel ve bölgesel nitelikte toplu katalog çalışmaları yapılmıştır. Bir hayli bilinçli olan bu çalışmalar, Cumhuriyet döneminde aynı başarıyla devam ettirilememiştir. Millî Kütüphane tarafından üstlenilen "Yabancı Dil Eserler Toplu Kataloğu" ile TÜRDOK tarafından yürütülen "Büyük Şehirlerin Süreli Yayınlar Toplu Kataloğu" çalışmaları, günümüzde de devam ettirilen girişimlerdir. Bunlardan Millî Kütüphane'nin girişimi, gerekli olanaklar yeterli ölçüde sağlanamadığı için beklenen düzeye ulaşamamıştır. TÜRDOK girişimleri ise yerel olarak gelişmektedir. En son hazırlanan ve Aralık 1977 tarihinde baskısı tamamlanıp dağıtılan, Ankara Süreli Yayınlar Toplu Kataloğu, 1977, bilgisayar tekniği ile hazırlanmış olup, kolayca ulusal niteliğe dönüştürülebilecek bir yapıya sahiptir.

Türkiye'de, iyi örgütlenmiş ve fonksiyonel bir yapıya sahip ulusal toplu katalog girişimlerine acil ihtiyaç vardır. Girişimlerin başarılı ve sürekli olması bir takım önlemlerin getirilmesine bağlıdır. Bu önlemlerin başında, toplu kataloga iştiraki düşünülen kütüphanelerin organizasyon, personel, koleksiyon, işbirliğine katılma isteği ve faaliyetlerini düzenleyen yönetmeliklerin kısıtlayıcı olup olmamaları gibi sorunların çözümü gösterilebilir. Toplu kataloga iştiraki düşünülen kütüphanelerin seçimini etkileyecek olan bu konu, başlatılan çalışmanın başarılı ve sürekli olmasında oldukça önemli rol oynar.

Ülkenin mevcut olanakları iyi değerlendirildiğinde ve kütüphanelerin organizasyon sorunları belirlenip çözümlendiğinde, gereksinmelere cevap verebilecek ulusal toplu katalog girişimlerinin başarılı bir biçimde yürütülebilmesi olasılığı mevcuttur. Böyle bir varsayımdan hareket edilerek ve ülke koşulları gözönünde tutularak, Türkiye için gerekli ve ulusal nitelikte olması gereken toplu katalog çalışmaları, kütüphanelerde bulunan yabancı dil eserlere yönelik bir çalışma ile, süreli yayınları içerecek ve ulusal nitelikte olacak diğer bir çalışma olarak belirlenmiştir.

Millî Kütüphane, sözü edilen birinci çalışmayı yürütme çabası içindedir. Bir toplu katalogun örgütlenmesi ve devam ettirilmesi için gerekli olan koşullar dikkate alındıktan sonra aynı proje tekrar başlatılacak olursa

gereksinimleri cevaplandırarak düzeye getirilebilir. Ayrıca, böyle bir projeyi ulusal düzeyde üstlenecek olan kurumun, parasal, fiziksel, yasal ve personel bakımından da doyurucu olanaklara kavuşturulması zorunludur.

Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu, Dokümantasyon Merkezi'nin (TÜRDOK) süreli yayınlar konusundaki girişimlerini, gerek organizasyon, gerekse kütüphanelerle ilgili altyapı sorunlarını çözümledikten sonra ulusal niteliğe dönüştürmek, toplu katalog konusunda ikinci güncel gereksinmeyi cevaplayacaktır.

Yukarıda sözü edilen her iki çalışmanın da, toplu katalog girişimlerinde öngörülen fonksiyonlara yöneltilmesi ülke çıkarları açısından oldukça önemlidir. Daha açık bir deyişle, yapılan çalışmaları, kütüphanelerin mevcut koleksiyonlarının bir envanteri görünümünden çok daha ilerde düşünüp planlamak gerekmektedir. Bu konu çözümlendiği takdirde çalışmalar sürekli ve başarılı tutulabilir.

ABSTRACT

UNION CATALOGUE ACTIVITIES IN TURKEY

Union catalogues are important tools, saving time and money in library activities in the context of indicating where a certain document could be found. Union catalogues, defined as "lists comprising the entire or a selected part of documents recorded in the catalogues of at least two libraries" are important means of communication in national information systems. Other important aspects of union catalogues are the possibilities inherent in this activity towards standardization and cooperation in a national or regional framework. It is also apparent that union catalogues are indispensable factors in the preparation and implementation of national or international cooperation projects. On the other hand, union catalogues could be kept alive and successful only if all the participating libraries keep the central organization updated continuously as to the current status of their own catalogues.

The evolution of the union catalogue activities could be traced as far back as to the XIII. century when the libraries of certain churches and monasteries began to cooperate for the awareness of the availability of religious documents in each other's libraries; later on, this practice has also been accepted by scientific bodies and organizations.

The advancement of science and the invention of printing caused a sizable increase in the number of scientific publications which created serious problems for the librarians. The most salient of these problems, related to the topic at hand, is the limited resources of the libraries prohibiting purchase and storage of every publication required by the scientists. This situation created a drive for the cooperation of librarians, and one of the first outcomes of this cooperation was the establishment of union catalogues indicating the holdings of each participating library.

During the XIX. century, union catalogues developed considerably parallel to the development in library activities, new functions were assigned to them beside that of being just an "accession list". Taking into consideration different approaches to the subject and in the light of various definitions, modern trends in library activities, and literature citations, the following functions could be attributed to union catalogues within the framework of

current library practice :

1. to enhance accession to a required publication;
2. to facilitate borrowing between libraries;
3. to open the way toward nationwide standardization;
4. to bring economy and utility to purchasing activities;
5. to provide bibliographic information;
6. to hold inventories of the participating libraries;
7. to enhance organization and development of the bibliographic research centres.

In the classification of the union catalogue activities, geographic limits of these activities are usually of the primary importance and different types of activities are proposed in this context. It is also possible to further classify each type of union catalogue according to its contents; like : union catalogues of periodicals or foreign language publications. Disregarding this secondary classification based on content or presentation, union catalogues could be grouped under four main geographic types :

1. Local union catalogues
2. Regional union catalogues
3. National union catalogues
4. International union catalogues

Developed countries which have reached highly advanced levels in the union catalogue activities, began to apply modern-day techniques, like **micro** prints and computers, to this field. On the other hand, international

cooperation brought new facilities like the ISBN (International Standard Book Numbers) which found further application in the arrangement of union catalogues in the years following 1970.

In the second half of the XIX. century, during the reign of the Ottoman Empire, local and regional union catalogue efforts have been made in Turkey. Such sensible efforts have unfortunately not been maintained after the establishment of the Republic.

The "Union catalogue of foreign language publications" organized by the National Library and the "union catalogue of periodicals in major cities of Turkey" organized by TÜRDOK are two examples of the present day activities. The effort by the National Library has not been successful to the extent of the initial intention due to insufficient support. On the other hand, TÜRDOK's activities are localized within the boundaries of the three largest cities of Turkey. The Union Catalogue of Periodicals in Ankara Libraries, 1977, printed in December 1977, is prepared by computer and its structure would allow it to be transformed into a national union catalogue.

There is an emergency need in Turkey for well organized and functional national union catalogues. To enable successful efforts in this field, certain measures must be taken. It is of primary importance, in this con-

text, that regulations governing the activities of the libraries whose participation in the union catalogues is considered, must be radically revised to bring clarity and practicality to the rules influencing organization, personnel, activities, holdings and factors limiting their willingness to participate in collective activities.

After a realistic evaluation of the information potential available in the country and obstacles associated with the organization of the individual libraries have been surmounted, there is a high probability that union catalogue activities to satisfy national requirements, would be successfully carried out. Once such a project is started (after taking the preliminary measures), two important activities contributing to the organization of a national union catalogue would be efforts towards a union catalogue of foreign language publications and a union catalogue of periodicals.

The National Library has initiated efforts by starting the Union Catalogue of Foreign Language Publications. After reorganization of the work schedule and the necessary organizational measures to be taken, this project could be brought to a level fulfilling national requirements. On the other hand, the institution scheduled to overtake such major activity must be made to enjoy sufficient advantages in funds, personnel, space and legal status.

The Turkish Scientific and Technical Documentation Centre (TÜRDOK) has been carrying out activities in preparing union catalogues of periodicals in Ankara, İstanbul and İzmir. After the solution of the problem associated with the library infrastructure, such efforts should also be channeled into a project to satisfy the national requirement in this major field.

It is of utmost importance, from the point of view of national benefits, that both of the above mentioned activities should be oriented towards functional prerequisites of a national union catalogue. In other words, such activities should be organized and planned much beyond the appearance of just an inventory of the current holdings of libraries. After the resolution of this point, such activities could be maintained and be made successful.

KAYNAKLAR

Abacıoğlu, Behire. "Toplu Katalog". TKDB, 2,2 (1953), 152-164.

Ali Fethi. El-Asâr ül-aliyye fi hazâ'in il kütüb il-Osmaniyye. İstanbul : 1271 (1854). 2 c.

Ankara Bilimsel ve Teknik Süreli Yayınlar Toplu Kataloğu, 1968. Ankara : TÜRDOK, 1971.

Ankara Süreli Yayınlar Toplu Kataloğu, 1977. Genişletilmiş 3. Basım. Ankara : TÜRDOK, 1977.

Artukoğlu, Adil. "Türkiye'de Kütüphaneler Arası İşbirliği". (Basılmamış doçentlik tezi, Hacettepe Üniversitesi, Kütüphanecilik ve Dokümantasyon Enstitüsü, 1973).

Aschenborn, Hans J. "The S.A. UNICAT; South Africa's Union Catalogue of Monographs on Microfiche". ISBN Review, 1, 1 (Temmuz 1977), 40-42.

Aschenborn, Hans J. "SA UNICAT : The Union Catalogue of Monographs in South African Libraries on Microfiche". South African Libraries, 41 (Ekim 1973), 53-57.

Aybaş, O. Tekin. "Technical University Library of Delft, 1962". (Basılmamış Kütüphane Raporu, Technical University Library of Delft, 1962).

- Aybaş, O. Tekin. "Türk Üniversite Kütüphaneleri". TKDB, 24 (1975), 259-272 ; 25 (1976), 44-51.
- "Baltimore's Microfilm Catalog Opens Co-op Possibilities". Library Journal, 100 (15 Kasım 1975), 2088.
- Bauhuis, Walter. "Zentralkataloge, Grundsätze und Aufbauvorschläge". Zentralblatt für Bibliothekswesen, 67 (1953), 81-102.
- Bernhardt, Børge. "Union Catalogue of Serials in Scandinavian Libraries". LIBRI, 25 (Mart 1975), 1-12.
- Bernhardt, Børge. "A Union Catalogue of Serials in Scandinavian Libraries. The NOSP Project." UNESCO Bulletin for Libraries, 30 (Ocak-Şubat 1976), 11-17.
- Berthold, Arthur Benedict. "Directory of Union Catalogs in the United States." Robert B. Downs, ed., Union Catalogs in the United States. Chicago : ALA, 1942, 349-391.
- Bourne, Ross. "Computers in the Regional Library Bureaux." Library Association Record, 75 (Aralık 1973), 238-247.
- Brown, Karl. "A Bibliography of Union Lists of Serials." Union List of Serials - Supplement January 1925-June 1931. New York ; H.W. Wilson Co., 1931, 657-660.
- Brummel, L. "The (General) Union Catalogues in the Netherlands." LIBRI, 1 (1951), 201-209.
- Brummel, L. Toplu Kataloglar. Ankara : Güzel İstanbul Matbaası, 1963.
- Carnovsky, Leon. "Gli Union Catalogues Negli Stati Uniti d'America." Accademie e Biblioteche d'Italia, 20 (1952), 136-144.

- Cronin, John W. "The National Union and Library of Congress Catalogs : Problems and Prospects." Library Quarterly, 34 (Ocak 1964), 77-96.
- Cumhuriyet Döneminde Bibliyografyaların Bibliyografyası.
Hazl. Filiz Başbuğoğlu; F. Gülser Tuncer; Sema Akıncı ve İsmet Baydur. Ankara : Başbakanlık Basımevi, 1973.
- Çelik, Hilmi. "İşbirliği İstiyorsak." TKDB, 24, 2 (1975), 133-136.
- Downs, Robert B. Union Catalogs in the United States. Chicago : ALA, 1942.
- Dört Dilde Kütüphanecilik Terimleri Sözlüğü (Vocabularium Bibliothecarii). Millî Kütüphane Yayınları. Ankara : Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1959.
- Ergin Osman. Muallim Cevdet'in Hayatı, Eserleri ve Kütüphanesi. İstanbul : Bozkurt Basımevi, 1937.
- Eski Harfli Türkçe Süreli Yayınların Toplu Kataloğu; Millî Kütüphane ile Ankara : Millî Kütüphane Cilt ve Basım Atölyesi, 1963.
- Fischer, Margaret Mary. "Library Cooperation." Catholic Library World, 39 (Ocak 1968), 332-337.
- Gann, P.D. "National Data Bank : The LASER Project and its Local and National Applications." Assistant Librarian, 66 (Ocak 1973), 10-11.
- Haag, D.E. Unitised Systems as a Solution for Decentralising the South African Joint Catalogue on Monographs, 19.5.1976.
- Hacettepe Üniversitesi, Mezuniyet Sonrası Eğitim Fakültesi. Bilim Uzmanlığı ve Doktora Tezlerinin Yazılmasında, Teksirinde ve Ciltlenmesinde Gözönünde Tutulacak Standartlar (Esaslar) Yönergesi. Ankara : 1975.

- Haskell, Daniel C. "A Bibliography of Union Lists of Serials." Winifred Gregory, ed. Union Lists of Serials in Libraries of the United States and Canada. New York : H.W. Wilson Co., 1957, 1581-88.
- Hessel, Alfred. A History of Libraries. New Brunswick, N.J. : The Scarecrow Press, 1955.
- Hitt, Raymond. "Evaluation of the Numeric Register." Texas Libraries, 36 (Yaz 1974), 84-89.
- International ISBN Agency Advisory Panel. "Meeting Held in Brussels on 4th May 1976. Summary of the Meetings." ISBN Review, 1,1 (Temmuz 1977), 19-30.
- Jackson, Sidney L. Libraries and Librarianship in the West, a Brief History. New York : McGraw-Hill, 1974.
- Jonge, A.A. de. "Vijftig Jaar Centrale Catalogi." Open, 4 (Mart 1952), 143-8.
- Josephson, A.G.S. A Bibliography of Union Lists of Serials. Chicago : ALA, 1899.
- Kraus, Joe W. "Prologue to Library Cooperation." Library Trends, 24, 2 (Ekim 1975), 169-181.
- Kum, İlhan. "Türkiye'de Tıp Kütüphaneleri." (Basılmamış Doçentlik Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal ve İdari Bilimler Fakültesi, Kütüphanecilik Bilim Dalı, 1974).
- Kuncaitis, Yodwiga. Union Catalogs and Bibliographic Centres; a State-of-the-art Review. Columbus, Ohio : The State Library of Ohio, 1968.
- Kütüphaneler Komitesi Raporu. Ankara : Millî Eğitim Basım-
evi, 1961.

- Larsen, Knud. National Bibliographical Services : Their Creation and Operation. Paris : UNESCO, 1955.
- LASER (London and South Eastern Library Region). Annual Report; 1969-1970. London : LASER, 1970.
- "The Laser System." International Cataloguing, 3 (Temmuz 1974), 6.
- Levend, Ağâh Sırrı. Türk Edebiyatı Tarihi, 1. cilt. Ankara : Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1973.
- Library and Information Science Abstracts. London : Library Association; 1969-
- Library Science Abstracts. London : Library Association, 1950-1969.
- Library Literature. New York : The H.W. Wilson Company, 1936 -
- Markuson, Barbara Evans. "The Ohio College Library Center System : A Study of Factors Affecting the Adaptation of Libraries to On-line Networks." Library Technology Reports, 12, 1 (Ocak 1976), 11-132.
- Merritt, Le Roy C. "The Administrative, Fiscal and Quantitative Aspects of the Regional Union Catalog." Robert B. Downs, ed. Union Catalogs in the United States. Chicago : ALA, 1942, 3-10.
- Millî Kütüphane Bibliyografya Enstitüsü. Ankara : Başbakanlık Basımevi, 1972.
- Pafford, J.H.P. Library Co-operation in Europe. London : Library Association, 1935.
- Petrie, Howard. "Future Planning for Union Lists of Monographs and the Application of Computers to Their Production." National Central Library Newsletter, 14 (Mart 1973), 5-8.

- Plaister, Jean M. "Cooperation in England." Library Trends, 24, 2 (Mart 1973), 417-23.
- Plaister, Jean M. "ISBN in Inter-Library Lending System in the United Kingdom." ISBN Review, 1, 1 (Temmuz 1977), 37-39.
- Plaister, Jean M. "International Standard Book Numbers : Applications; the LASER System." International Cataloguing, 2 (Nisan 1973), 4-5.
- Plaister, Jean M. "No Laws for LASER." Library World, 72 (Haziran 1971), 335-37, 340.
- Plotnik, Art. "The Impact of OCLC." American Libraries, 7, 5 (Mayıs 1976), 268-275.
- Plotnik, Art. "OCLC for You and Me? A Humanized Anatomy for Beginners." American Libraries, 7, 5 (Mayıs 1976), 258-267.
- Ranganathan, S.R. "Union Catalogue of Periodicals Publications." Annals, Indian Library Association, 1 (1949-1950), 177-188.
- Roloff, Heinrich. "Zur Theorie des Zentral Katalogs." Bibliothek, Bibliothekar - Bibliothekwissenschaft. Festschrift Joris Vorstius zum 60. Geburtstag Dargebracht. Leipzig ; 1954, 252-273.
- "S.A. UNICAT : Summary of Dr. H.J. Aschenborn's Report on the New Union Catalogue of Monographs in South African Libraries." International Cataloguing. 2 (Nisan 1973), 5.
- Salname-i Vilâyet-i Hüdavendigâr. Defa 13, 1303.
- Salname-i Vilâyet-i Konya. Konya : Konya Vilayeti Matbaası, 1290.
- Savaşçı, Abdullah. Türk Kütüphanecilik Bibliyografyası. Hazl. Abdullah Savaşçı ve Nurten Eke. Ankara : Güven Matbaası, 1976.

- Schwegmann, George A. "The National Union Catalogs in the Library of Congress." Robert B. Downs, ed. Union Catalogs in the United States. Chicago : ALA, 1942, 226-263
- Sefercioglu, Necmeddin. "Trends and Issues in Cataloguing and Classifying Turkish Library Materials." 1-45. (Basılmamış makale).
- Sherwood, Janice W. ve Eleanor E. Champion. "Union Library Catalogue: Services, 1950, Quo Vadis?" College and Research Libraries, 13 (Nisan 1952), 101-107.
- Smith, Patricia. "Texas Numeric Register Aids in Search for Books." Texas Libraries, 35 (Sonbahar 1973), 134-43.
- Soysal, Özer. "Cumhuriyet Öncesi Dönem Türk Kütüphaneciliği : Sosyo-Ekonomik Yapı Üzerine Bir Araştırma." (Basılmamış Doçentlik Tezi, A.Ü. D.T.C.F. Kütüphanecilik Kürsüsü, 1973).
- TBTAK, 10 Aralık 1966 günü yapılan 51 sayılı Bilim Kurulu Toplantı Kararları Özeti. Ankara : 1966. (Teksir).
- Thompson, Lawrence S. Türkiye'de Kütüphaneleri Geliştirme Programı. İstanbul : Milli Eğitim Basımevi, 1952.
- Thornton, Pamela. "The Computerised Scottish Union Catalogue." SLA News, N° 116 (Temmuz 1973), 283-285, 287.
- Tıp ve Veteriner Toplu Kataloğu, 1963. Hazı. Ankara Üniv. Veteriner Fak., Kitaplık Müdürlüğü. Ankara : A.Ü. Veteriner ve Ziraat Fak. Basımevi, 1963.
- Tolun, Aysel. "Toplu Katalog ve Türkiye'de Toplu Katalog Çalışmaları." (Basılmamış Lisans Tezi, A.Ü. D.T.C.F., Kütüphanecilik Enstitüsü, 1960).

- Turabian, Kate L. A Manual for Writers of Term Papers, Theses, and Dissertations. 4. Genişletilmiş Basım. Chicago : The University of Chicago Press, 1973.
- Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni. Ankara : Türk Kütüphaneciler Derneği, 1952-
- Türkiye Bibliyografyası, 1928-1938. İstanbul : Devlet Basımevi, 1939, 2 c.
- Türkiye Bibliyografyası. İstanbul : Maarif Basımevi; Ankara : Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1935-
- Türkiye Makaleler Bibliyografyası. İstanbul : Millî Eğitim Basımevi; Ankara : Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1952-
- Tütengil, Cavit Orhan. Sosyal Bilimlerde Araştırma ve Metod. Genişletilmiş ve Gözden Geçirilmiş 3. Baskı. İstanbul : İstanbul Üniv. İktisat Fak., 1975.
- UNESCO Bulletin for Libraries. Paris : UNESCO, 1947-
- Willemin, Silvene. Technique of Union Catalogues. Paris : UNESCO, 1966.
- Wynar, Bohdan S. Research Methods in Library Science. Littleton, Colo., : Libraries Unlimited, Inc., 1971.
- Yeni Yayınlar Bibliyografya Dergisi. Ankara : Muharrem ve Şefika Mercanlıgil, Temmuz 1956-Haziran 1972; Üniversite Kütüphanecilik Bölümü Mezunları Derneği, Temmuz 1972-
- Yurdadoğ, Berin U. Kitaplık Bilim Terimleri Sözlüğü. Ankara : Ankara Üniversitesi Basımevi, 1974. (Türk Dil Kurumu Yayınları : 394).

